Ludwig von Mises

Prefaţă la ediţia în limba română

I. Paradigma austriacă şi argumentul calculului economic

Prima dată când am auzit de argumentul imposibilităţii calculului economic în socialism, mintea mea nu a putut procesa informaţia. Într-atât de îmbibat eram de marasmul teoretic din ştiinţa economică aşa cum este aceasta predată astăzi în mediul academic, încât posibilitatea obţinerii vreunui rezultat teoretic clar, tranşant era, din punctul meu de vedere, exclusă. Doar „nuanţatul" relativism satisfăcea exigenţele onorabilităţii academice şi ştiinţificităţii nesuspecte. Maxima obiectivitate o putea revendica doar teza extrem de obosită, conform căreia „capitalismul e mai eficient, socialismul mai just".

Aşadar, „argumentul calculului" – cum aveam să aflu că s-a consacrat printre cunoscători – m-a lovit, intelectual vorbind, în moalele capului. Cu atât mai mult, cu cât era simplu, realist, inteligibil şi corect. Şi suna – într-o formă puţin mai detaliată – aşa: în socialism, factorii de producţie sunt deţinuţi în regim de proprietate publică (sau „de stat"; sunt, cu alte cuvinte, „naţionalizaţi"); fapt care e totuna cu a spune că nu există proprietate privată asupra factorilor de producţie şi, deci, proprietari privaţi de factori de producţie; de unde rezultă că nu există pieţe pentru factorii de producţie (nu există schimburi între proprietari de factori şi proprietari de monedă), aceştia fiind alocaţi printr-un plan centralizat; de aici rezultă, mai departe, că nu există preţuri monetare pentru factorii de producţie; iar dacă acestea nu există, nu pot fi evaluate costurile monetare ale diverselor proiecte investiţionale, pe care comunitatea ar dori să le întreprindă; fără costuri, nu se pot evidenţia profiturile şi pierderile, ceea ce e totuna cu a spune că nu există posibilitatea alocării raţionale a resurselor între numeroasele proiecte alternative de investiţii. Cu alte cuvinte – neputând, practic, să nu facă nimic –, comitetul central de planificare al unei comunităţi socialiste alocă resursele comunităţii literalmente la întâmplare. Navighează, cum sugestiv spune Mises însuşi, pe oceanul posibilităţilor de producţie fără busola calculului economic.

Dar „surprizele" paradigmei austriece – iniţiatoarea dezbaterii asupra calculului economic în socialism, prin persoana lui Ludwig von Mises – nu se opresc aici. În fond, argumentul calculului (şi, în general, abordarea problematicii pe care acesta o ridică) este cea mai bună introducere într-un cu totul alt fel (cel clasic, aş spune) de a face economie, decât cel cu care studentul modern al fenomenelor economice este obişnuit. Nu e locul aici, în principal din raţiuni de spaţiu, pentru a urma o astfel de linie, însă trebuie punctat cel puţin atât: canonul pe care economiştii austrieci în general (şi Mises, în particular) şi-l autoimpun, urmărindu-l cu cât mai multă consecvenţă posibilă, este cel al realismului. Efortul economistului devine unul al discernerii, teoretizării şi explicării fenomenelor economice reale, în speţă acţiunile oamenilor reali, schimburile dintre aceştia, moneda, crizele economice etc. Dar lucrul definitoriu, şi care îi distinge cel mai mult pe austrieci de mainstream-ul actual din ştiinţa economică, este faptul că strădania lor se canalizează în direcţia explicării preţurilor pieţei (cele reale, istoric înregistrate, indiferent dacă acestea sunt sau nu „de echilibru") şi, în acelaşi timp, a pieţei, ca sistem antreprenorial viabil/funcţional de selectare raţională a proiectelor de alocare a resurselor rare. Centrală, în acest sens, este teoria misesiană a monedei, care a scos la lumină problemele abordate apoi în dezbaterea cu privire la calculul economic în socialism (pe care, să nu uităm, Mises îl vede monetar, sau nu-l vede deloc), dar nu numai. (Să ne gândim, de pildă, la explicaţia aceleiaşi şcoli de economie dată crizelor economice: singura, până în prezent, compatibilă cu – şi bazată pe – teoria economică fundamentală.)

II. Câteva aspecte ale dezbaterii cu privire la calculul economic în socialism

Revenind la dezbaterea cu privire la calcul, subiectul celor trei excelente piese puse la dispoziţie de Institutul Ludwig von Mises - România în prezenta carte, voi încerca să arunc o privire asupra câtorva dintre punctele acesteia.

1) Mai întâi, să zăbovim puţin asupra argumentului imposibilităţii calculului economic în socialism şi asupra implicaţiilor sale. Într-o economie de piaţă, calculul economic în termeni monetari are o funcţie istoric-evaluativă, pe de o parte, şi una estimativ-anticipativă, pe de alta. Lămurit fiind faptul că antreprenorul este coloana vertebrală a economiei de piaţă, acesta se slujeşte de calculul economic, pe de o parte, pentru a vedea dacă a investit bine („rentabil") resursele deţinute, iar, pe de alta, pentru a da în prezent o expresie relevantă (în primul rând pentru el însuşi) anticipărilor sale cu privire la profitabilitatea viitoare a diferitelor proiecte alternative de afaceri pe care le întrevede.

Cum ar putea dictatorul sau comitetul de planificare socialist (păstrând analogia, coloana vertebrală a economiei socialiste) să fundamenteze (în primul rând pentru sine) decizii antrepenoriale, în condiţiile în care nu are nici o posibilitate de a-şi evalua costurile (trecute sau viitoare, anticipate)? Pe de o parte, o multitudine de factori de producţie eterogeni (terenuri şi locaţii, diferite tipuri de forţă de muncă, o varietate descumpănitoare de semifabricate şi bunuri intermediare, precum şi multiple moduri de a combina toate cele de mai sus în producţie); pe de alta, o la fel de mare varietate de nevoi de satisfăcut. Cum se va şti dacă resursele au fost în mod chibzuit, economicos, raţional alocate pentru satisfacerea acestor nevoi[1]? Multitudinea de factori de producţie şi nevoi nu au, ca pe piaţă, un etalon/numitor comun (moneda) pentru a putea fi evaluate (prin operaţiuni aritmetice cu numere cardinale); apare dilema adunării merelor cu perele. Şi chiar dacă liderii regimului socialist păstrează moneda şi un fel de piaţă limitată la bunurile de consum, rămâne problema evaluării mijloacelor de producţie[2].

Închei acest punct accentuând, împreună cu Herbener[3], că argumentul misesian al calculului are două dimensiuni[4]: imposibilitatea efectuării de către planificatorul sau planificatorii socialişti a operaţiunilor aritmetice necesare calculării profiturilor şi pierderilor (datorată absenţei unui etalon), fapt care face concomitent imposibilă acţiunea antreprenorială de anticipare în termeni cardinali (monetari) şi selectare (cu sens, economic relevantă, non-arbitrară) a proiectelor investiţionale profitabile.

2) Un contra-argument destul de ciudat la teza lui Mises cu privire la calcul, şi care arată cât de puţin înţeles şi superficial studiat a fost economistul austriac nu numai în problema în speţă, ci în întreaga sa abordare a ştiinţei economice, este cel conform căruia e lipsit de sens să spui că socialismul e imposibil, câtă vreme URSS a funcţionat mai bine de şaptezeci de ani (iar Cuba sau Coreea de Nord – am putea actualiza – rezistă).

Trei lucruri ar fi de spus. Mai întâi că, dacă prin socialism înţelegem stricto sensu socializarea mijloacelor de producţie, indiferent de consecinţe, atunci socialismul este într-adevăr posibil. Fiat socialism, pereat mundus! Nu cu asta combate Mises. Căci n-au fost socialiştii într-atât de dezinhibaţi şi naivi în spiritul lor revoluţionar, încât să propună conştient şi „pe faţă" un sistem cu consecinţe dezastruoase. Socialismul e imposibil, în viziunea misesiană, dacă vrem să îl înţelegem ca sistem raţional de alocare a resurselor rare, în condiţiile unei economii complexe (cum sunt economiile moderne), deci ca economie, şi nu ca ruletă rusească cu vieţile şi resursele unei populaţii de care nici măcar nu ne sinchisim.

În al doilea rând, cum însuşi Mises spune în repetate rânduri, dar şi eminentul său discipol Murray Rothbard[5] (şi mulţi alţii), URSS (la fel ca şi Cuba sau Coreea de Nord azi) a fost o oază socialistă într-o mare capitalistă, planificatorii sovietici având posibilitatea de a utiliza totuşi preţurile din lumea capitalistă pentru calculele lor.

În al treilea rând, şi în principal pentru aceasta am şi optat pentru acest punct 2) de discuţie, existenţa unor vaste pieţe negre[6] a făcut din URSS şi lagărul socialist un sistem mai degrabă intervenţionist. Unul barbar şi cuprinzător, dar intervenţionism, totuşi. Aşa încât căderea cortinei de fier, dacă e să fie un fel de dovadă empirică a ceva, e mai degrabă ilustrativă pentru problemele intervenţionismului. Şi acesta poate fi un început de discuţie cu cei care, considerând problema socialismului de mult „fumată", o ridică pe cea a intervenţionismului. Câte ceva despre asta la punctul 5).

3) Unul din obiceiurile economiştilor neoclasici (şi, în bună măsură, al celor clasici) este acela de a invita pe cel care se interesează de problemele economice în general (şi de formarea preţurilor, în particular), în lumea imaginară a „echilibrului general". Şi asta pe considerentul că e un model „suficient de bine făcut" al lumii reale, chiar dacă nu există schimbare (în preferinţe sau tehnologii de producţie), incertitudine, ignoranţă şi alte lucruri de zi cu zi. Prin urmare, unii i-au răspuns lui Mises (Pareto şi Barone avant la lettre; Lange, ulterior), iar alţii au aprobat (Schumpeter, de pildă; şi chiar Hayek sau Robbins, din tabăra misesiană, care au şi mutat accentul de pe „imposibilitatea" socialismului pe „impracticabilitatea" acestuia) că ecuaţiile echilibrului general se scriu şi se rezolvă la fel, atât pentru un sistem capitalist, cât şi pentru unul socialist.

Trebuie spus însă că nici antreprenorii pe piaţă şi nici planificatorii socialişti nu sunt în postura de a „contempla" nemijlocit preţurile aferente stării imaginare de echilibru şi a le aplica rapid în economie[7]. Într-o economie de piaţă, primii (antreprenorii) au ca punct de pornire nişte preţuri de piaţă istoric înregistrate, pe care le iau ca bază pentru înţelegerea/interpretarea (Verstehen) pe care o dau viitorului. În socialism, ceilalţi (planificatorii) nu mai au la îndemână nimic.

Pe linia aceasta a echilibrului general şi a ecuaţiilor matematice, care îl descriu ca soluţie adecvată pentru rezolvarea problemelor socialismului, Mises a mers chiar mai departe, întărindu-şi argumentul. Chiar dacă presupunem că planificatorii socialişti cunosc preţurile de echilibru prezente, ce pot spune despre echilibrul din viitor (căci, până la urmă, acesta prezintă interes primordial)? Sau ajustarea dinspre dezechilibru înspre echilibru (şi chiar trecerea de la o stare de echilibru la alta) se face automat şi instantaneu, sau presupune trecerea prin diverse alte stări de dezechilibru? Şi dacă da, în aceste răstimpuri, ce va ghida acţiunea alocativă a comitetului de planificare?

4) Una din pseudo-soluţiile propuse de socialişti (în speţă, Oskar Lange), care s-a bucurat de o bună primire şi apreciere în epocă, a fost aceea a „socialismului de piaţă" sau „cvasi-piaţa" (quasi-market). Argumentul din spatele ei era acela că va fi suficient pentru planificatorii socialişti să le ordone directorilor de uzine, fabrici şi alte unităţi economice socialiste să se comporte ca şi cum ar activa pe o piaţă a factorilor de producţie şi terenurilor. Astfel, printr-un joc al cererii şi ofertei similar celui de pe o piaţă veritabilă, iau naştere mult râvnitele preţuri, necesare alocării raţionale a resurselor.

Câtă vreme, însă, riscurile şi beneficiile aferente acţiunilor directorilor respectivi nu sunt suportate de către aceştia, activitatea lor nu e una în mod veritabil antreprenorială. E o joacă inofensivă „de-a piaţa" (iar dacă li s-ar permite să păstreze profiturile şi să suporte pierderile, ar fi deja vorba de nişte veritabili proprietari privaţi). Să ne înţelegem, de la bun început, că planificatorii nu-i pot lăsa pe directori să facă orice (să reinvestească sau să consume tot ce obţin, să se reprofileze, să vândă însăşi întreprinderea cu pricina sau chiar s-o distrugă, dacă le pare o bună mişcare etc.), căci atunci s-a zis cu socialismul: suntem deja într-un neaoş capitalism. Prin urmare, trebuie să îi lase să întreprindă numai anumite acţiuni. Dar care? Până la urmă, „piaţa

socialistă" ar fi o şaradă cu păpuşi (managerii socialişti), mânuite din umbră de maeştrii păpuşari din comitetul de planificare.

Aşa cum punctează Joseph Salerno în chiar materialul disponibil în acest volum, punerea în scenă a „cvasi-pieţei" presupune deja o soluţie la întrebarea de mai sus cu privire la tipurile de acţiuni pe care să li se permită directorilor să le întreprindă. Şi în măsura în care n-ar vrea să recurgă, pur şi simplu, la a trasa pe linie administrativă sarcini (fapt care ar arunca în aer aparenţa de „piaţă" pe care se mizează), singura cale ce le-ar sta la îndemână planificatorilor socialişti ar fi cea a stimulentelor. Mai precis, ar fi vorba de o planificare a stimulentelor, asfel încât directorii să fie motivaţi înspre un anumit fel de comportamente şi demotivaţi în a le întreprinde pe altele, păstrând oarecum un chinuit soi de autonomie. Dar, cum arată Salerno, planificarea aceasta a stimulentelor implică deja faptul că, în mintea membrilor comitetului de planificare, parcursul şi ţelul „jocului de-a piaţa" (o eventuală structură de preţuri) au deja o formă cât de cât concretizată (sunt planificabile şi chiar planificate), lucru care presupune rezolvată tocmai tipul de problemă de calcul antreprenorial pe care o ridică Mises şi pe care, chipurile, planificatorii vor s-o rezolve prin „cvasi-piaţă". În plus, această viziune e compatibilă mai degrabă cu un model behaviorist al „comportamentului uman" (al managerilor de întreprinderi publice), de tip reacţie la stimuli, în care nu mai e loc pentru acţiunea umană în sens misesian.

Într-o exprimare plastică propusă de Eugene Callahan, hibele acestui tip de „soluţie" la problema calculului economic în socialism sunt similare încercărilor cuiva de a juca, „la modul cât se poate de serios", şah de unul singur[8]. Şi nu putem decât să ne asociem butadei lui Salerno, conform căreia, decât să orchestreze aşa o mascaradă, comitetul de planificare ar putea la fel de bine să recurgă la extragerea preţurilor dorite dintr-o pălărie.

5) Mulţi consideră azi că problema de actualitate nu mai este socialismul, ci intervenţionismul (guvernamental, se înţelege)[9]. Şi că, prin urmare, Mises (şi o dată cu el argumentul calculului) e caduc, iar insistenţa pe imposibilitatea planificării raţionale în regim socialist e anacronică.

Trei lucruri aş spune aici. Mai întâi că, într-o lume (şi o Românie) care e din ce în ce mai mult populată cu persoane ce află despre socialism din auzite, de la părinţi sau bunici, a întreţine vii în memorie şi în dezbaterea curentă argumente care să tempereze orice tentaţie nostalgică sau de experimentare e un fapt de minimă prudenţă. Plus că bântuie un duh socialist prin Uniunea Europeană (cu reglementările ei, cu texte despre o „Europă socială", cu cote la producţia de lapte, cu cipuri la măgari şi, mai ales, cu un zel întristător de a apăra – în spirit marxist, (post) modernizat şi rafinat – nu clasa muncitoare de capitaliştii hrăpăreţi, ci mediul de om[10]), pe care viitorii – horribile dictu – cetăţeni europeni (români sau nu) ar fi de dorit să îl poată diagnostica precis şi cât mai lucid.

În al doilea rând, Mises are un argument important împotriva intervenţionismului. Şi anume, instabilitatea acestuia. Economistul austriac atrage în nenumărate rânduri atenţia că intervenţionismul nu este, propriu-zis, un sistem distinct (cu un principiu distinct de alocare a resurselor rare; o aşa-numită „a treia cale"), ci o stare de lucruri în care alocarea anumitor resurse se face în regim de piaţă, iar a altora centralizat, de către guvern. Orice intervenţie guvernamentală are consecinţe care pun autorităţile în permanenţă în faţa dilemei: renunţare la intervenţia anterioară versus intervenţie suplimentară (cumularea intervenţiilor)[11]. Astfel încât un intervenţionism consecvent echivalează cu un marş sigur înspre „intervenţia atotcuprinzătoare", adică socialism. Şi aici se vede importanţa argumentului calculului împotriva socialismului şi ca argument indirect împotriva intervenţionismului. Căci dacă socialismul înseamnă haos la nivelul sistemului productiv, consum de capital, sărăcire şi revenirea (dacă se insistă în menţinerea sistemului) la niveluri rudimentare de producţie şi activitate economică, (în prezent incompatibile cu menţinerea în viaţă a întregii populaţii a globului), intervenţionismul consecvent – ca rută sigură spre socialism – nu prea mai e cu nimic mai bun.

În al treilea rând, cum dezvoltă Rothbard[12], problema calculului apare o dată cu orice oază de proprietate publică (în care mijloacele de producţie sunt socializate). Chiar şi în ţările îndeobşte considerate capitaliste sau cu economie de piaţă, ce altceva mai ştiu spune capii sectoarelor gestionate public (de stat), precum poliţia, sănătatea, justiţia etc., decât că au mereu nevoie de ,,mai mulţi bani, mai multe resurse, mai mult personal''? De fapt, nu sunt în stare să emită judecăţi raţionale, economic fundamentate, cu privire la dimensiunea propriei activităţi. N-o pot calcula. Aşa încât toate aceste sectoare sunt, în termeni rothbardieni, nişte veritabile insule de haos calculaţional.

III. Contribuţia specifică a ,,Birocraţiei''

Deşi Birocraţia (1944) a fost pentru Mises prilejul unei completări a discuţiei iniţiate în articolul din 1920 despre calculul economic în societatea socialistă şi expandate ulterior în Socialismul. O analiză sociologică (1922), ea poate la fel de bine sluji ca punct de pornire în această discuţie. Mai ales că, în prezent, realitatea istorică pune înaintea observatorului nu atât cazuri de socialism sau capitalism cât mai apropiate de forma pură, cât, cu precădere, sisteme intervenţioniste, îmbâcsite tocmai de spiritul birocratic, magistral evocat de Mises în rândurile acestei lucrări.

Două sunt principalele direcţii în care Birocraţia vine cu contribuţii specifice, în plus faţă de fundalul tematic al calculului economic în care se înscrie (evocat, pe larg, la punctul II.): mai întâi, ideea de haos calculaţional, şi apoi consecinţele socio-psihologice ale birocratizării.

Conceptul de haos calculaţional, deşi consacrat ca atare (în principal terminologic) mai degrabă de Murray N. Rothbard, este prezent încă din Birocraţia. Capitolele III (Managementul birocratic al întreprinderilor publice) şi IV (Managementul birocratic în întreprinderile private) în special abordează această problemă. Ideea centrală este aceea a efectelor vizibile ale celor mai mici intervenţii în bunul mers al pieţei. Nu e nevoie de socializarea completă a factorilor de producţie pentru ca problema calculului economic să îşi facă simţită prezenţa.

Dacă, în ceea ce priveşte întreprinderile publice, consecinţele funcţionării mai degrabă pe principiul birocratic (al economiei de comandă) nu sunt surprinzătoare (vezi exemplul cu departamentul de poliţie, dat mai sus la punctul despre intervenţionism), nu acelaşi lucru se poate spune despre întreprinderile private, care sunt nevoite să opereze într-un mediu sufocat de reglementări. Prevederi legislative de genul capitalului social minim necesar pentru înfiinţarea unei companii, standardelor industriale sau de mediu, sau nivelului minim de salarizare, legal acceptat pe teritoriul unui stat (şi multe altele) au impact asupra calculelor economice ale antreprenorilor. Probabil cel mai important efect este ,,blocarea'' anumitor resurse alocate conform dictatelor legislaţiei, resurse care sunt pierdute pentru activităţile productive. Ba chiar mai mult decât atât, deoarece ideea de ,,blocaj'' nu dă seama de veritabila ,,investiţie eronată'', impusă prin decret de către stat.

În viziunea lui Mises, birocratizarea este un efect – şi anume, efectul socializării, al naţionalizării, al restrângerii sferei de acţiune a pieţei (sau, în termenii volumului de faţă, a managementului pe bază de profit).

În plan socio-psihologic, birocratizarea echivalează cu atrofierea capacităţii antreprenoriale a celor care trebuie acum nu atât să îşi exerseze propriile abilităţi în anticiparea tendinţelor pieţei (implicit a cerinţelor consumatorilor), cât să asculte cu sfinţenie directivele superiorilor. Mai mult, sistemul birocratic nefiind unul deschis, concurenţial, accesul la poziţiile importante presupune obedienţă faţă de cei care au conceput anterior ,,planul'' de dezvoltare (al întreprinderii, ramurii sau întregii economii naţionale). Survine, prin urmare, o atrofiere a simţului critic, a spiritului de inovaţie, coroborată cu o slugărnicie faţă de cei de care depinde destinul oricărui angajat sau membru al societăţii.

Cum pentru Mises ideea de raţionalitate şi cea de economie sunt congenital legate – strunirea minţii având un bun prilej în eforturile de adecvare a mijloacelor la scopuri—, din punctul lui de vedere, trecerea de la iniţiativa liberă a proprietarilor privaţi suverani (cenzuraţi doar de cumpărările sau abţinerile de la cumpărare ale consumatorilor) la economia în care, practic, doar o voinţă (sau câteva voinţe) ordonă, restul mărginindu-se să execute, echivalează cu o veritabilă „prostire", atrofiere a raţionalităţii.

În plus, cum bine punctează Salerno, o dată cu socializarea mijloacelor de producţie şi cu pierderea oricărei posibilităţi de a coordona economic o structură de producţie complexă – cu stadii numeroase de producţie, caracterizată prin proiecte investiţionale de lungă durată –, dispare calitatea omului de agent de transformare teleologică activă a universului. Activităţile economice devin scurte, repetitive, simple, monotone, dând senzaţia de stagnare. Cooperarea socială rămâne la niveluri derizorii, activitatea umană neîndreptându-se, practic, cu hotărâre în nici o direcţie.

IV. Aspectul etic şi deschiderea către duhovnicesc a problemei

În prelungirea celor spuse la punctul anterior, şi ca încheiere totodată, nu pot să nu evidenţiez o deschidere etică şi una duhovnicească a dezbaterii cu privire la viabilitatea socialismului.

Dimensiunea etică a fost amplu explorată de Rothbard (şi, alături de el, de Hoppe, Hülsmann şi alţii), în încercările sale de a fundamenta o etică pe conceptul de proprietate privată legitimă. Cum, în mod consecvent, nu i se poate reproşa (în sensul că n-a iniţiat un conflict) nimic celui care dobândeşte proprietăţi numai prin mijloace economice[13] – pentru a folosi terminologia lui Oppenheimer –, rezultă că socialismul (şi intervenţionismul de orice fel), ca sistem ce aboleşte, practic, în bună măsură aceste mijloace economice, este un sistem în mod fundamental nedrept, injust: născut prin conflict, menţinut prin conflict şi perpetuarea acestuia şi creator permanent de conflict interpersonal[14].

Privind, mai departe, ideea de proprietate privată legitimă ca pe o încercare de explicitare a ideii de persoană, se deschide dintr-o dată o perspectivă duhovnicească asupra problemelor socialismului. Dacă libertatea persoanei este, aşa cum spunea părintele Rafail Noica, elementul numărul unu în lista trăsăturilor omului ca „chip" al lui Dumnezeu, cu potenţial de „asemănare" cu Dumnezeu; şi dacă, pe lângă libertatea conştiinţei şi voii, parte constitutivă a libertăţii persoanei (înţeleasă ca tot unitar suflet-trup, iar nu scizionist) trebuie să fie şi aceea de a dispune liber de trup şi cele materiale (şi nu numai) dobândite drept, fără a-i agresa pe ceilalţi; atunci socialismul şi intervenţionismul, ca încercări de anihilare sau amputare a libertăţii persoanei umane (mai întâi a aspectelor exterioare, de a deţine şi a te folosi de proprietăţi, ulterior însă, cu reale încercări de invadare chiar a universului interior al conştiinţei, după cum stau mărturie nenumăratele şi inimaginabilele atrocităţi ale sistemului represiv, aferent regimurilor socialiste) nu pot fi decât nişte veritabile sisteme drăceşti. Şi cum altfel pot fi, când aspiră la amputarea (chiar anihilarea) a ceea ce însuşi bunul Dumnezeu, în atotputernicia Lui, are nesfârşită grijă să nu silească: libertatea persoanei.

*

Cred că se cade a mă opri aici, lăsând maeştrii să vorbească. Şi nu pot decât să îi fericesc pe cei care se întâlnesc pentru prima dată cu Birocraţia şi cu argumentul misesian al calculului economic, a cărui înţelegere (chiar aproximativă) ar permite oricui, în opinia mea, să se numească, fără prea multă ruşine, economist.

Mihai-Vladimir Topan*

[1] A presupune date, clare, nevoile „de satisfăcut" e deja o concesie uriaşă făcută socialismului (mai ales celui „cu faţă umană", care îşi propune să furnizeze realmente prosperitate membrilor săi). Căci despre nevoi ca atare – desprinse de contextul unei structuri de producţie bazate pe proprietatea privată – se pot spune lucruri puţine şi generale, de tipul: nevoile sunt înspăimântător de numeroase, virtual nelimitate, ierarhizate pentru fiecare persoană în parte – lucru care nu rezolvă problema unei ierarhii globale care să ghideze, eventual, acţiunile dictatorilor socialişti – etc., lipsite de utilitate practică pentru planificatorii socialişti. Datele primordiale sunt acţiunile (alegerile) oamenilor, care nu pot fi înţelese decât teleologic, vizând obiective sau scopuri subsumate unor nevoi. Nicidecum nevoile ca atare. Din acţiune deducem nevoia, nu din nevoie acţiunea. Adepţii socialismului pot ocoli această problemă doar reducând, în mod barbar, ideea de nevoi la cele ale dictatorului socialist, singurele care pot fi presupuse, fără dificultăţi insurmontabile, ca date.

[2] Să nu uităm însă că Lenin, de pildă, a încercat punerea în aplicare a unui program socialist – aşa-numitul „comunism de război" – de cea mai radicală factură, care prevedea inclusiv abolirea monedei şi, deci, chiar şi a posibilităţii de a avea oarecum rezolvată partea cererii. (De reţinut însă că se rezolvă doar problema dezvoltării unor raporturi realiste de schimb între bunurile care rezultă ca producţie finală din deciziile dictatoriale, fapt ce nu are nimic de-a face nici cu ce vor oamenii acum şi nici cu ce vor dori în viitor. Vezi şi nota anterioară.) A se vedea, în acest sens, Peter J. Boettke, Calculation and Coordination, volum disponibil la http://www.mises.org/etexts/cc.pdf, în special capitolul 6, The Soviet Experiment with Pure Communism.

[3] A se vedea Jeffrey M. Herbener, „Calculation and the Question of Arithmetic", The Review of Austrian Economics, vol. 9, nr. 1, http://www.mises.org/journals/rae/pdf/rae9_1_9.pdf.

[4] Separaţia făcută aici este una analitică. Căci, în realitate, cele două dimensiuni nu pot fi nicidecum divorţate una de cealaltă. Evaluările şi anticipările antreprenoriale (cu privire la alocarea bunurilor de capital) specifice unei economii complexe îmbracă, în ultimă instanţă, un format cardinal.

[5] A se vedea Murray N. Rothbard, „The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited", The Review of Austrian Economics, vol. 5, nr. 2, http://www.mises.org/journals /rae/pdf/rae5_2_3.pdf. Articolul este o foarte bună trecere în revistă atât a aspectelor teoretice ale dezbaterii cu privire la calculul economic în socialism, cât şi a celor istorice.

[6] Ibidem.

[7] A desemna această problemă ca fiind una mai degrabă „practică" decât teoretică (sau logică) ar echivala cu o pseudo-îndulcire pur terminologică a situaţiei. Îmi vine în minte o problemă ridicată undeva de Walter Block. Încercând să soluţioneze problema restituţiei drepte (deci proporţionale cu prejudiciul), ia ca punct de pornire o lume imaginară, în care oamenii dispun de mai multe vieţi (să zicem nouă, ca pisicile). Atunci o crimă multiplă (a trei persoane) ar presupune o restituţie de trei vieţi, datorată de criminal victimelor (sau urmaşilor, dacă victimele erau la ultima viaţă; pentru simplificare să presupunem că ucigaşul mai avea destule vieţi „în stoc"

– de unde se văd avantajele construcţiilor imaginare!). Soluţia imaginară la problema restituţiei proporţionale în acest caz (echivalentul echilibrului) este, deci, de trei vieţi. Cu greu cred, însă, că ar putea cineva admite că dificultatea implementării acestei soluţii este una „practică".

[8] A se vedea Eugene Callahan, Economics for Real People, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2004, cap. 10, On the Difficulties of the Socialist Commonwealth, www.mises.org. Trebuie făcută precizarea că, dacă „şahul de unul singur" are cel puţin virtutea de a-l familiariza pe jucătorul solitar cu anumite deschideri, poziţii, variante, „joaca de-a piaţa" aruncă managerii socialişti într-o lipsă de relevanţă cu mult mai gravă.

[9] O schematizare actualizată a argumentelor împotriva intervenţionismului, care depăşeşte termenii misesieni ai discuţiei, (deşi se bazează, în mod fundamental, pe aceştia), ar trebui să cuprindă, în principal, următoarele:

- a) argumentul static (de natură etică) – orice intervenţie guvernamentală presupune încălcarea dreptului de proprietate privată legitimă, violarea persoanei, reificarea (în termenii lui Dan Cristian Comănescu) acesteia. Cu alte cuvinte, tratarea membrilor societăţii (persoane) ca obiecte, artefacte, „cutii negre interşanjabile" (în termenii aceluiaşi), simple accesorii utile pentru construirea unui ansamblu social impersonal („societatea", „economia naţională", „democraţia şi pacea globală", „lumea liberă de plaga terorismului", „dezvoltarea durabilă", „mediul curat" etc.). De observat două lucruri: întâi, din caracterul de accesorii al persoanelor rezultă implicit şi calitatea lor de elemente dispensabile (pot exista „victime colaterale", fără ca acest lucru să fie considerat problematic); apoi, sacrificiul persoanelor pe altarul vreunei entităţi impersonale sună a „reabsorbţionism" gnostic (vezi Rothbard, „Karl Marx: Communist as Religious Eschatologist", The Review of Austrian Economics, vol. 4, nr. 1, http://www.mises.org/journals/rae/pdf/rae4_1_5.pdf).

- b) argumentul dinamic (de natură economică) – enunţat în forma sa clasică de Mises (vezi nota 10 şi textul aferent acesteia). Înţelegerea corectă a dinamicii intervenţionismului trebuie să treacă dincolo de ideea unei dinamici simple, cu „pas constant" (de tipul „o intervenţie atrage altă intervenţie, care atrage altă intervenţie" şi tot aşa). Lucrurile arată, mai degrabă, ca balaurul cu şapte capete din basmele populare româneşti, care ascunde în spatele fiecărui cap alte şapte ş.a.m.d. În plus, stimulentele agravează problema: ia naştere o veritabilă „competiţie politică" (sau în utilizarea mijloacelor politice), care premiază priceperea în a identifica noi pretexte de a interveni, în a convinge opinia publică şi partenerii sau adversarii politici că e oportună mai degrabă cumularea intervenţiilor, decât eliminarea lor, în a înşela, manipula, şantaja etc. Totul desfăşurându-se după logica ce – în termeni hayekieni – îi aduce în frunte pe „cei mai răi"; unde ideea de „cei mai răi" nu trebuie nici ea înţeleasă static, de la o generaţie de politicieni la alta, şi nici chiar în cadrul aceleiaşi generaţii: „cei răi" sunt nevoiţi să se menţină în frunte perfecţionându-se permanent (varianta a priori cea mai plauzibilă fiind aceea că, în orice moment, fruntaşii arenei politice sunt mai degrabă „surprinzător de răi"). Dinamica intervenţionismului poate fi sugerată (cu disclaimer-ul de rigoare, datorat mecanicismului metaforei) mai degrabă printr-o paralelă cu mişcarea uniform accelerată (sau chiar accelerat accelerată) din fizică, decât cu cea rectilinie uniformă.

[10] Pentru spiritele revoluţionare moderne, lupta sub stindardul ecologismului este mult mai convenabilă decât cea a înaintaşilor lor marxişti tradiţionali, apărători ai clasei muncitoare. Şi asta pentru că, dacă ultimii erau cel puţin teoretic pasibili de un refuz din partea clasei muncitoare, primii (ecologiştii) se pot erija fără frică în purtători de grijă ai mediului, deoarece acesta nu-i va putea recuza niciodată ca apărători. Marxism mai modern şi mai eficient!

[11] De exemplu: protejarea prin taxe vamale de import a unui anumit sector atrage după sine sporirea artificială a profitabilităţii relative a respectivului sector, fapt care îl poate face (tot în mod artificial) atractiv pentru alţi investitori autohtoni, care vor intra în sectorul respectiv (sau nu vor mai pleca). Confruntat cu eventualitatea unei situaţii în care, deşi protejat (şi, deci, deja funcţionând în dauna consumatorului), sectorul să fie suficient de aglomerat pentru a da naştere

unor presiuni în două direcţii: sporirea taxelor la import sau limitarea liberei intrări în ramură. Cu alte cuvinte, intervenţii suplimentare. Sau, evident, renunţarea la prima intervenţie. Un alt exemplu pentru această „lege" a intervenţionismului ar fi aşa-numita devoluţie a monedei: sistemul rezervelor fracţionare (în care băncile pot da cu împrumut inclusiv resursele atrase la vedere), inerent instabil, e „rezolvat" prin sistemul cu bancă centrală. (Vezi Hans-Hermann Hoppe, „How is Fiat Money Possible? – or, The Devolution of Money and Credit", The Review of Austrian Economics, vol. 7, nr. 3, http://www. mises. org/journals/rae/pdf/rae7_2_3.pdf; tradus în limba română sub titlul „Cum sunt posibili banii discreţionari? – sau Degenerarea banilor şi a creditului", www.misesromania.org, pentru un tratament excelent al problemelor intervenţionismului, a se vedea Ludwig von Mises, Politici economice. Gânduri pentru cei de azi şi cei de mâine, în special capitolul al treilea, Intervenţionismul, www.misesromania.org. De asemenea, un tratament cuprinzător oferă Muray N. Rothbard în Power and Market, http://www.mises.org/rothbard/power&market.pdf).

[12] A se vedea Murray N. Rothbard, Man, Economy, and State, Cap. 12, The Economics of Violent Intervention in the Market, http://mises.org/rothbard/mes.asp.

[13] La capitolul mijloace economice de dobândire a proprietăţii, se includ: proprietatea asupra resurselor corporale, homesteading-ul sau apropriereа originară (a resurselor anterior neutilizate), producţia, schimbul şi diversele transferuri unilaterale (cadouri, donaţii, moşteniri etc.).

[14] A se vedea Murray N. Rothbard, Ethics of Liberty, http://www.mises.org/rothbard/ethics/ethics.asp, şi Power and Market.

Prefaţă la ediţia din 1944

Principala problemă a conflictelor politice şi sociale din zilele noastre se referă la faptul dacă individul ar trebui sau nu să renunţe la libertate, la libera iniţiativă şi la responsabilitatea individuală şi să se predea gărzii unui aparat gigantic de constrângere şi de coerciţie, statul socialist. Ar trebui înlocuite individualismul şi democraţia cu totalitarismul autoritar? Ar trebui transformat cetăţeanul într-un supus, un subordonat al armatei atotputernice a muncii, condamnat să se supună necondiţionat ordinelor superiorilor săi? Ar trebui să fie el deposedat de cel mai preţios drept al său, cel de a alege mijloacele şi rezultatele şi de a-şi modela viaţa?

Timpurile noastre au fost martorele unui progres triumfal al cauzei socialiste. Cu jumătate de secol în urmă, un eminent om de stat britanic, sir William Harcourt, afirma: „Acum, toţi suntem socialişti"[1] . La acel moment, această afirmaţie era prematură pentru Marea Britanie, dar astăzi este foarte adevărată pentru această ţară, care a fost odată leagănul libertăţii moderne. Nu este mai puţin valabil în ceea ce priveşte Europa continentală. Doar America este încă liberă să aleagă. Şi decizia poporului american va determina rezultatul obţinut de întreaga omenire.

Problema implicată în controversa dintre socialism şi capitalism poate fi atacată din diferite puncte de vedere. În prezent, se pare că o cercetare a extinderii agenţiilor birocratice este cea mai avantajoasă cale de abordare. O analiză a birocratismului oferă o excelentă oportunitate de a recunoaşte problemele fundamentale ale acestei controverse. Deşi evoluţia birocratismului a fost foarte rapidă în ultimii ani, America, în comparaţie cu restul lumii, este încă foarte puţin afectată. Are doar câteva dintre trăsăturile caracteristice ale managementului birocratic. O cercetare a birocratismului în această ţară ar fi incompletă dacă nu se iau în considerare unele aspecte şi rezultate ale mişcării, care devin evidente numai în ţările cu o tradiţie birocratică mai veche. Asemenea studiu trebuie să analizeze experienţa ţărilor birocratice clasice - Franţa, Germania şi Rusia.

Oricum, nu este scopul unor astfel de referinţe ocazionale la condiţiile din Europa să ascundă diferenţa fundamentală existentă între mentalitatea socială şi politică din America şi cea din Europa continentală. Pentru mintea americană, noţiunea de Obrigkeit[2], un guvern a cărui autoritate nu provine de la popor, era şi este necunoscută. Este chiar dificil să explici unui om pentru care scrierile lui Milton şi Paine, Declaraţia pentru Independenţă, Constituţia şi Declaraţia de la Gettysburg sunt izvoarele educaţiei politice ce înseamnă acest termen german - Obrigkeit - şi ce este un Obrigkeit-Staat. Poate că următoarele două citate vor ajuta la elucidarea acestei probleme.

Pe 15 ianuarie 1838, Ministrul de Interne prusac, G. A. R. von Rochow, declara într-o replică la o petiţie a cetăţenilor unui oraş prusac: „Nu este cuviincios din partea unui supus să aplice etalonul intelectului său mizerabil pentru actele şefului statului şi să-şi aroge, cu o nemaipomenită insolenţă, dreptul de a judeca public corectitudinea acestor acte". Aceasta se întâmpla în perioada în care liberalismul german provoca absolutismul, şi opinia publică detesta această pretenţie birocratică arogantă.

Jumătate de secol mai târziu, liberalismul german era literă moartă. L-a înlocuit sistemul Sozialpolitik al Kaiserului, sistemul etatist al intervenţiei guvernului în afaceri şi al naţionalismului agresiv. Nimănui nu i-a păsat când rectorul Universităţii Imperiale din Strassburg, fără să atragă atenţia asupra sa, a caracterizat sistemul german de guvernare astfel: „Oficialii noştri . . . nu vor îngădui nimănui să smulgă puterea din mâinile lor şi, în mod cert, nu majorităţii parlamentare cu

care ştim să ne purtăm cu multă dibăcie. Nici o conducere nu este atât de uşor de îndurat şi acceptată atât de recunoscător ca cea a angajaţilor civili foarte inteligenţi şi foarte educaţi. Statul german este un stat al supremaţiei birocraţiei - să sperăm că va rămâne aşa"[3].

Asemenea aforism nu ar fi putut fi spus de nici un american. Nu s-ar fi putut întâmpla aici.

[1] Cf. G. M. Trevelyan, A Shortened History of England (Londra, 1942), pag. 510.

[2] Obrigkeit (germ.) = Autoritate publica (n. trad.)

[3] Georg Friedrich Knapp, în discursul său prezidenţial, susţinut pe 1 mai 1891. Acest discurs a fost publicat în mai multe ediţii. Cuvintele citate se pot găsi la pag. 86, în ediţia din 1909 a Die Landarbeiter in Knechtschaft und Freiheit.

Prefaţă la ediţia din 1962

Există două moduri de conducere a afacerilor în cadrul societăţii umane, adică în cadrul cooperării paşnice dintre oameni. Unul este managementul birocratic, şi celălalt este managementul profitului.

Este ştiut faptul că managementul profitului este foarte nepopular în zilele noastre. Oamenii sunt dornici să înlocuiască cu planificarea totală a unei autorităţi centrale - adică socialismul - supremaţia consumatorilor din economia de piaţă. Dar, în acelaşi timp, aceiaşi oameni uneori învinuiesc neajunsurile birocraţiei. Ei nu îşi dau seama că, prin dorinţa lor de a suprima managementul profitului, ei înşişi cer din ce în ce mai multă birocratizare, chiar deplina birocratizare la nivelul tuturor afacerilor umane.

Există domenii ale activităţilor umane în care nu se poate pune problema managementului profitului şi în care managementul birocratic trebuie să domine. Un departament de poliţie nu poate fi condus conform metodelor la care se recurge în conducerea unei întreprinderi. O brutărie serveşte un număr definit de oameni - clienţii săi - prin vânzarea treptată a bunurilor pe care le produce; patronajul consumatorilor este cel care asigură legitimitatea socială - profitabilitatea - brutăriei. Un departament de poliţie nu poate să-şi „vândă" produsele; realizările sale, oricât de valoroase şi chiar indispensabile, nu au preţ pe piaţă şi de aceea nu pot fi comparate cu cheltuielile făcute pentru a le realiza.

Această lucrare nu condamnă sau învinuieşte birocraţia. Ea încearcă să sublinieze ce înseamnă managementul birocratic al afacerilor şi prin ce diferă de managementul profitului. Mai mult, arată în ce domenii managementul birocratic este singura modalitate de a conduce afacerile. În sfârşit, doreşte să arate efectele pe care le-au produs şi pe care le vor produce şi în viitor încercările guvernelor contemporane şi ale partidelor politice de a înlocui afacerile private cu acţiunea guvernamentală.

Examinarea acestor probleme asigură capacitatea necesară pentru corecta evaluare a celor două sisteme de organizare economică a societăţii, economia de piaţă şi socialismul. Ea dezvăluie sensul programului lui Lenin „de a organiza toată economia naţională după modelul poştei", de a face din ansamblul societăţii „o slujbă şi o întreprindere" şi de a transforma toţi cetăţenii în „angajaţi ai statului"*).

Această lucrare a fost scrisă şi publicată pentru prima dată în 1944. Se referă la unele condiţii şi persoane ale acelor timpuri. Aparenţele exterioare ale condiţiilor s-au schimbat într-o oarecare măsură, iar unii idoli din 1944 şi-au pierdut aureola. Dar caracteristicile esenţiale ale problemelor politice nu s-au schimbat. Marele conflict istoric între colectivism şi individualism împarte omenirea în două tabere adverse, ca şi acum 18 ani. De aceea studierea contrastului între managementul birocratic şi cel al profitului este încă de actualitate.

New York

Ianuarie 1962

Introducere

1. Conotaţia peiorativă a termenului „birocraţie"

Termenii birocrat, birocratic şi birocraţie sunt în mod clar invective. Nimeni nu se autointitulează birocrat sau îşi defineşte propria metodă de management ca fiind birocratică. Aceste cuvinte sunt folosite cu o conotaţie peiorativă. Ele implică întotdeauna o critică dezaprobatoare a persoanelor, instituţiilor sau a procedurilor. Nimeni nu se îndoieşte că birocraţia este în întregime dăunătoare şi că ea nu ar trebui să existe într-o lume perfectă.

Implicaţia dezaprobatoare a termenilor luaţi în discuţie nu se limitează la America şi la alte ţări democratice, ci este un fenomen universal. Până şi în Prusia, cazul model de guvernare autoritară, nimeni nu dorea să fie numit birocrat. Şeful guvernului, der wirklicher geheimer Ober-Regierungsrat al regelui Prusiei, era mândru de demnitatea şi puterea ce i se acordau. El îşi savura îngâmfarea prin supunerea subordonaţilor săi şi a norodului. El era îmbuibat cu ideea propriei sale importanţe şi infailibilităţi. Dar dacă cineva ar fi avut îndrăzneala să îl numească birocrat, el ar fi luat-o drept o insultă neruşinată. El nu era, după sine, un birocrat, ci un angajat civil, un mandatat al Maiestăţii Sale, un funcţionar al Statului, trudind zi şi noapte pentru bunăstarea naţiunii.

Este demn de notat că „progresiştii" care au fost făcuţi responsabili de către criticii birocraţiei pentru răspândirea acesteia nu se încumetă să apere sistemul birocratic. Din contră, ei se alătură celor care sunt consideraţi cu dispreţ drept „reacţionari", pentru a-l condamna. Aceasta, susţin ei, deoarece metodele birocratice nu sunt câtuşi de puţin esenţiale pentru atingerea utopiei spre care ei ţintesc. Birocraţia, spun ei, este mai degrabă modul nesatisfăcător prin care sistemul capitalist încearcă să se opună tendinţei sale inexorabile de a dispărea. Triumful final inevitabil al socialismului va aboli nu numai capitalismul, ci şi birocratismul. În fericita lume a zilei de mâine, în paradisul binecuvântat al planificării generale nu vor mai exista birocraţi. Omul de rând va deţine supremaţia; oamenii înşişi vor avea grijă de treburile lor personale. Doar burghezii înguşti la minte pot cădea pradă erorii de a afirma că birocraţia descoperă în avans ceea ce socialismul pregăteşte omenirii.

Astfel, toată lumea pare să fie de acord că birocraţia este un lucru rău. Dar nu este mai puţin adevărat că nimeni nu a încercat vreodată să determine, într-un limbaj fără echivoc, ce înseamnă de fapt birocraţia. Acest cuvânt este folosit în general cu un sens vag. Majoritatea oamenilor s-ar simţi jenaţi dacă cineva le-ar cere o definiţie şi o explicaţie precisă a termenului. Cum pot ei condamna birocraţia şi birocraţii dacă ei nici nu ştiu de fapt ce înseamnă acestea?

2. Acuzaţiile cetăţeanului american la adresa birocratismului

Un american, rugat fiind să specifice nemulţumirile sale legate de răul provocat de birocratizarea în creştere a societăţii, ar putea afirma ceva de genul următor:

„Sistemul nostru tradiţional de guvernare a fost bazat pe separarea puterilor legislative, executive şi judecătoreşti şi pe justa împărţire a jurisdicţiei între Uniune şi State. Legiuitorii, personalul executiv cel mai important, precum şi mulţi dintre judecători erau aleşi prin vot. În

acest mod poporul, alegătorul, deţinea supremaţia. Mai mult, nici una din cele trei braţe ale guvernului nu avea dreptul să se amestece în treburile private ale cetăţenilor. Cetăţeanul ce respecta legea era un om liber.

Iată însă că, de mulţi ani încoace şi mai ales de la apariţia politicii New Deal, s-a ajuns în situaţia în care forţe puternice sunt pe punctul de a se substitui acelora vechi şi locul unui sistem democratic bine testat este luat de dominaţia tiranică a unei birocraţii iresponsabile şi arbitrare. Birocratul nu-şi primeşte slujba prin votarea sa de către alegători, ci prin numirea sa de către un alt birocrat. El şi-a arogat astfel o bună parte din puterea legislativă. Comisiile şi birourile guvernamentale emit decrete şi regulamente legate de managementul şi direcţionarea fiecărui aspect al vieţii cetăţeanului. Ele nu numai că reglementează probleme care până acum erau lăsate la discreţia individului; ele nu se dau înapoi de la a legifera într-o manieră care în realitate încalcă legi promulgate în mod judicios. Prin această cvasi-legislaţie, birourile uzurpă puterea de a decide numeroase probleme importante, luând decizii conform propriei lor judecăţi de merit a fiecărui caz, adică într-un mod destul de arbitrar. Hotărârile şi judecăţile birourilor sunt promulgate de oficialii federali. Reanaliza judiciară, necesara şi semnificativa, este de fapt iluzorie. Pe zi ce trece birocraţii îşi asumă mai multă putere; în scurt timp ei vor conduce întreaga ţară.

Nu poate exista îndoială că acest sistem birocratic este în esenţă antiliberal, nedemocratic şi ne-american, este contrar spiritului şi literei Constituţiei şi este replica metodelor totalitare ale lui Stalin şi Hitler. Este îmbibat cu ostilitate fanatică la adresa liberei întreprinderi şi a proprietăţii private. Paralizează mersul afacerilor şi reduce productivitatea muncii. Prin cheltuieli aberante iroseşte avuţia naţiunii. Este ineficient şi risipitor. Deşi prin planificare îşi desemnează acţiunile, nu are planuri sau scopuri bine determinate. Îi lipsesc unitatea şi uniformitatea; diferitele birouri şi agenţii lucrează în scopuri încrucişate. Rezultatul este dezintegrarea întregului aparat social de producţie şi distribuţie. Sărăcia şi mizeria sunt menite să urmeze."

Aceste acuzaţii vehemente la adresa birocraţiei alcătuiesc în mare o descriere adecvată, deşi emoţională, a tendinţei prezente a guvernului american. Cetăţeanul indignat face însă birocraţia şi birocraţii responsabili pentru o evoluţie ale cărei cauze trebuie căutate în altă parte. Birocraţia nu este decât o consecinţă şi un simptom al unor lucruri şi schimbări mult mai adânc înrădăcinate.

Trăsătura caracteristică a politicilor din ziua de azi este tendinţa spre o înlocuire a liberei întreprinderi de către controlul guvernamental. Partide politice puternice şi grupuri de presiune cer cu ardoare controlul public al tuturor activităţilor economice, planificarea generalizată la nivel guvernamental şi naţionalizarea lumii afacerilor. Ele urmăresc un control deplin al învăţământului şi socializarea profesiei de medic. Nu există sferă a activităţii umane pe care ele să nu fie gata să o înregimenteze sub controlul autorităţilor. În ochii lor, controlul de stat este panaceul tuturor bolilor.

Entuziaştii susţinători ai omnipotenţei guvernamentale sunt foarte modeşti în aprecierea rolului pe care îl joacă ei înşişi în evoluţia către totalitarism. Tendinţa către socialism, susţin ei, este inevitabilă. Este tendinţa necesară şi implacabilă a evoluţiei istorice. Împreună cu Karl Marx, ei afirmă că socialismul este menit să apară „cu inexorabilitatea unei legi naturale". Proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, libera întreprindere, capitalismul, sistemul bazat pe profit sunt sortite pieirii. „Valul viitorului" poartă oamenii spre paradisul terestru al controlului guvernamental deplin. Campionii totalitarismului se autodefinesc drept „progresişti" tocmai datorită faptului că ei pretind că au înţeles semnificaţia semnelor viitorului. Tocmai de aceea ei îi

ridiculizează şi îi discreditează ca fiind „reacţionari" pe toţi aceia care încearcă să reziste acţiunii forţelor pe care--spun ei--nici un efort uman nu are putere suficientă pentru a le opri.

Din cauza acestor politici „progresiste", noi birouri şi agenţii guvernamentale prosperă şi se răspândesc ca ciupercile. Birocraţii se înmulţesc şi sunt nerăbdători să restrângă, pas cu pas, libertatea de acţiune a cetăţeanului. Numeroşi cetăţeni, adică acei „reacţionari" batjocoriţi de către „progresişti", detestă această interferenţă în problemele lor şi condamnă incompetenţa şi risipa birocraţilor. Dar aceşti oponenţi au fost până acum doar o minoritate. Dovada este că în ultimile alegeri ei nu au fost în măsură să strângă majoritatea voturilor. „Progresiştii", duşmanii neclintiţi ai liberei întreprinderi şi ai iniţiativei private, campionii controlului guvernamental totalitar al afacerilor, i-au învins.

Este deja o realitate faptul că politica New Deal a fost susţinută de alegători. Şi nu există nici o îndoială că această politică ar fi complet abandonată dacă alegătorii îşi retrag sprijinul lor. Statele Unite sunt încă o democraţie. Constituţia este încă intactă. Alegerile sunt încă libere. Alegătorii nu sunt constrânşi să voteze într-un anumit fel. Nu este deci corect să spunem că sistemul birocratic îşi dobândeşte victoriile prin metode neconstituţionale şi nedemocratice. Avocaţii pot avea dreptate doar în chestionarea legalităţii unor puncte minore. Dar politica New Deal ca întreg a fost susţinută de Congres. Congresul a dat legea şi a reţinut banii.

Bineînţeles că America se confruntă cu un fenomen pe care întemeietorii Constituţiei nu l-au prevăzut şi nu aveau cum să-l prevadă: abandonul voluntar al drepturilor congresionale. Congresul a predat în multe cazuri funcţia sa legislativă agenţiilor şi comisiilor guvernamentale şi şi-a relaxat controlul bugetar prin alocarea unor părţi largi din fonduri pentru cheltuieli, pe care administraţia trebuia să le stabilească detaliat. Dreptul Congresului de a delega temporar o parte din puterile sale nu este incontestabil. În cazul Administraţiei Naţionale de Revenire din criză*, Curtea Supremă a declarat acest proces ca fiind neconstituţional. Dar delegările de putere formulate mai prudent sunt o practică aproape obişnuită. Oricum, Congresul, prin astfel de acţiuni, nu a deviat până acum de la voinţa exprimată de majoritatea poporului suveran.

Pe de altă parte, trebuie să realizăm că delegarea puterii este principalul instrument al dictaturii moderne. Datorită delegării puterii a ajuns Hitler şi cabinetul său să conducă Germania. Prin delegare de putere vrea stânga britanică să-şi instaleze dictatura şi să transforme Marea Britanie într-o comunitate socialistă. Este evident că delegarea puterii poate fi folosită ca o deghizare cvasi-constituţională a dictaturii. Dar, cu siguranţă, nu este valabil pentru această ţară. Fără nici o îndoială Congresul încă are dreptul legal şi puterea să ia înapoi puterea pe care a delegat-o. Alegătorii încă au dreptul şi puterea să aleagă senatorii şi reprezentanţii care sunt cu totul împotriva oricărei renunţări la puterile Congresului. În Statele Unite, birocraţia se bazează pe fapte constituţionale.

Nu este corect nici să considerăm drept neconstituţionale concentrarea progresivă a puterilor jurisdicţionale către conducerea centrală şi respectiva diminuare a importanţei Statelor. Washington-ul nu a uzurpat în mod făţiş nici o putere constituţională a Statelor. Echilibrul în distribuţia puterii între Guvernul Federal şi State, aşa cum a fost stabilit prin Constituţie, a fost serios zdruncinat pentru că noile puteri pe care autorităţile le-au obţinut în mare măsură s-au îndreptat către Uniune, şi nu către State. Acesta nu este efectul unei maşinaţiuni sinistre a unor clici misterioase din Washington, dornice să pună frâu Statului şi să instaureze centralizarea. Este consecinţa faptului că Statele Unite reprezintă o unitate economică, cu sisteme monetare şi de credit uniforme, cu posibilitatea liberei circulaţii între state a bunurilor, capitalului şi persoanelor.

În asemenea ţară, controlul guvernamental asupra afacerilor trebuie centralizat. Este exclus ca acest control să fie lăsat fiecărui stat în parte. Dacă fiecare stat ar fi liber să controleze afacerile conform unui plan propriu, unitatea pieţei interne s-ar dezintegra. Controlul statului ar putea fi practicabil dacă fiecare stat ar putea să-şi separe teritoriul de restul naţiunii prin bariere monetare şi de migraţie şi dacă ar avea propria politică monetară şi de credit. Cum nimeni nu a propus în mod serios „spargerea" unităţii economice a naţiunii, era necesar să se încredinţeze Uniunii controlul asupra afacerilor. Face parte din esenţa unui sistem de control guvernamental dorinţa de a ţinti către o centralizare maximă. Autonomia statului garantată de Constituţie este realizabilă numai într-un sistem al liberei întreprinderi. Votând pentru un control guvernamental asupra afacerilor, alegătorii, fără bună-ştiinţă, votează implicit pentru o centralizare mai accentuată.

Cei care critică birocraţia fac greşeala de a-şi îndrepta atacurile numai asupra unui simptom, şi nu asupra bazei răului. Nu există nici o diferenţă dacă nenumăratele decrete ce reglementează orice aspect al activităţilor economice ale cetăţeanului sunt direct reglementate printr-o lege emisă de Congres sau dacă sunt adoptate de către o comisie sau agenţie guvernamentală, a cărei putere i-a fost dată prin lege şi prin alocarea unui fond. De ce se plâng cu adevărat oamenii este faptul că Guvernul a iniţiat asemenea politici totalitare, şi nu de procedurile tehnice aplicate în realizarea lor. Prea puţin ar conta dacă Guvernul nu ar investi aceste agenţii cu funcţii cvasi-legislative şi ar rezerva pentru sine dreptul de a emite toate decretele necesare îndeplinirii funcţiilor lor.

Din moment ce controlul preţurilor este declarat sarcină a Guvernului, un număr nedefinit de praguri de preţ trebuie să fie fixate, şi multe dintre ele, datorită schimbării condiţiilor, trebuie să fie modificate din nou şi din nou. Această putere este a Oficiului Administrării Preţurilor (OAP). Dar puterea birocraţilor săi nu trebuie să fie slăbită substanţial dacă ei trebuie să se adreseze Congresului pentru legiferarea acestor praguri. Congresul ar fi năpădit de o mulţime de note, al căror conţinut ar depăşi cu mult sfera lui de competenţă. Membrilor Congresului le lipseşte atât timpul, cât şi informaţia necesară unei examinări serioase a propunerilor elaborate de diferitele diviziuni ale OAP. Nu le-ar rămâne decât să aibă încredere în şeful oficiului şi în angajaţii lui şi să voteze în bloc propunerile sau să abroge legea, dând Administraţiei puterea să controleze preţurile. Este exclus ca membrii Congresului să examineze problema cu aceeaşi conştiinciozitate şi scrupulozitate cu care, în mod obişnuit, cercetează problemele legate de politici şi de legi.

Procedurile parlamentare reprezintă o metodă adecvată pentru tratarea cadrului legislativ necesar unei comunităţi bazate pe proprietatea privată a mijloacelor de producţie, pe libera întreprindere şi pe suveranitatea consumatorilor. Ele sunt cu totul neadecvate pentru conducerea afacerilor într-un sistem guvernamental omnipotent. Cei care au realizat Constituţia nu au visat niciodată la un sistem guvernamental în care autorităţile trebuie să stabilească preţul piperului şi al portocalelor, al aparatelor de fotografiat şi al lamelor de bărbierit, al cravatelor şi al şerveţelelor de hârtie. Dacă au prevăzut asemenea posibilitate, cu siguranţă li s-a părut o problemă nesemnificativă dacă aceste reglementări să fie adoptate de Congres sau de o agenţie birocratică. Ei ar fi înţeles cu uşurinţă că un control guvernamental al afacerilor ar fi incompatibil cu orice formă de guvernare constituţională sau democratică.

Nu este o întâmplare că ţările socialiste sunt conduse în mod dictatorial. Totalitarismul şi guvernarea de către popor sunt incompatibile. Lucrurile nu ar fi stat altfel în Germania şi în Rusia dacă Hitler şi Stalin ar fi supus toate decretele lor deciziei „parlamentelor" lor. Într-un sistem de control guvernamental, parlamentele nu pot fi altceva decât un grup de oameni care spun „da".

Nu este justificat nici să dăm vina pe faptul că oficiile administrative birocratice nu sunt elective. Alegerea administratorilor este justificată numai în cazul celor din vârf. Aici, alegătorii trebuie să voteze cu cei ale căror convingeri şi caracter politic le cunosc. Ar fi absurd să se folosească aceeaşi metodă şi pentru numirea unui număr mare de oameni necunoscuţi. Este logic ca cetăţenii să voteze pentru preşedinte, guvernator sau pentru primar. Ar fi lipsit de sens să fie lăsaţi să voteze pentru sutele şi miile de funcţionari mărunţi. În asemenea alegeri, cei care votează nu ar avea nici o şansă decât să-i sprijine pe cei de pe listele propuse de partide. Nu este nici o diferenţă considerabilă dacă preşedintele sau guvernatorul aleşi îşi numesc propriile ajutoare sau dacă alegătorii votează o listă ce conţine numele acelora pe care candidatul lor preferat i-a ales drept ajutoare.

Este corect, aşa cum spun cei care se opun tendinţei către totalitarism, că birocraţii sunt liberi să decidă, conform propriei voinţe, în probleme de importanţă vitală pentru viaţa cetăţenilor. Este adevărat că funcţionarii nu mai sunt angajaţii cetăţenilor, ci stăpâni şi tirani iresponsabili şi arbitrari. Dar aceasta nu este vina birocraţiei. Este rezultatul unui nou sistem de guvernare care restricţionează libertatea individuală pentru a-şi realiza propriile afaceri şi care desemnează guvernului din ce în ce mai multe sarcini. Vinovat nu este birocratul, ci sistemul politic. Iar poporul suveran este încă liber să înlăture acest sistem.

Este la fel de adevărat că birocraţia este îmbibată cu o ură de înduplecat îndreptată către afacerile private şi către libera întreprindere. Dar suporterii acestui sistem consideră exact acest lucru ca fiind trăsătura cea mai lăudabilă a atitudinii lor. Departe de a le fi ruşine de politicile lor anti-afaceri, ei sunt mândri de ei înşişi. Ei ţintesc către controlul total asupra afacerilor guvernului şi văd un inamic public în fiecare om de afaceri care vrea să eludeze acest control.

În fine, este adevărat că această nouă politică, deşi nu este neconstituţională dintr-un punct de vedere formal, este contrară spiritului Constituţiei, că este acelaşi lucru cu o răsturnare a tot ceea ce a fost preţios pentru generaţii de americani, că poate avea ca rezultat o abandonare a ceea ce oamenii obişnuiesc să numească democraţie şi este prin aceasta un fapt ne-american. Dar acest reproş nu discreditează tendinţele „progresiste" în ochii suporterilor lor. Ei privesc trecutul cu alţi ochi decât cei care îi critică. Pentru ei, istoria de până acum a societăţii este o mărturie a degradării umane, a mizeriei, a exploatării dure a maselor de către clasele conducătoare. Ceea ce este denumit „individualism" în limbajul american ei spun că este „un termen răsunător pentru lăcomia de bani care trece drept virtute". Ideea era „să se dea mână liberă celor care strâng bani, escrocilor isteţi, manipulatorilor de acţiuni şi celorlalţi care trăiesc din jefuirea venitului naţional"[1]). Sistemul american este desconsiderat ca o falsă „democraţie a drepturilor", iar sistemul rusesc al lui Stalin este lăudat în mod exagerat ca fiind singurul adevărat sistem democratic.

Problema principală în luptele politice din zilele noastre este dacă societatea trebuie să fie organizată pe baza proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie (capitalism, sistemul de piaţă) sau pe baza controlului public al mijloacelor de producţie (socialism, comunism, economie planificată). Capitalismul înseamnă libera întreprindere, suveranitatea consumatorilor în problemele economice şi suveranitatea alegătorilor în probleme politice. Socialismul înseamnă control guvernamental total asupra fiecărei sfere a vieţii individului şi supremaţia fără restricţii a guvernului în ceea ce priveşte capacitatea lui ca administrator central al managementului de producţie. Nu există nici un compromis posibil între aceste două sisteme. Contrar unei păreri greşite asupra unei căi de mijloc, nu este posibil un al treilea sistem, model al unei ordini sociale

permanente2). Cetăţenii trebuie să aleagă între capitalism şi socialism sau, aşa cum spun mulţi americani, între modul de viaţă american şi cel rusesc.

Oricine care, în această controversă, ar fi de partea capitalismului trebuie să o facă în mod franc şi direct. Trebuie să acorde sprijin proprietăţii private şi liberei întreprinderi. Degeaba se mulţumeşte cineva cu atacarea unor măsuri menite să paveze drumul către socialism. Este fără rost să lupţi împotriva fenomenului însoţitor, şi nu împotriva tendinţei către totalitarism. Este nefolositor să se insiste doar asupra criticării birocratizării.

3. Aspectul „progresiv" al birocratismului

Criticii „progresişti" ai birocratismului îşi îndreaptă atacurile în primul rând împotriva birocratizării marilor corporaţii. Argumentaţia lor este următoarea:

„În trecut, firmele erau relativ mici. Întreprinzătorul putea să supravegheze toate părţile întreprinderii sale şi putea să ia toate deciziile importante. El era proprietarul întregului capital investit sau, cel puţin, al unei mari părţi din el. El însuşi era interesat de succesul companiei sale. De aceea el îşi folosea în cel mai bun mod capacităţile pentru a face rezultatele sale cât de eficiente posibil şi pentru a evita risipa.

Dar, o dată cu inexorabila tendinţă către concentrarea economică, condiţiile s-au schimbat radical. Astăzi scena este dominată de corporaţiile mari. Lipseşte dreptul de proprietate; proprietarii legali, acţionarii, nu au nici un cuvânt de spus în management. Sarcina aceasta este lăsată administratorilor profesionişti. Întreprinderile sunt atât de mari, încât funcţiile şi activităţile trebuie să fie distribuite între departamente şi subdivizii administrative. Conducerea afacerilor devine în mod necesar birocratică.

Campionii de astăzi ai liberei întreprinderi sunt romantici precum aceia care lăudau artele şi meşteşugurile medievale. Ei greşesc în totalitate atunci când atribuie corporaţiilor mamut calităţi care odată erau caracteristice afacerilor mici şi medii. Nu se poate pune problema despărţirii marilor agregate în unităţi mici. Din contră, tendinţa către o mai mare concentrare a puterii economice va triumfa. Marile afaceri care sunt monopolizate vor rămâne într-o birocraţie rigidă. Managerii lor, responsabili în faţa nimănui, vor deveni aristocraţi ereditari; guvernele vor deveni doar marionetele clicii economice omnipotente.

Este indispensabil ca puterea acestei oligarhii manageriale să fie ţinută în frâu de acţiunile guvernului. Plângerile cu privire la înregimentarea guvernamentală sunt nefondate. Aşa cum stau lucrurile, este doar alegerea între conducerea de către o birocraţie managerială iresponsabilă şi conducerea de către un guvern al naţiunii."

Caracterul apologetic al unei astfel de argumentaţii este clar. Criticii generale că birocraţia guvernamentală se răspândeşte, „progresiştii" şi susţinătorii politicii New Deal îi vor răspunde că birocraţia nu limitează deloc guvernul. Este un fenomen universal, prezent atât în afaceri, cât şi în guvern. Cauza sa cea mai importantă este „uriaşa mărime a organizaţiei"[3]). Este, prin urmare, un rău de care nu se poate scăpa.

Această carte va încerca să demonstreze că nici o întreprindere ce are ca scop profitul, indiferent de mărimea ei, nu este susceptibilă să devină birocratică, cu condiţia ca în managementul său să nu intervină guvernul. Tendinţa către birocraţia rigidă nu face parte din

evoluţia afacerilor, ci este un rezultat al intervenţiei guvernului în afaceri. Este un rezultat al politicilor desemnate de a elimina motivul profitului din rolul său în cadrul organizării economice a societăţii.

În aceste observaţii introductive vrem să ne oprim numai asupra unui aspect al plângerilor populare la adresa birocratizării mediului de afaceri. Birocratizarea, spun oamenii, este cauzată de „lipsa unei conduceri competente şi eficiente”[4]). Ceea ce se vrea este „conducerea creativă”.

Plângerea asupra lipsei de conducere este, în domeniul afacerilor politice, atitudinea caracteristică a tuturor celor care vestesc dictatura. Pentru ei, principalul neajuns al guvernului democratic este faptul că este incapabil să producă mari Führeri şi Duci.

În domeniul afacerilor, conducerea creativă se manifestă prin ajustarea producţiei şi a distribuţiei la condiţiile în schimbare ale cererii şi ofertei şi prin adaptarea îmbunătăţirilor tehnice la scopurile practice. Adevăratul om de afaceri este acela care produce mai multe bunuri, mai bune şi mai ieftine şi care, în calitate de pionier al progresului, oferă concetăţenilor lui mărfuri şi servicii până atunci necunoscute acestora sau peste posibilităţile lor materiale. Îl putem numi un conducător datorită faptului că iniţiativa şi activitatea sa îi forţează pe competitori fie să-i întreacă realizările, fie să iasă din afaceri. Inventivitatea sa neobosită şi atracţia sa pentru inovaţii sunt cele două trăsături care împiedică degenerarea tuturor unităţilor de afaceri într-o rutină birocratică inutilă. El personifică progresul şi dinamismul neobosit, inerente capitalismului şi liberei întreprinderi.

În mod cert, ar fi exagerat să se spună că asemenea conducători creativi lipsesc în America zilelor de astăzi. Mulţi dintre eroii de demult ai afacerilor americane sunt încă în viaţă şi sunt activi în coordonarea afacerilor lor. Ar fi o problemă delicată să ne dăm cu părerea despre creativitatea celor tineri. Este nevoie de o anumită distanţă temporală pentru o apreciere corectă a realizărilor lor. Un adevărat geniu este foarte rar recunoscut ca atare de către contemporanii săi.

Societatea nu poate contribui cu nimic la cultivarea şi creşterea oamenilor geniali. Un geniu creator nu poate fi pregătit. Nu există şcoli de creativitate. Un geniu este exact acel om care sfidează toate şcolile şi regulile, care deviază de la drumurile tradiţionale ale rutinei şi deschide noi cărări pe tărâmuri inaccesibile până atunci. Un geniu este întotdeauna profesor şi niciodată elev. El este întotdeauna autodidact. El nu datorează nici o favoare celor aflaţi la putere. Dar, pe de altă parte, guvernul poate crea condiţii care paralizează eforturile unui spirit creativ şi îl împiedică pe acesta să aducă servicii folositoare comunităţii.

Această situaţie este valabilă şi în domeniul afacerilor de astăzi. Să ne uităm la un singur aspect, impozitul pe venit. În trecut, un proaspăt întreprinzător plin de ingeniozitate începea un nou proiect. Startul era modest; el era sărac, fondurile sale erau limitate şi în mare măsură împrumutate. Când venea clipa succesului său iniţial, el nu îşi creştea consumul, ci reinvestea marea parte a profitului său. În acest mod, afacerea sa creştea rapid. El devenea lider în ramura sa. Ameninţările sale concurenţiale forţau vechile firme înstărite şi marile corporaţii să-şi ajusteze managementul condiţiilor create de intervenţia sa. Ei nu puteau să nu îl ia în considerare şi să se complacă într-o stare de neglijenţă birocratică. Era necesar ca ei să fie în gardă zi şi noapte împotriva acestor inovatori periculoşi. Dacă nu găseau pentru managementul afacerilor lor un om capabil să rivalizeze cu proaspătul întreprinzător, ei trebuiau să fuzioneze cu afacerea acestuia şi să se supună conducerii lui.

Dar astăzi impozitul pe venit absoarbe 80% sau mai mult din profitul iniţial al unui astfel de întreprinzător. El nu poate acumula capital; nu poate să-şi extindă afacerea; iniţiativa lui nu va deveni niciodată o afacere mare. El nu poate concura cu vechile monopoluri. Vechile firme şi corporaţii deţin deja un capital considerabil. Impozitele pe venit şi pe profit le diminuează procesul de acumulare a resurselor financiare, dar pe noul întreprinzător îl împiedică în totalitate să acumuleze capital. El este condamnat să rămână pentru totdeauna la o afacere mică. Întreprinderile deja existente sunt protejate de noii întreprinzători plini de iniţiativă. Ele nu sunt ameninţate de competiţia cu aceştia. Ele se bucură de un privilegiu teoretic atâta timp cât se mulţumesc să îşi păstreze afacerea pe o linie tradiţională şi într-o mărime tradiţională[5]). Dezvoltarea lor viitoare este, bineînţeles, limitată. Continua diminuare a profiturilor lor prin impozitare face imposibil ca ei să-şi dezvolte afacerea prin fonduri proprii. Astfel, este lansată o tendinţă către rigiditate.

În ziua de astăzi, în toate ţările, toate legile cu privire la impozitare sunt enunţate ca şi cum principalul scop al impozitelor ar fi acela de a împiedica noile acumulări de capital şi îmbunătăţirile la care ar duce acest lucru. Aceeaşi tendinţă se manifestă şi în multe alte ramuri ale politicii publice. „Progresiştii" sunt departe de adevăr când se plâng de lipsa conducătorilor creativi în afaceri. Nu oamenii lipsesc, ci instituţiile care le-ar permite acestora să-şi utilizeze talentul. Politicile moderne duc la o constrângere a inovatorilor, asemănătoare cu cea impusă de sistemul de ghilde al Evului Mediu.

4. Birocratismul şi totalitarismul

Se va arăta în această carte că birocraţia şi metodele birocratice sunt foarte vechi şi că trebuie să fie prezente în aparatele administrative ale fiecărui guvern a cărui suveranitate se întinde pe o suprafaţă mare. Faraonii din Egiptul antic şi împăraţii Chinei au construit imense maşini birocratice, şi la fel au făcut şi ceilalţi conducători. Feudalismul medieval a reprezentat o încercare de a organiza guvernarea unor largi teritorii fără birocraţi şi fără metode birocratice. Aceste încercări au eşuat lamentabil. A rezultat o dezintegrare completă a unităţii politice, ducând la anarhie. Lorzii feudali, la origine fiind oficiali şi supuşi autorităţii guvernării centrale, au devenit teoretic prinţi independenţi, luptându-se unul cu celălalt aproape încontinuu şi sfidându-l pe rege, curtea şi legile. Din secolul al XV-lea, principala sarcină a regilor europeni a fost să ţină în frâu aroganţa vasalilor. Statul modern este construit pe ruinele feudalismului. El a înlocuit supremaţia mulţimii de prinţi şi conţi mărunţi cu managementul birocratic al afacerilor publice.

În fruntea acestei evoluţii s-au aflat regii Franţei. Alexis de Tocqueville a arătat cum regii Bourboni au dorit neîncetat să abolească autonomia vasalilor puternici şi a grupurilor oligarhice ale aristocraţilor. În acest sens, Revoluţia Franceză a desăvârşit ceea ce chiar regii începuseră. A eliminat bunul plac al regilor, a făcut ca legea să fie supremă în domeniul administrativ şi a restricţionat scopul afacerilor supuse judecăţii discreţionare a oficialilor. Nu a îndepărtat managementul birocratic, ci numai l-a pus pe baze legale şi constituţionale. Sistemul administrativ din secolul al XIX-lea din Franţa a fost o încercare de a îmblânzi prin lege, pe cât posibil, arbitraritatea birocraţilor. A servit drept model pentru alte naţiuni liberale - din afara sistemului legislativ anglo-saxon - care doreau să realizeze legi, să legalizeze la cel mai înalt nivel conducerea administraţiei civile.

Nu este suficient cunoscut faptul că sistemul administrativ prusac, atât de admirat de susţinătorii omnipotenţei guvernului, la începuturile sale nu era nimic altceva decât o imitaţie a instituţiilor franceze. Frederick al II-lea, „Marele" rege, a importat din Franţa nu numai metodele, ci şi personalul necesar pentru executarea lor. El a înmânat administrarea impozitelor şi vămilor unui personal importat, format din câteva sute de birocraţi francezi. El a numit un francez în funcţia de Director General al Poştei şi un alt francez în funcţia de Preşedinte al Academiei. Prusacii din secolul al XVIII-lea aveau mai multe motive să numească birocratismul ne-prusac decât au americanii din zilele noastre să-l numească ne-american.

Tehnica legală a activităţii administrative în ţările din sistemul legislativ anglo-saxon era foarte diferită de cea folosită în ţările Europei continentale. Atât britanicii, cât şi americanii erau pe deplin convinşi că sistemul lor le asigură cea mai eficientă protecţie împotriva abuzurilor arbitrarităţii administrative. În orice caz, experienţa ultimelor decenii a evidenţiat clar că nici o precauţie legală nu este destul de puternică pentru a rezista unei tendinţe susţinută de o ideologie puternică. Popularele idei despre intervenţia statului în afaceri şi despre socialism au subminat barajele construite de douăzeci de generaţii de anglo-saxoni împotriva invaziei regulii arbitrare. Mulţi intelectuali şi numeroşi alegători organizaţi în grupuri de presiune ale fermierilor şi ale forţei de muncă au discreditat sistemul tradiţional american de guvernare, numindu-l „plutocratic", şi tânjeau după adoptarea metodelor ruseşti, care nu ofereau individului nici un fel de protecţie împotriva puterii discreţionare a autorităţilor.

Totalitarismul este mult mai mult decât o simplă birocraţie. Înseamnă subordonarea întregii vieţi, a muncii şi a timpului liber ale fiecărui individ ordinelor celor aflaţi la putere şi în birouri. Înseamnă transformarea omului într-o rotiţă din maşina atotputernică de constrângere şi de agresiune. El obligă individul să renunţe la orice activitate cu care statul nu este de acord. Nu admite nici un fel de exprimare a dezacordului. Înseamnă transformarea societăţii într-o armată în care se munceşte şi care este strict disciplinată - aşa cum spun susţinătorii socialismului - sau într-un penitenciar - aşa cum spun cei care sunt împotrivă. În orice caz, radicala rupere de vechiul mod de viaţă face ca naţiunile să se agaţe de trecut. Nu înseamnă numai întoarcerea omenirii la despotismul oriental, în care, aşa cum a observat Hegel, numai un om este liber, ceilalţi fiind sclavi, pentru că acei regi asiatici nu interveneau în rutina zilnică a supuşilor lor. Pentru fermieri, crescătorii de vite şi pentru artizani a fost lăsat un domeniu de activitate în care nu erau deranjaţi de regi şi de cei din jurul lor. Ei se bucurau de o oarecare autonomie în gospodăriile şi în familiile lor. Cu totul altfel stau lucrurile cu socialismul modern. Este totalitar în sensul strict al cuvântului. El ţine individul în frâu de la naştere până în mormânt. În orice clipă a vieţii, „tovarăşul" trebuie să se supună în întregime ordinelor emise de autoritatea supremă. Statul este şi gardianul, şi şeful său. Statul îi stabileşte munca, dieta şi plăcerile. Statul îi spune ce să gândească şi în ce să creadă.

Birocraţia este instrumentul pentru executarea acestor planuri. Dar oamenii sunt nedrepţi când învinuiesc birocratul pentru viciile sistemului. Vina nu este a bărbaţilor şi femeilor care sunt în oficii şi birouri. Şi ei sunt victimele noului mod de viaţă ca şi ceilalţi. Sistemul este rău, şi nu oamenii din subordinea lui. Un stat nu poate exista fără birouri şi metode birocratice. Şi cum cooperarea socială nu poate funcţiona fără guvern civil, o parte a birocraţiei este indispensabilă. Ceea ce detestă oamenii nu este birocratismul ca atare, ci intruziunea birocraţiei în toate sferele vieţii şi activităţii umane. Lupta împotriva abuzurilor birocraţiei este în fond o revoltă împotriva dictaturii totalitare. Este greşit să etichetăm lupta pentru libertate şi democraţie drept o luptă împotriva birocraţiei.

Fără îndoială că există substanţă în plângerea generală împotriva procedeelor şi metodelor birocratice. Pentru că erorile lor sunt semnul defectelor esenţiale ale oricărui sistem socialist sau totalitar. În investigarea problemei birocraţiei, trebuie, în final, să descoperim de ce utopia socialistă este cu totul impracticabilă şi de ce trebuie, atunci când este pusă în practică, să aibă ca rezultat nu numai sărăcirea tuturor, ci şi dezintegrarea cooperării sociale - deci, haosul. De aceea studiul birocraţiei este un bun început pentru studierea ambelor sisteme de organizare socială, capitalismul şi socialismul.

5. Alegerea: managementul profitului sau managementul birocratic

Dacă vrem să aflăm ce înseamnă cu adevărat birocraţia, trebuie să începem cu o analiză a motivului-profit din cadrul societăţii capitaliste. Caracteristicile esenţiale ale capitalismului sunt la fel de necunoscute ca şi cele ale birocraţiei. Legende false, popularizate prin propagandă demagogică, au reprezentat în mod greşit sistemul capitalist. Capitalismul a reuşit să îmbunătăţească bunăstarea materială a maselor într-un mod fără precedent. În ţările capitaliste, numărul populaţiei este de câteva ori mai mare decât era la începutul „revoluţiei industriale", şi fiecare cetăţean din aceste naţiuni se bucură de un standard de viaţă mult mai înalt decât cel al bogaţilor din trecut. Oricum, o mare parte a opiniei publice discreditează libera întreprindere şi proprietatea privată a mijloacelor de producţie ca fiind instituţii sinistre care sunt în detrimentul marii majorităţi a populaţiei şi care promovează numai interesele egoiste de clasă ale unui grup mic de exploatatori. Politicienii, a căror principală realizare constă în restrângerea producţiei agricole şi în încercarea de a pune piedici în calea îmbunătăţirii tehnice a metodelor de producţie, discreditează capitalismul, considerându-l o „economie a sărăciei", şi vorbesc despre abundenţa pe care o va aduce socialismul. Şefii sindicatelor, ai căror membri conduc propriile lor automobile, sunt entuziaşti când slăvesc condiţiile proletarilor ruşi zdrenţăroşi şi desculţi şi când laudă libertatea de care se bucură muncitorii în Rusia, unde sindicatele au fost suprimate, iar grevele sunt considerate un delict penal.

Nu este cazul să facem o cercetare detaliată a acestor fabule. Nu este intenţia noastră nici să lăudăm, nici să condamnăm. Vrem să ştim ce sunt cele două sisteme aduse în discuţie, cum funcţionează şi cum servesc nevoile populaţiei.

Cu toată neclaritatea modului în care se foloseşte termenul de birocraţie, se pare că există o părere unanimă cu privire la distincţia dintre cele două metode contrare de a face lucrurile: modul individual al cetăţenilor şi modul în care birourile guvernamentale şi municipale sunt conduse. Nimeni nu neagă faptul că principiile aplicate conducerii unui departament de poliţie diferă foarte mult de principiile aplicate în conducerea întreprinderilor care doresc obţinerea de profit. De aceea, ar fi indicat să începem cu o cercetare a metodelor folosite în aceste două clase de instituţii şi să le comparăm între ele.

Birocraţia, cu meritele şi tarele sale, cu funcţionarea şi operarea sa, poate fi înţeleasă numai prin compararea ei cu operarea motivului-profit aşa cum funcţionează în societatea de piaţă capitalistă.

* National Recovery Administration (n.trad.)

1) W. E. Woodward, A New American History, New York, 1938, p. 808. Pe coperta acestei cărţi citim: „Astăzi, orice părinte care gândeşte corect, cunoscând toate faptele, probabil că l-ar găsi pe Benedict Arnold mai potrivit ca tată pentru copilul său decât pe Lincoln.” Este clar că aceia care au asemenea vederi nu vor găsi nici o greşeală ne-americanismului birocraţiei.

2) Cf. Marshall, E. Dimock şi Howard K. Hyde, „Bureaucracy and Trusteeship in Large Corporations”, TNEC Monograph, nr. 11, pag. 36.

3) Cf. Dimock şi Hyde, op. cit., pag. 44, şi articolele citate de aceştia.

4) Aceasta nu este o scriere despre consecinţele sociale şi economice ale impozitării. De aceea nu este nevoie să ne ocupăm de efectele taxelor de moştenire, al căror impact s-a făcut simţit în această ţară de mulţi ani, în timp ce efectele descrise mai sus ale impozitului pe venit sunt un fenomen recent.

Managementul profitului

1. Modul de operare al mecanismului pieței

Capitalismul sau economia de piaţă este acel sistem de cooperare socială şi diviziune a muncii bazat pe proprietatea privată a mijloacelor de producţie. Factorii de producţie materiali sunt în proprietatea cetăţenilor individuali, a capitaliştilor şi a rentierilor. Fabricile şi fermele sunt conduse de întreprinzători şi de fermieri, adică de indivizi sau asociaţii de indivizi care fie posedă capital şi pământ, fie l-au împrumutat sau închiriat de la proprietarii acestora. Libera întreprindere este caracteristica tipică a sistemului capitalist. Obiectivul fiecărui întreprinzător - fie el om de afaceri sau fermier - este să obţină profit.

Capitaliştii, întreprinzătorii şi fermierii sunt instrumentul derulării afacerilor economice. Ei sunt la timonă şi direcţionează nava. Dar ei nu sunt liberi să-i aleagă traseul. Ei nu sunt forul suprem, ei sunt doar timonieri, ce trebuie să asculte în mod necondiţionat ordinele căpitanului. Căpitanul este consumatorul.

Nici capitaliştii, nici întreprinzătorii sau fermierii nu determină ceea ce trebuie produs. Consumatorii fac acest lucru. Producătorii nu produc pentru consumul lor propriu, ci pentru piaţă. Ei au intenţia să-şi vândă produsele. Dacă consumatorii nu cumpără produsele ce le sunt oferite, omul de afaceri nu îşi poate recupera cheltuielile. El pierde bani. Dacă nu reuşeşte să-şi ajusteze oferta în conformitate cu dorinţele consumatorilor, el va fi în foarte scurt timp îndepărtat din poziţia sa eminentă de timonier. Alte persoane care s-au descurcat mai bine în satisfacerea cererii consumatorilor îl vor înlocui.

Adevăraţii şefi în sistemul capitalist al economiei de piaţă sunt consumatorii. Ei decid, prin cumpărare şi prin abţinerea de la cumpărare, cine să deţină capitalul şi să conducă întreprinderile. Ei hotărăsc ce trebuie produs, în ce cantitate şi de ce calitate. Atitudinile lor duc fie la profit, fie la pierderi pentru întreprinzător. Ei îi îmbogăţesc pe oamenii săraci şi îi sărăcesc pe cei bogaţi. Ei sunt şefi dificili. Sunt plini de toane şi nazuri, sunt schimbători şi imprevizibili. Ei nu pun mare preţ pe mulţumirea obţinută în trecut. Imediat ce le este oferit ceva ce le place mai mult sau este mai ieftin, ei renunţă la vechii lor furnizori. Pentru ei nimic nu contează mai mult decât satisfacţia lor personală. Nu-i interesează nici investiţiile capitaliştilor, nici soarta lucrătorilor ce îşi pierd slujbele în urma renunţării lor de a mai cumpăra ceea ce cumpărau înainte.

Ce înseamnă când spunem că producerea unei anumite mărfi A nu rentează? Aceasta arată faptul că pe piaţă consumatorii nu sunt dispuşi să plătească producătorilor mărfii A suficient pentru a le acoperi preţurile factorilor de producţie necesari, în timp ce există alţi producători cu venituri ce le depăşesc costurile de producţie. Cererea consumatorilor este instrumentul esenţial în alocarea diverşilor factori de producţie diferitelor ramuri de producţie pentru consum. Consumatorii decid în acest fel câtă materie primă şi câtă forţă de muncă trebuie folosite atât pentru producerea mărfii A, cât şi pentru alte mărfuri de pe piaţă. Prin urmare, este lipsit de sens să se facă diferenţe între producţia pentru profit şi producţia pentru consum. Motivat fiind de profit, întreprinzătorul este obligat să furnizeze consumatorilor bunurile pe care aceştia le cer în mod prioritar. Dacă întreprinzătorul nu ar fi forţat să accepte nevoia de profit ca ghid în activitatea sa, el ar putea să producă mai mult din marfa A, în ciuda faptului că alte mărfuri sunt preferate de

consumatori. Profitul este exact acel factor care determină omul de afaceri să furnizeze în modul cel mai eficient acele mărfuri pe care le vor consumatorii.

Astfel, sistemul capitalist de producţie este o democraţie economică în care fiecare bănuţ dă dreptul la vot. Consumatorii formează poporul suveran. Capitaliştii, întreprinzătorii şi fermierii se află sub ordinele acestui popor. Dacă ei nu ascultă, dacă nu reuşesc să producă cu cel mai mic cost posibil ceea ce cer consumatorii, îşi pierd slujbele. Sarcina lor este să servească consumatorul. Profitul şi pierderea sunt instrumente cu ajutorul cărora consumatorii ţin din scurt toate activităţile economice.

2. Calculul economic

Preeminenţa sistemului capitalist constă în faptul că este singurul sistem de cooperare socială şi diviziune a muncii care face posibilă aplicarea unei metode de calcul şi analiză în planificarea de noi proiecte şi în evaluarea utilităţii operaţionale a fabricilor, fermelor şi atelierelor deja existente. Imposibilitatea tuturor variantelor de socialism şi planificare centralizată se regăseşte tocmai în neputinţa efectuării vreunui tip de calcul economic în condiţiile în care nu există proprietate privată asupra mijloacelor de producţie şi, ca urmare, nu există preţuri de piaţă pentru acestea.

Problema ce ar trebui rezolvată în derularea activităţii economice este următoarea: există nenumărate tipuri de factori materiali de producţie ce diferă unii de alţii în ceea ce priveşte proprietăţile fizice şi locul în care sunt disponibili. Sunt milioane şi milioane de muncitori şi ei sunt foarte diferiţi în ceea ce priveşte abilitatea lor de a munci. Tehnologia ne oferă informaţii despre nenumăratele variante de rezultate ce ar putea fi obţinute folosind resursele naturale, bunurile de capital şi forţa de muncă existente pentru producerea de bunuri de consum. Care din aceste variante şi planuri sunt cele mai avantajoase? Care ar trebui duse la îndeplinire pentru că sunt în măsură să contribuie cel mai bine la satisfacerea celor mai imperioase nevoi? Care ar trebui amânate sau abandonate pentru că executarea lor ar deturna factori de producţie de la alte proiecte care ar contribui mai mult la satisfacerea nevoilor cele mai importante?

Este evident că la aceste întrebări nu se poate răspunde printr-un calcul în natură. Nu se poate introduce o multitudine de elemente într-un calcul dacă nu există un numitor comun între ele.

În sistemul capitalist, întreaga proiectare şi planificare se bazează pe preţurile de piaţă. Fără acestea, toate proiectele şi schiţele inginerilor ar fi doar o joacă academică. Ei ar demonstra ce s-ar putea face şi cum. Ei însă nu ar putea să ajungă în poziţia de a determina dacă realizarea unui anumit proiect va creşte bunăstarea materială sau o va diminua prin retragerea factorilor rari de producţie din alte utilizări, punând în pericol satisfacerea unor nevoi mai stringente, adică a acelor nevoi considerate mai stringente de către consumatori. Ghidul planificării economice este preţul de piaţă. Numai preţurile de piaţă pot oferi răspuns la întrebarea dacă executarea proiectului P va aduce mai mult venit decât a costat, adică dacă executarea lui P este mai folositoare decât executarea unor altor planuri posibile care nu pot fi realizate, deoarece factorii necesari de producţie sunt utilizaţi pentru derularea proiectului P.

S-a obiectat frecvent că orientarea activităţii economice după profit, adică după etalonul unui surplus al rezultatelor peste costuri, nu ia în considerare interesele naţiunii în ansamblu şi ţine seama numai de interesele egoiste ale indivizilor, interese diferite şi uneori chiar contrare celor naţionale. Această idee stă la baza întregii planificări totalitare. Controlul guvernamental al afacerilor, pretind susţinătorii managementului autoritar, are grijă de bunăstarea naţiunii, în timp ce libera întreprindere, motivată doar de obţinerea profiturilor, pune în pericol interesul naţional.

Acest caz este exemplificat astăzi prin amintirea problemei legate de cauciucul sintetic. Germania, sub dominaţia socialismului nazist, a dezvoltat producţia cauciucului sintetic, în timp ce Marea Britanie şi Statele Unite, sub supremaţia liberei întreprinderi căutătore de profit, nu au luat în considerare producerea neprofitabilă a unui atât de costisitor Ersatz[1]. Astfel, ele au neglijat un important aspect al pregătirii războiului şi şi-au expus independenţa unui pericol serios.

Nimic nu poate fi mai fals decât acest raţionment. Nimeni nu a afirmat vreodată că purtarea unui război şi pregătirea forţelor armate ale unei naţiuni în vederea izbucnirii unui război sunt sarcini care ar putea sau ar trebui să fie lăsate în grija activităţilor cetăţenilor individuali. Apărarea securităţii şi civilizaţiei naţionale împotriva agresiunii atât din partea duşmanilor externi, cât şi a infractorilor interni este prima datorie a oricărui guvern. Dacă toţi oamenii ar fi buni şi virtuoşi, dacă nimeni nu ar râvni la ceea ce aparţine altora, nu ar mai fi nevoie de guvern, de armate şi nave militare, de poliţişti, de tribunale, de închisori. Este treaba guvernului să se pregătească de război. Nici un cetăţean şi nici un grup sau clasă socială de cetăţeni nu trebuie condamnaţi dacă guvernul nu reuşeşte să-şi îndeplinească această sarcină. Vina rămâne totdeauna a guvernului şi, în consecinţă, într-o democraţie, a majorităţii celor ce au votat pentru acesta.

Germania s-a înarmat pentru război. Cum Statul Major German ştia că ar fi imposibil pentru Germania beligerantă să importe cauciuc natural, a decis să promoveze producţia internă de cauciuc sintetic. Nu trebuie să ne întrebăm dacă autorităţile militare britanică şi americană erau convinse că, în eventualitatea unui nou Război Mondial, statele lor vor putea să se bazeze pe plantaţiile de cauciuc din Peninsula Malaieză şi Indiile Olandeze. În mod cert însă, ele nu au considerat necesar să strângă stocuri interne de cauciuc natural sau să demareze producţia cauciucului sintetic. Câţiva oameni de afaceri americani şi britanici au examinat progresul producţiei de cauciuc sintetic în Germania. Dar, cum costurile produsului sintetic erau cu mult mai ridicate decât cele ale produsului natural, ei nu au putut să rişte să imite exemplul dat de germani. Nici un întreprinzător nu poate să investească bani într-un proiect care nu oferă premisele profitabilităţii. Tocmai acest fapt îl face suveran pe consumator şi îl obligă pe întreprinzător să producă ceea ce consumatorii cer să se producă în mod urgent. Consumatorii, adică populaţia americană şi britanică, nu erau pregătiţi să ţină seama de preţurile cauciucului sintetic care ar fi făcut ca producerea lui să fie profitabilă. Pentru ţările anglo-saxone, calea cea mai ieftină de a avea cauciuc era să producă alte bunuri, spre exemplu, motoare de maşini şi diferite alte maşini, să le vândă peste hotare şi să importe cauciuc natural.

Dacă ar fi fost posibil ca guvernele din Londra şi din Washinton să prevadă evenimentele din decembrie 1941 şi din ianuarie şi februarie 1942, ele s-ar fi orientat către măsuri care să asigure o producţie internă de cauciuc sintetic. Este nerelevant pentru problema noastră ce metodă ar fi ales pentru finanţarea acestei părţi din cheltuielile de apărare. Ar fi putut să subvenţioneze fabricile în cauză sau ar fi putut, prin intermediul taxelor vamale, să ridice preţurile la cauciucul intern la un asemenea nivel, încât producţia internă de cauciuc sintetic ar fi devenit profitabilă. Dar, în orice caz, populaţia ar fi fost obligată să plătească pentru ceea ce se făcea.

Dacă guvernul nu susţine un mijloc de apărare, nici un capitalist sau întreprinzător nu ar putea să umple golul. Să reproşezi unor corporaţii chimice că nu s-au ocupat de producţia de cauciuc sintetic este ca şi cum ai învinui industria automobilelor că nu a transformat, imediat după ridicarea la putere a lui Hitler, fabricile sale în fabrici cu control planificat. Sau ar fi la fel de justificat să învinuieşti un cărturar că a pierdut timpul scriind o carte despre istoria Americii sau despre filosofie, în loc să îşi dedice toate eforturile pentru a se antrena pentru viitoarele sale funcţii în Forţa de Expediţie. Dacă guvernul eşuează în misiunea lui de a echipa naţiunea pentru a putea respinge un atac, nici un cetăţean nu are nici o posibilitate să remedieze acest rău, decât să critice autorităţile adresându-se suveranului - alegătorii- prin discursuri, articole şi cărţi[2].

Mulţi medici au descris modurile în care concetăţenii lor cheltuie banii într-un mod cu totul nechibzuit şi contrar nevoilor lor reale. Oamenii, spun ei, ar trebui să-şi schimbe dieta, să reducă consumul de băuturi toxice şi de tutun şi să folosească timpul liber într-un mod mai înţelept. Aceşti medici probabil că au dreptate. Dar nu este sarcina guvernului să îmbunătăţească comportamentul „supuşilor" lui. Nu este nici sarcina oamenilor de afaceri. Ei nu sunt gardienii consumatorilor lor. Dacă oamenii preferă băuturile tari în locul sucurilor, întreprinzătorii trebuie să se supună acestor dorinţe. Cel care vrea să îi transforme pe concetăţenii săi trebuie să recurgă la persuasiune. Doar acesta este singurul mod democratic de a face schimbări. Dacă cineva eşuează în încercarea sa de a convinge alţi oameni de soliditatea ideilor sale, ar trebui să dea vina pe propriile incapacităţi. Nu ar trebui să ceară o lege, adică să apeleze la constrângerea şi la coerciţia poliţiei.

Ultima bază a calculului economic este evaluarea tuturor bunurilor de consum folosite de toţi oamenii. Este adevărat că aceşti consumatori se pot înşela şi că judecata lor poate fi uneori greşită. Putem presupune că ar aprecia diferitele bunuri în mod diferit dacă ar fi mai bine instruiţi. Oricum, aşa cum este natura umană, nu avem nici un motiv să înlocuim superficialitatea umană cu înţelepciunea unei autorităţi infailibile.

Nu susţinem că preţurile pieţei trebuie considerate ca fiind expresia unei valori eterne şi absolute. Nu există valori absolute diferite de preferinţele subiective ale oamenilor supuşi greşelii. Judecăţile de valoare sunt rezultatul arbitrarităţii umane. Ele reflectă toate deficienţele şi slăbiciunile autorilor lor. Oricum, unica alternativă de a determina preţurile pieţei prin preferinţele tuturor consumatorilor este determinarea valorii prin judecăţile unor grupuri mici de oameni, nu mai puţin supuşi greşelii decât majoritatea, în ciuda faptului că sunt denumiţi „autoritatea". Oricum ar fi determinată valoarea bunurilor de larg consum, dacă este stabilită printr-o decizie dictatorială sau prin alegerile tuturor consumatorilor - toţi oamenii - ea este întotdeauna relativă, subiectivă şi umană, şi niciodată absolută, obiectivă şi divină.

Ceea ce trebuie realizat este faptul că într-o societate de piaţă organizată pe baza liberei iniţiative şi pe proprietatea privată a factorilor de producţie, preţurile bunurilor de consum sunt reflectate fidel şi îndeaproape în preţurile diferiţilor factori necesari producerii lor. Astfel devine posibil să se descopere prin calcule precise care proces de producţie, din multitudinea indefinită şi imaginabilă, este cel mai avantajos şi care nu. „Mai avantajos" înseamnă în acest caz: folosirea acestor factori de producţie astfel încât producerea bunurilor cerute urgent de consumatori să aibă prioritate în faţa producerii bunurilor mai puţin urgente cerute de consumatori. Calculul economic face posibil ca afacerile să îşi ajusteze producţia în funcţie de cererile consumatorilor. Pe de altă parte, în orice fel de socialism, conducerea centrală a managementului din producţie

nu se va putea lansa în calcule economice. Acolo unde nu există pieţe şi deci nici preţuri de piaţă pentru factorii de producţie, aceştia nu pot deveni elementele unui calcul.

Pentru o înţelegere deplină a problemelor luate în discuţie, trebuie să încercăm să înţelegem şi natura şi originea profitului.

Într-un sistem ipotetic în care nu se produce nici o schimbare, nu ar exista nici profit, nici pierderi. Într-o asemenea lume statică, în care nimic nou nu se întâmplă şi toate condiţiile economice rămân întotdeauna aceleaşi, suma totală pe care un întreprinzător trebuie să o cheltuiască pe factorii de producţie ar trebui să fie egală cu preţul pe care îl obţine pentru produs. Preţurile plătite pentru factorii materiali de producţie, salariile şi dobânda capitalului investit ar absorbi întregul preţ al produsului. Nu va mai rămâne nici un profit. Este evident că un astfel de sistem nu ar avea nevoie de întreprinzători şi de funcţii economice pentru profit. Cum astăzi sunt produse numai acele bunuri care erau produse şi ieri, şi alaltăieri, şi anul trecut, şi cu zece ani în urmă, şi cum aceeaşi rutină merge la infinit, cum nu intervine nici o schimbare în cerere sau ofertă, nici din partea consumatorilor, nici din partea producătorilor de bunuri, sau în metodele tehnice, cum toate preţurile sunt stabile, nu mai există loc pentru iniţiativă antreprenorială.

Dar lumea actuală este o lume a schimbării permanente. Numărul populaţiei, gusturile şi dorinţele, aprovizionarea cu factori de producţie şi metodele tehnologice se află într-un flux permanent. Într-o asemenea stare de lucruri este nevoie de o continuă adaptare a producţiei la nevoile existente. Aici intervine întreprinzătorul.

Cei dornici să realizeze profit caută întotdeauna o ocazie. Imediat ce descoperă că relaţia dintre preţurile factorilor de producţie şi preţurile anticipate ale produselor par a reflecta o astfel de ocazie, acţionează. Dacă aprecierea lor asupra elementelor implicate a fost corectă, vor obţine profit. Dar imediat se iveşte tendinţa de dispariţie a acestor profituri. Ca rezultat al proiectului iniţiat, preţurile factorilor de producţie în discuţie vor creşte şi, pe de altă parte, preţurile produselor încep să scadă. Profiturile sunt un fenomen permanent numai din cauză că există schimbări în condiţiile pieţei şi în metodele de producţie. Cel care vrea să obţină profit trebuie să caute în permanenţă noi oportunităţi. Şi, pentru realizarea profitului, îşi modifică producţia în funcţie de cererea publicului consumator.

Putem să ne închipuim întreaga piaţă a forţei de muncă şi cea a factorilor materiali de producţie ca o licitaţie publică. Licitatorii sunt întreprinzătorii. Oferta cea mai mare este limitată de previziunea preţurilor pe care consumatorii vor fi dispuşi să le plătească pentru produse. Licitatorii competitori, pe care trebuie să îi supraliciteze dacă nu vor să plece cu mâinile goale, se află în aceeaşi situaţie. Toţi aceşti licitatori acţionează, de fapt, ca reprezentanţi ai consumatorilor. Dar fiecare dintre ei reprezintă fie un aspect diferit al dorinţelor consumatorilor, fie un alt bun, fie un alt mod de producţie al aceluiaşi bun. Competiţia dintre diferiţi întreprinzători este, în esenţă, o competiţie între diferitele posibilităţi ale indivizilor de a elimina cât mai mult posibil starea lor de nesiguranţă prin achiziţionarea de bunuri de larg consum. Hotărârea oricărui individ de a cumpăra un frigider şi de a amâna achiziţionarea unei maşini noi este un factor determinant pentru stabilirea preţurilor la frigidere şi maşini. Competiţia între întreprinzători reflectă preţurile bunurilor de larg consum în formarea preţurilor factorilor de producţie. Faptul că variatele dorinţe ale individului, ce se află în conflict datorită rarităţii implacabile a factorilor de producţie, sunt reprezentate pe piaţă de diferiţi întreprinzători competitori este evidenţiat în preţurile acestor factori care fac nu numai posibilă, ci şi necesară realizarea calculului economic. Un întreprinzător

care nu face calcule sau nu ia în considerare rezultatele acestor calcule în scurt timp va da faliment şi va fi înlocuit din funcţia sa managerială.

Dar într-o comunitate socialistă în care este doar un manager, nu există nici preţuri ale factorilor de producţie, nici calcul economic. Unui întreprinzător dintr-o societate capitalistă, un factor de producţie, prin preţul său, îi transmite un avertisment: Nu mă atinge, sunt însemnat pentru satisfacerea unei alte nevoi, mai urgente. Dar în socialism, aceşti factori de producţie sunt muţi. Nu dau nici un indiciu celui care planifică. Tehnologia îi oferă o mare varietate de soluţii pentru aceeaşi problemă. Fiecare dintre ele cere o cheltuială de alt fel şi cantităţi diferite de factori de producţie. Dar cum managerul socialist nu poate să le reducă la un numitor comun, nu poate afla care este cea mai avantajoasă.

Este adevărat că în socialism nu vor fi nici profituri, nici pierderi. Acolo unde nu există calcul, nu are nici un sens să se obţină un răspuns la întrebarea dacă proiectele planificate sau realizate au fost cele mai potrivite să satisfacă nevoile cele mai urgente; succesul şi eşecul rămân nerecunoscute în întuneric. Susţinătorii socialismului greşesc amarnic când consideră lipsa profitului şi a pierderii un punct excelent. Din contră, este viciul esenţial al oricărui management socialist. Nu este nici un avantaj să nu ştii dacă ceea ce face sau nu cineva este un mijloc potrivit pentru atingerea scopurilor propuse. Un management socialist este ca un om forţat să îşi petreacă viaţa legat la ochi.

S-au adus obiecţii faptului că sistemul de piaţă este neadecvat în condiţiile rezultate dintr-un mare război. Dacă ar fi funcţionat numai mecanismul pieţei, guvernului i-ar fi imposibil să obţină tot echipamentul necesar. Factorii rari de producţie, necesari producţiei de armament ar fi folosiţi în scopuri civile, care în război sunt considerate mai puţin importante, sau chiar lux şi risipă. De aceea este necesar să se recurgă la priorităţile stabilite de guvern şi să se creeze aparatele birocratice necesare.

Greşeala acestui raţionament este că nu realizează că necesitatea de a da guvernului putere deplină, pentru a determina pentru ce producţie să fie folosite diferitele materii prime, nu este un rezultat al războiului, ci al metodelor aplicate pentru finanţarea cheltuielilor de război.

Dacă întreaga cantitate de bani necesară pentru ducerea unui război ar fi fost strânsă prin impozite sau prin împrumuturi de la populaţie, toată lumea ar fi fost constrânsă să-şi reducă drastic consumul. Cu un venit (după impozitare) mult mai mic decât înainte, consumatorii ar fi încetat să cumpere bunurile pe care obişnuiau să le cumpere înainte de război. Întreprinzătorii, pentru că sunt ghidaţi de obţinerea profitului, ar fi încetat să producă asemenea bunuri pentru civili şi s-ar fi orientat către producerea acelor bunuri pe care guvernul, acum cel mai mare cumpărător de pe piaţă datorită impozitelor mari impuse, ar fi fost gata să le cumpere.

Oricum, o mare parte a cheltuielilor de război sunt finanţate prin creşterea masei monetare din circulaţie şi prin împrumuturile de la băncile comerciale. Pe de altă parte, dacă preţurile sunt controlate, este interzisă creşterea preţurilor bunurilor. Cu venituri mai mari şi cu preţuri neschimbate, oamenii nu numai că nu şi-ar fi redus, ci chiar ar fi crescut cumpărarea bunurilor pentru consumul propriu. Pentru a evita acest lucru, a fost necesară recurgerea la raţionalizare şi la priorităţile impuse de guvern. Aceste măsuri au fost necesare pentru că intervenţia anterioară a guvernului, care a paralizat funcţionarea pieţei, a avut drept rezultat crearea unor condiţii paradoxale şi foarte nesatisfăcătoare. Nu insuficienţa mecanismului pieţei, ci amestecul anterior inadecvat al guvernului în fenomenele pieţei a făcut ca sistemul prioritar să fie de neevitat. În

acesta, ca şi în multe alte cazuri, birocraţii văd în eşecul măsurilor anterioare o dovadă că este necesară o intervenţie viitoare în sistemul pieţei.

3. Managementul în sistemul de profit

Toate tranzacţiile de afaceri sunt examinate prin calcularea riguroasă a profitului şi pierderii. Noile proiecte sunt supuse unei cercetări precise şi riguroase pentru a afla şansele pe care le oferă. Fiecare pas făcut pentru realizarea lor este reflectat de înregistrările în conturi şi registre. Contul de profit şi pierderi arată dacă întreaga afacere sau fiecare componentă a sa a fost profitabilă sau nu. Cifrele din registru servesc drept ghid pentru conducerea întregii afaceri şi a fiecărei subunităţi în parte. Ramurile care nu rentează sunt desfiinţate, iar cele care obţin profit sunt dezvoltate. Nu are nici un sens să ne agăţăm de ramurile neprofitabile ale afacerii dacă nu există nici o perspectivă de a le face profitabile într-un timp scurt.

Metodele elaborate, moderne, de a ţine evidenţa, contabilitatea şi statisticile afacerilor îi oferă întreprinzătorului o imagine fidelă a operaţiunilor sale. El este în situaţia de a afla ce succes sau ce eşec a avut fiecare din operaţiunile sale. Cu ajutorul acestor mărturii, el poate să verifice activităţile din compania sa, nu contează cât de mare ar fi. Sunt, cu siguranţă, posibilităţi de a stabili distribuţia costurilor fixe. Dar, pe lângă aceasta, cifrele oferă o reflecţie corectă a ceea ce se întâmplă în fiecare ramură sau departament. Registrele şi balanţa contabilă sunt conştiinţa afacerii. De asemenea, sunt compasul omului de afaceri.

Metodele ţinerii evidenţei şi ale contabilităţii îi sunt atât de familiare omului de afaceri, încât el nu mai observă ce instrumente minunate sunt. Este nevoie de un mare poet şi scriitor pentru ca ele să fie apreciate la adevărata lor valoare. Goethe a denumit metoda de dublă înregistrare „una dintre cele mai bune invenţii ale minţii umane". Prin aceasta, spune el, omul de afaceri poate, în orice moment, să supravegheze totul, fără să fie nevoit să se piardă în amănunte[3].

Caracterizarea lui Goethe atinge exact esenţa problemei. Virtutea managementului comercial constă exact în faptul că el oferă managerului o metodă de a supraveghea întregul şi fiecare parte a sa, fără să fie implicat în amănunte şi lucruri fără rost.

Întreprinzatorul are posibilitatea de a calcula separat fiecare parte a afacerii sale, astfel încât să poată determina rolul pe care îl joacă în întreaga întreprindere. Pentru populaţie, fiecare firmă sau corporaţie este o unitate indivizibilă. Dar pentru ochiul managementului, ea este compusă din secţii variate, iar fiecare dintre ele este văzută ca o entitate separată şi apreciată după partea cu care contribuie la succesul întregii întreprinderi. În sistemul de calcul al afacerilor, fiecare secţie reprezintă un lucru integral, o afacere ipotetic independentă, ceea ce de fapt şi este. Este presupus faptul că această secţie „deţine" o parte din întregul capital angajat în firmă, că ea cumpără de la alte secţii şi că le vinde lor, că din afacerile ei rezultă fie un profit, fie o pierdere, ceea ce va avea rezultate asupra propriului mod de conducere a afacerii, separat de rezultatele obţinute de celelalte secţii. Deci, managerul întregii întreprinderi poate asigura managementului fiecărei secţii o mare independenţă. Nu este nevoie ca managerul general să se frământe cu detaliile minore ale managementului fiecărei secţii. Managerii diferitelor secţii pot avea mână liberă pentru administrarea afacerilor „interne" ale secţiei. Singura directivă pe care managerul general o dă oamenilor pe care i-a însărcinat cu conducerea diferitelor secţii, departamente şi ramuri este: Obţineţi un profit cât mai mare posibil. Şi o examinare a contabilităţii îi arată în ce măsură au avut sau nu succes în executarea acestei directive.

Într-o întreprindere mare, multe secţii produc numai părţi ale produselor semi-fabricate, părţi care nu sunt vândute direct, dar sunt folosite de alte secţii pentru fabricarea produsului finit. Acest lucru nu modifică condiţiile descrise. Managerul general compară costurile implicate de producţia acelor părţi ale produselor semi-fabricate cu preţurile pe care ar fi trebuit să le plătească dacă ar fi fost nevoit să le cumpere de la alte întreprinderi. El este întotdeauna confruntat cu întrebarea: Merită să fabricăm aceste lucruri în propria fabrică? Nu ar fi oare mai bine să le cumpărăm de la fabrici specializate în producţia lor?

Deci, în cadrul întreprinderii care urmăreşte profitul, responsabilitatea poate fi împărţită. Fiecare sub-manager este responsabil pentru munca din departamentul său. Este în avantajul său când conturile arată un profit şi este în dezavantajul său dacă arată o pierdere. Interesul lui egoist îl împinge către cea mai mare grijă şi către cea mai bună gândire a modului său de a conduce afacerea secţiei. Dacă înregistrează pierderi, va fi victima lor. Va fi înlocuit de altcineva de la care managerul se aşteaptă să aibă un succes mai mare, dacă nu, întreaga secţie va fi desfiinţată. În orice caz, va fi înlocuit şi îşi va pierde slujba. Dacă va reuşi să obţină profit, el va vedea cum venitul său va creşte sau, cel puţin, nu va în pericol de a-l pierde. Chiar dacă managerul departamentului este sau nu îndreptăţit la o parte din profitul secţiei sale, nu este important interesul lui personal în rezultatele afacerilor departamentului. Soarta lui este oricum legată îndeaproape de cea a secţiei. Lucrând, el nu lucrează numai pentru şeful său, dar mai ales pentru el însuşi.

Ar fi o greşeală să limitezi libera iniţiativă a unui astfel de sub-manager responsabil printr-o intervenţie în detalii. Dacă este eficient, asemenea implicare ar trebui să fie cel mult superfluă, dacă nu chiar dăunătoare legându-i mâinile. Dacă este ineficient, nu va face ca activităţile lui să aibă succes. Îi va da doar o scuză lamentabilă: eşecul lui s-a datorat instrucţiunilor inadecvate ale superiorului său. Singura instrucţie cerută este subînţeleasă şi nu trebuie să fie menţionată în mod expres: obţinerea profitului. Mai mult, majoritatea detaliilor pot şi trebuie să fie lăsate în seama şefilor de departamente.

Acest sistem a fost esenţial pentru evoluţia afacerilor moderne. Producţia pe scară largă în marile conglomerate de producţie şi înfiinţarea de filiale în părţi îndepărtate ale ţării sau în străinătate, magazinele şi lanţurile de magazine sunt bazate pe principiul responsabilităţii managerilor subordonaţi. Aceasta nu limitează în nici o măsură responsabilitatea managerului general. Subordonaţii sunt responsabili numai în faţa lui. Ei nu îl eliberează de datoria de a găsi omul potrivit pentru fiecare post.

Dacă o firmă din New York înfiinţează magazine de ramură sau fabrici în Los Angeles, Buenos Aires, Budapesta şi Calcutta, managerul general stabileşte legăturile cu biroul central sau cu firma mamă numai în termeni generali. Toate întrebările minore vor intra în sfera îndatoririlor managerilor locali. Departamentele specializate ale biroului central vor inspecta cu atenţie tranzacţiile financiare ale ramurii şi îl informează pe managerul general imediat ce apar nereguli. Se iau măsuri de precauţie pentru a preveni risipirea ireparabilă a capitalului investit în acea ramură, o risipire a bunelor intenţii şi a reputaţiei întregii firme şi, de asemenea, pentru a evita o ciocnire între politica ramurii şi cea a biroului central. Dar managerilor locali li se dă mână liberă în toate celelalte privinţe. Este bine să se aibă încredere în şeful filialei, departamentului sau secţiei pentru că interesele sale coincid cu cele ale întregului concern. Dacă ar cheltui prea mulţi bani pentru operaţiunile curente şi ar neglija oportunitatea unei afaceri profitabile, el ar pune în pericol nu numai profitul firmei, dar şi poziţia sa. El nu este un simplu funcţionar a cărui singură

misiune este îndeplinirea conştiincioasă a unei sarcini desemnate şi precise. El însuşi este un om de afaceri, un partener al întreprinzătorului, necontând care sunt termenii contractuali şi financiari ai angajării lui. El trebuie să contribuie cu cele mai bune capacităţi ale lui la succesul firmei cu care, de fapt, este conectat.

Pentru că aceasta este adevărat, nu există nici un pericol să se lase decizii importante la latitudinea sa. El nu va risipi bani pentru cumpărarea de bunuri şi servicii. El nu va angaja asistenţi şi lucrători incompetenţi, el nu va concedia colaboratori competenţi pentru a-i înlocui cu prieteni sau rude incompetente. Conducerea sa va fi supusă judecăţii incoruptibile a unui tribunal ce nu poate fi mituit: contul de profit şi pierdere. În afaceri contează un singur lucru: succesul. Managerul de departament care nu are succes este distrus, indiferent dacă eşecul său a fost din cauza lui sau nu, sau dacă ar fi fost posibil ca el să obţină un rezultat mai bun. O ramură neprofitabilă a unei afaceri – mai devreme sau mai târziu – trebuie să fie închisă şi managerul îşi pierde slujba.

Suveranitatea consumatorilor şi a operaţiilor democratice ale pieţei nu se opresc la uşile unui mare concern de afaceri. Intră în toate departamentele şi ramurile. Responsabilitatea faţă de consumator este forţa motrice a afacerii şi a întreprinderii într-o societate cu piaţă liberă. Motivul profitului, prin care întreprinzătorii sunt conduşi la servirea consumatorilor cu tot ce este mai bun, este, în acelaşi timp, şi primul principiu al organizării interne a fiecărui conglomerat comercial sau industrial. El reuneşte posibila centralizare a întregului concern cu autonomia aproape completă a părţilor sale; pune de acord responsabilitatea totală a managementului central cu gradul ridicat de interes şi iniţiativă al managerilor de secţii, departamente şi auxiliare. Dă unui sistem de liberă iniţiativă acea versatilitate şi adaptabilitate ce are ca rezultat o continuă tendinţă spre îmbunătăţire.

4. Managementul personalului pe piaţa nealterată a forţei de muncă

Personalul unei mari întreprinderi moderne de multe ori include sute de mii de funcţionari şi de muncitori. Ei formează un organism foarte diferenţiat, de la managerul general sau preşedinte până la femeile de serviciu, curieri şi ucenici. Conducerea unui asemenea uriaş organism ridică multe probleme. Dar pot fi rezolvate.

Oricât de mare ar fi concernul, managementul central se ocupă doar cu secţii, departamente, ramuri şi filiale, rolul fiecăreia putând fi precis determinat din evidenţele oferite de conturi şi de statistici. Bineînţeles, conturile nu arată întotdeauna ce este în neregulă cu o secţie. Ele arată doar că ceva este în neregulă, că ceva nu se potriveşte şi că trebuie ori să fie restructurată, ori desfiinţată. Sentinţele la care se ajunge nu sunt reversibile. Ele arată valoarea bănească a fiecărui departament. Şi numai valoarea bănească este cea care contează pe piaţă. Consumatorii sunt nemiloşi. Ei niciodată nu cumpără în beneficiul unui producător mai puţin eficient pentru a-l apăra de consecinţele eşecului său de a se organiza mai bine. Ei vor să fie serviţi cât mai bine posibil. Şi funcţionarea sistemului capitalist îl forţează pe întreprinzător să se supună regulilor impuse de consumatori. El nu are puterea de a împărţi recompense pe seama consumatorilor. El şi-ar irosi fondurile dacă ar fi să-şi cheltuiască proprii bani pentru un astfel de scop. El pur şi simplu nu poate să plătească pe cineva mai mult decât câştigă din vânzarea produselor.

Aceeaşi relaţie care există între managerul general şi subordonaţii săi imediaţi, şefii de departamente, se răspândeşte în întreaga ierarhie a afacerii. Fiecare şef de departament îşi evaluează subordonaţii după acelaşi principiu după care managerul general îl evaluează pe el şi maistrul aplică aceleaşi reguli pentru evaluarea subordonaţilor lui. Singura diferenţă este că, în

condiţiile mai simple ale unităţilor de pe linia inferioară a ierarhiei, nu sunt necesare scheme contabile elaborate care să stabilească valoarea bănească a fiecărui om în parte. Nu contează dacă remuneraţiile pe bucată sau cele pe oră sunt plătite sau nu. Pe termen lung, muncitorul nu poate fi plătit mai mult decât permite consumatorul.

Nici un om nu este infailibil. Se întâmplă deseori ca un superior să greşească în judecarea unui subordonat. Una din calităţile cerute pentru o poziţie înaltă este tocmai abilitatea de a judeca corect oamenii. Cel care greşeşte în această privinţă îşi periclitează şansele de succes. Interesele lui au de suferit la fel de mult ca şi cele ale oamenilor a căror eficienţă a subestimat-o. Lucrurile stând astfel, nu mai este necesar să se caute protecţie specială pentru angajaţi împotriva arbitrarităţii şefilor lor sau a reprezentanţilor acestora. Arbitraritatea în legătură cu angajaţii în sistemul liber de obţinere a profitului este o ofensă ce loveşte chiar în autorul ei.

În economia de piaţă liberă, aprecierea efortului fiecărui individ este detaşată de orice consideraţie personală şi de aceea nu se întemeiază nici pe favoritisme şi nici pe antipatii. Piaţa judecă produsele, nu producătorii. Aprecierea producătorilor rezultă automat din aprecierea produselor lor. Fiecare colaborator este evaluat în funcţie de valoarea contribuţiei sale la procesul de producţie a bunurilor şi serviciilor. Salariile şi veniturile nu depind de o decizie arbitrară. Pe piaţa muncii, orice cantitate şi calitate a muncii este evaluată prin suma pe care consumatorii sunt dispuşi să o plătească pentru produse. Nu este o favoare pentru şef să plătească salarii şi venituri, este o tranzacţie economică, este cumpărarea unui factor de producţie. Preţul muncii este un fenomen al pieţii determinat de cererea consumatorilor de bunuri şi servicii. Teoretic, fiecare şef este întotdeauna în căutare de forţă de muncă mai ieftină şi fiecare angajat este în căutarea unui loc de muncă mai bine plătit.

Chiar faptul că munca, în capitalism, este un bun care se vinde şi se cumpără îi eliberează pe salariaţi de orice dependenţă personală. Ca şi capitaliştii, întreprinzătorii şi fermierii, salariaţii depind de arbitraritatea consumatorilor. Dar alegerea consumatorilor nu are nimic de-a face cu personalul angajat în producţie; este influenţată de lucruri, nu de oameni. Şeful nu trebuie să accepte favoritismul sau prejudecăţile în ceea ce priveşte personalul. Dacă o va face, fapta în sine se va răsfrânge ca o pedeapsă asupra lui.

Nu numai constituţiile şi tratatele privind drepturile, ci şi acest lucru îi transformă pe cei care primesc salarii şi venituri în oameni liberi într-un sistem capitalist. Sunt suverani datorită calităţii lor de consumatori, iar ca producători sunt, ca şi ceilalţi cetăţeni, subordonaţi necondiţionat legii pieţei. Prin vânzarea acestui factor de producţie, adică a trudei şi eforturilor lor, la preţul pieţii oricui este gata să cumpere, ei nu îşi periclitează poziţia. Ei nu datorează mulţumiri şi supunere celui care i-a angajat, ci îi datorează o cantitate definită de muncă, de o anumită calitate. Pe de altă parte, cel care angajează nu caută oameni care să-i placă, ci muncitori eficienţi care să valoreze banii cu care îi plăteşte.

Raţionalitatea şi obiectivitatea relaţiilor capitaliste bineînţeles că nu sunt realizate în aceeaşi măsură în întregul domeniu al afacerilor. Cu cât un om este adus mai aproape de consumator, cu atât intervin mai mulţi factori personali. În serviciile de comerţ, un anumit rol este jucat de simpatii şi antipatii; relaţiile sunt mai ,,umane". Doctrinarii încăpăţânaţi şi reprezentanţii capitalismului sunt pregătiţi să numească acest lucru un avantaj. De fapt, libertatea personală a oamenilor de afaceri şi a angajaţilor săi este îngrădită. Un mic vânzător, un frizer, un hangiu şi un actor nu sunt la fel de liberi să-şi exprime convingerile politice şi religioase ca un proprietar al unei mori de lână sau ca un lucrător dintr-o oţelărie.

Dar aceste lucruri nu anulează caracteristicile generale ale sistemului pieţii. Este un sistem care evaluează automat valoarea fiecărui om în concordanţă cu serviciile pe care acesta le aduce grupului suveran al consumatorilor, şi anume, concetăţenilor lui.

[1] Ersatz (germ.) = înlocuitor (n.trad.)

[2] Aceste observaţii nu includ nici o critică a politicilor antebelice susţinute de autorităţile britanice şi americane. Numai un om care ştia de evenimentele militare din 1941-1943 cu mulţi ani înainte de a se petrece ar avea dreptul de a-i învinui pe alţii de lipsa lor de prevedere. Guvernele nu sunt omnisciente, aşa cum vor planificatorii să credem.

[3] Wilhelm Meister`s Apprenticeship, Vol. I, cap. X.

Managementul birocratic

1. Birocraţia sub guvern despotic

Căpetenia unui mic trib primitiv, de regulă, concentrează în mâinile sale toată puterea legislativă, administrativă şi judiciară. El este, în egală măsură, judecător şi executor.

Dar este diferit atunci când despotul reuşeşte să-şi extindă teritoriul. Cum el nu poate fi omniprezent, trebuie să delege subordonaţilor o parte din puterea sa. Aceştia devin, în districtele lor, adjuncţii despotului, acţionând în numele şi sub auspiciile lui. De fapt, ei devin despoţi locali şi numai cu numele sunt supuşi marelui stăpân care i-a desemnat. Ei conduc provinciile lor după propria voinţă şi devin satrapi. Marele rege are puterea de a-i destitui şi de a numi alţi succesori. Dar acest lucru nu rezolvă situaţia. Noul guvernator, de asemenea, va deveni în curând un satrap. Ceea ce unii critici afirmă, în mod greşit, cu privire la democraţia reprezentativă, şi anume că poporul este suveran numai în ziua alegerilor, este literalmente adevărat în ceea ce priveşte un asemenea sistem despotic: regele este suveran în provincii numai în ziua în care numeşte un nou guvernator.

În ce constă diferenţa dintre poziţia unui astfel de guvernator provincial de cea a unui manager al unei filiale? Managerul întregului concern îi „înmânează" filiala noului manager şi îi dă o singură sarcină: să obţină profit. Acest ordin, care este urmărit continuu prin contabilitate, este suficient să facă din filială o parte supusă concernului şi să dea acţiunilor managerului direcţia dorită de managerul central. Dar dacă despotul, pentru care decizia sa arbitrară este singurul principiu de guvernare, desemnează un guvernator şi îi spune: „Fii adjunctul meu în această provincie!", el face ca arbitrariatatea adjunctului său să fie suverană în acea provincie. El renunţă, cel puţin temporar, la puterea sa în beneficiul guvernatorului.

Pentru a evita acest rezultat, regele încearcă să limiteze puterea guvernatorului emiţând directive şi instrucţiuni. Codurile, decretele şi statutele arată guvernatorului şi subordonaţilor săi ce să facă dacă se iveşte o problemă sau alta. Libertatea lor de acţiune este, astfel, limitată; acum, prima lor datorie este să se supună reglementărilor. Este adevărat că arbitrariatatea lor este acum limitată în măsura în care aceste reglementări trebuie aplicate. Dar, în acelaşi timp, întregul caracter al managementului lor se schimbă. Ei nu mai sunt dornici să rezolve fiecare caz în parte folosindu-şi toate calităţile lor; ei nu mai sunt nerăbdători să afle cea mai potrivită soluţie pentru fiecare problemă. Grija lor cea mai mare este să se supună regulilor şi reglementărilor, necontând dacă acestea sunt sau nu drepte sau dacă sunt contrare cu ceea ce se urmărea de fapt. Prima virtute a unui administrator este să respecte codurile şi decretele. El devine birocrat.

2. Birocraţia în democraţie

Acelaşi lucru este, în esenţă, valabil şi pentru guvernarea democratică.

Deseori se afirmă că managementul birocratic este incompatibil cu guvernarea democratică şi cu instituţiile democratice. Este fals. Democraţia implică supremaţia legii. Dacă lucrurile ar sta altfel, funcţionarii ar fi despoţi iresponsabili şi arbitrari, iar judecătorii ar fi cadii

inconsecvenţi şi capricioşi. Cei doi stâlpi ai guvernării democratice sunt: supremaţia legii şi bugetul[1] .

Supremaţia legii înseamnă că nici un judecător sau funcţionar nu are dreptul să se amestece în treburile şi afacerile indivizilor, doar dacă o lege validă o cere sau îl împuterniceşte să acţioneze astfel. „Nulla poena sine lege", adică nici o pedeapsă, dacă nu este cerută de lege. Incapacitatea naziştilor de a înţelege importanţa acestui principiu este exact ceea ce îi califică drept antidemocraţi. În sistemul totalitar din Germania lui Hitler, judecătorul trebuia să ia o decizie în concordanţă cu „das gesunde Volksempfinden", adică în concordanţă cu mentalităţile sănătoase ale oamenilor. Cum judecătorul era cel care trebuia să decidă care erau aceste mentalităţi sănătoase ale poporului, el era suveran în tribunalul său, ca şi căpetenia unui trib primitiv.

Este un lucru ciudat când un ticălos scapă de pedeapsă pentru că legea este defectuoasă. Dar acest lucru este un rău mult mai mic în comparaţie cu arbitraritatea judiciară. Dacă legiuitorii descoperă că legea este inadecvată, ei pot să înlocuiască această lege nesatisfăcătoare cu alta mai bună. Ei sunt mandatarii suveranului – poporul; datorită acestui fapt, sunt suverani şi responsabili faţă de alegători. Dacă alegătorii dezaprobă metodele folosite de reprezentanţii lor, la următoarele alegeri ei vor vota alţi oameni care ştiu mai bine cum să adapteze acţiunile lor la voinţa majorităţii.

Acelaşi lucru este şi cu puterea executivă. Şi în acest domeniu există doar alternativa între regula arbitrară a funcţionarilor despotici şi regula poporului împuternicit de instrumentalitatea legii. Este un eufemism să numim guvern acela în care conducătorii sunt liberi să facă orice cred ei că este cel mai bine pentru bunăstarea poporului, numit stat asistenţial, şi să-l punem în contrast cu statul în care administraţia este legată de lege şi cetăţenii pot să îşi susţină drepturile împotriva autorităţilor care încalcă legea. Acest aşa-numit stat asistenţial reprezintă, de fapt, tirania conducătorilor. (Trebuie să ne dăm seama că nici măcar un guvern despotic nu poate funcţiona fără reguli şi directive birocratice, pentru că altfel ar degenera într-un regim haotic cu tirani locali şi s-ar dezintegra într-o mulţime de mici regimuri despotice.) Scopul statului constituţional este, de asemenea, să asigure bunăstarea poporului. Trăsătura caracteristică ce îl deosebeşte de despotism este aceea că nu autorităţile, ci reprezentanţii aleşi de popor trebuie să decidă ce este mai bine pentru bunăstarea poporului. Numai acest sistem îl face pe popor suveran şi îi garantează dreptul la auto-determinare. În cadrul acestui sistem, cetăţenii nu sunt suverani numai în ziua alegerilor, ci şi între alegeri.

Administraţia, într-o comunitate democratică, nu este restricţionată numai de lege, ci şi de buget. Controlul democratic este controlul prin buget. Reprezentanţii poporului au cheile de la trezorerie. Nici un bănuţ nu trebuie cheltuit fără acordul Parlamentului. Este ilegal să se folosească fondurile publice pentru orice alte cheltuieli decât cele pentru care au fost alocate de Parlament.

Managementul birocratic înseamnă, în democraţie, management în strânsă concordanţă cu legea şi bugetul. Nu este datoria personalului din administraţie şi nici a judecătorilor să se întrebe ce trebuie făcut pentru bunăstarea poporului şi cum ar trebui cheltuite fondurile publice. Aceasta este sarcina suveranului – poporul – şi a reprezentanţilor lui. Tribunalele, diferitele ramuri ale administraţiei, armata, marina execută ceea ce legea şi bugetul le ordonă. Nu ei, ci suveranul este cel care face politica.

Majoritatea tiranilor, despoţilor şi dictatorilor sunt sincer convinşi că regulile lor sunt benefice pentru popor, că modul lor de guvernare este „pentru popor". Nu este cazul să investigăm dacă aceste afirmaţii ale domnilor Hitler, Stalin şi Franco sunt fondate sau nu. Oricum,

sistemele lor nu sunt guvernări nici „ale poporului", nici „de către popor". Nu sunt democratice, ci autoritare.

Afirmaţia că managementul birocratic este un instrument indispensabil pentru un guvern democratic este paradoxală. Mulţi vor obiecta. Aceştia sunt obişnuiţi să considere guvernul democratic ca cel mai bun sistem guvernamental, şi managementul birocratic – ca unul din cele mai rele lucruri. Cum pot aceste două lucruri, unul bun şi celălalt rău, să fie împreună?

Mai mult, America este o veche democraţie, şi discuţia despre pericolele birocraţiei este un fenomen nou în această ţară. Abia în anii din urmă oamenii au devenit conştienţi de răutatea birocraţiei şi nu consideră birocraţia un instrument al guvernului democratic, ci, din contră, cel mai mare inamic al libertăţii şi democraţiei.

Acestor obiecţii trebuie să le răspundem din nou că birocraţia, în esenţa ei, nu este nici bună, nici rea. Este o metodă de management ce poate fi aplicată în diferite sfere ale activităţii umane. Există un sector, şi anume conducerea aparatului de guvernământ, în care metodele birocratice sunt neapărat necesare. Ceea ce mulţi oameni consideră, în zilele noastre, un lucru rău nu este birocraţia în sine, ci extinderea sferei în care managementul birocratic se aplică. Această extindere este o consecinţă inevitabilă a restrângerii progresive a libertăţii cetăţenilor şi a tendinţei din politica socială şi economică din zilele noastre de a substitui iniţiativa privată cu controlul guvernamental. Oamenii învinovăţesc birocraţia, dar la ceea ce se gândesc ei cu adevărat sunt încercările de a face statul socialist şi totalitar.

Întotdeauna a fost birocraţie în America. Administraţia vămilor şi a serviciului pentru relaţii externe a fost întotdeauna condusă după principii birocratice. Ceea ce este caracteristic zilelor noastre este extinderea sferei de implicare a guvernului în afacerile şi în alte treburi ale cetăţenilor. Şi aceasta are ca rezultat substituirea managementului profitului cu managementul birocratic.

3. Caracteristicile esenţiale ale managementului birocratic

Avocaţii, filosofii şi politicienii privesc supremaţia legii din alt unghi decât o face această carte. Din punctul lor de vedere, funcţia principală a legii este să limiteze puterea autorităţilor şi a tribunalelor de a-i învinovăţi pe indivizi şi de a le restrânge libertatea. Dacă cineva dă autorităţilor puterea de a închide sau chiar de a ucide oameni, acesta trebuie să reducă şi să limiteze această putere. În caz contrar, funcţionarul sau judecătorul s-ar transforma în despoţi iresponsabili. Legea determină în ce condiţii judecătorul ar trebui să aibă dreptul şi datoria să condamne, iar poliţistul să tragă cu arma. Legea protejează oamenii împotriva arbitrarităţii celor aflaţi la putere.

Punctul de vedere al acestei cărţi este puţin diferit. Avem de-a face cu birocraţia ca principiu al tehnicii şi organizării administraţiei. Această carte priveşte regulile şi regulamentele nu numai ca măsuri pentru protecţia oamenilor şi pentru protecţia drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, ci şi ca măsuri pentru executarea voinţei autorităţii supreme. Nevoia de a limita libertatea de acţiune a subordonaţilor se găseşte în fiecare organizaţie. Orice organzaţie s-ar dezintegra în lipsa unor astfel de restricţii. Misiunea noastră este să investigăm caracteristicile specifice ale managementului birocratic, care îl departajează de cel comercial.

Managementul birocratic este managementul obligat să se supună regulilor şi regulamentelor detaliate, fixate de autorităţile unui organism superior. Obiectivul birocratului este să îndeplinească ce anume îi ordonă să facă aceste reguli şi regulamente. Libertatea lui de a acţiona conform propriilor convingeri este serios limitată de aceste reguli.

Business-managementul sau profit-managementul este managementul direcţionat de motivul profit. Obiectivul său este de a obţine un profit. Cum succesul sau eşecul de a ajunge la acest final poate fi supravegheat de contabilitate nu numai pentru întregul concern de afaceri, dar şi pentru fiecare parte a lui, este posibil să fie descentralizat atât managementul, cât şi contabilitatea, fără a primejdui unitatea operaţiilor şi atingerea scopurilor lor. Responsabilitatea poate fi împărţită. Nu este nevoie să se limiteze libertatea de acţiune a subordonaţilor prin reguli şi regulamente, altele decât cele care stau la baza tuturor activităţilor de afaceri, şi anume de a face operaţiunea profitabilă.

Obiectivele administraţiei publice nu pot fi măsurate în termeni monetari şi nu pot fi verificate prin metode contabile. Să luăm un sistem poliţienesc de mărime naţională cum ar fi FBI-ul. Nu există unitate de măsură disponibilă care să stabilească dacă cheltuielile efectuate de una din ramurile locale sau regionale sunt prea mari. Cheltuielile unei secţii de poliţie nu sunt rambursate de managementul excelent şi nu variază direct proporţional cu succesele obţinute. Dacă şeful întregului departament ar trebui să lase mână liberă şefilor din birourile subordonate în ceea ce priveşte cheltuielile, rezultatul ar fi o mare creştere a costurilor, pentru că fiecare ar fi zelos să îmbunătăţească pe cât posibil serviciile din ramura sa. Ar deveni imposibil pentru şef să ţină cheltuielile în limitele alocate de reprezentanţii poporului sau chiar în orice limite. Nu este din cauza conştiinciozităţii cu care regulile administrative fixează cât de mult poate fi cheltuit de fiecare birou local pentru curăţenia clădirilor, pentru repararea mobilei şi pentru încălzire şi iluminat. Într-un concern de afaceri, asemenea lucruri pot fi lăsate, fără nici o ezitare, la discreţia managerului local responsabil. El nu va cheltui mai mult decât necesar pentru că sunt banii lui; dacă risipeşte banii concernului, el va primejdui profitul ramurii respective şi deci, indirect, propriul său interes va avea de suferit. Situaţia este diferită pentru şeful local al unei agenţii guvernamentale. Cheltuirea a cât mai mulţi bani poate, de cele mai multe ori, îmbunătăţi modul de conducere a afacerilor. Ar trebui să i se impună, prin regulamente, să facă economii.

În administraţia publică nu există nici o legătură între venituri şi cheltuieli. Serviciile publice doar cheltuiesc bani; neînsemnatul venit obţinut din surse speciale (de exemplu, vânzarea publicaţiilor Oficiului de Editură al Guvernului) este, mai mult sau mai puţin, accidental. Veniturile din taxele vamale şi din impozite nu sunt „produse" de aparatele administrative. Sursa lor este legea, nu activitatea oficiilor vamale sau a colectorilor de impozite. Nu este meritul colectorului venitului intern că rezidenţii din districtul său sunt mai bogaţi şi plătesc impozite mai mari decât cei din alte districte. Timpul şi efortul cerute de conducerea administrativă a colectării impozitului pe venit nu sunt direct proporţionale cu mărimea veniturilor impozitate.

În administraţia publică nu există preţ pe piaţă pentru rezultate. Acest lucru face indispensabilă operarea birourilor publice conform unor principii total diferite de cele aplicate pentru obţinerea profitului.

Acum suntem în măsură să dăm o definiţie managementului birocratic: managementul birocratic este metoda aplicată în conducerea afacerilor administrative al cărei rezultat nu are valoare bănească pe piaţă. Ţineţi minte: nu spunem că o conducere de succes a afacerilor publice

nu are valoare, ci că nu are preţ pe piaţă, valoarea sa nu poate fi evaluată într-o tranzacţie pe piaţă şi, în consecinţă, nu poate fi exprimată în termeni băneşti.

Dacă comparăm condiţiile din două ţări, să spunem Atlantis şi Thule, putem stabili multe cifre statistice importante pentru fiecare dintre ele: mărimea teritoriului şi a populaţiei, rata natalităţii şi a mortalităţii, numărul analfabeţilor, al crimelor comise şi multe alte date demografice. Putem determina suma banilor câştigaţi de toţi cetăţenii, valoarea bănească a producţiei anuale, valoarea bănească a bunurilor importate sau exportate şi multe alte date economice. Dar nu putem stabili nici o valoare aritmetică pentru sistemul guvernamental sau administrativ. Aceasta nu înseamnă că negăm importanţa sau valoarea unei bune guvernări. Înseamnă doar că nici o unitate nu poate măsura aceste lucruri. Este imposibil ca ele să fie exprimate în cifre.

Poate că cel mai grozav lucru din Atlantis este bunul său sistem de guvernare. Poate că Atlantis îşi datorează prosperitatea instituţiilor sale constituţionale şi administrative. Dar nu le putem compara cu cele din Thule în acelaşi fel în care comparăm alte lucruri, de exemplu, rata salariilor sau preţurile la lapte.

Managementul birocratic este managementul acelor afaceri ce nu pot fi supuse controlului calculului economic.

4. Baza managementului birocratic

Omul de rând compară operaţiunile din birourile administrative cu munca din sistemul de profit, care îi este mai familiar. Atunci descoperă că managementul birocratic este risipitor, ineficient, încet şi împodobit cu panglică roşie. El pur şi simplu nu înţelege cum oamenii rezonabili îndură un astfel de sistem injust. De ce să nu adopte metodele des încercate din afacerile private?

Oricum, astfel de critici nu sunt pertinente. Ele interpretează greşit trăsăturile specifice administraţiei publice. Ele nu sunt conştiente de diferenţele fundamentale dintre guvern şi întreprinderile private ce urmăresc obţinerea profitului. Ceea ce ele numesc deficienţe şi greşeli ale managementului oficiilor administrative sunt caracteristici definitorii. Un birou administrativ nu este o întreprindere ce urmăreşte obţinerea profitului; el nu poate folosi nici un calcul economic; el trebuie să rezolve probleme care sunt necunoscute managementului afacerilor. Este exclus ca el să-şi îmbunătăţească managementul prin remodelarea lui în conformitate cu tiparele afacerilor particulare. Este o greşeală să judecăm eficienţa unui departament guvernamental comparându-l cu munca dintr-o întreprindere supusă influenţei factorilor pieţei.

Există, bineînţeles, în administraţia publică din orice ţară neajunsuri care sar în ochi oricărui observator. Uneori oamenii sunt şocaţi de mărimea proastei administrări. Dacă cineva încearcă să ajungă la rădăcinile ei, va descoperi că uneori nu este numai rezultatul neglijenţei sau lipsei de competenţă. Uneori se arată a fi rezultatul condiţiilor speciale politice sau instituţionale sau rezultatul unei încercări de a ajunge la un compromis privind o problemă pentru care nu s-a putut găsi o soluţie mai bună. O cercetare amănunţită a tuturor dificultăţilor implicate poate convinge un cercetător onest că, datorită statutului forţelor politice, nici el nu ar fi putut să rezolve problema într-un mod mai puţin criticabil.

Este în zadar să sprijinim o reformă birocratică prin numirea unor oameni de afaceri ca şefi ai diferitelor departamente. Calitatea de întreprinzător nu ţine de personalitatea întreprinzătorului; ţine de poziţia pe care acesta o ocupă în structura societăţii de piaţă. Un fost

întreprinzător căruia i se dă în sarcină un birou guvernamental nu mai este un om de afaceri, ci un birocrat. Obiectivul lui nu mai poate fi profitul, ci supunerea la reguli şi regulamente. Ca şef al unui birou, el poate avea puterea de a modifica unele mici reguli şi anumite proceduri de ordine internă. Dar realizarea activităţii biroului este determinată de reguli şi regulamente care sunt dincolo de puterea sa.

Este o iluzie larg răspândită că eficienţa birourilor guvernamentale poate fi îmbunătăţită de specialişti în management şi de metodele lor de management ştiinţific. Oricum, asemenea planuri provin dintr-o proastă concepere a obiectivelor guvernului.

Ca orice fel de aplicaţie practică, şi managementul specializat este condiţionat de disponibilitatea unei metode de calcul. O astfel de metodă există în afacerile care au ca scop obţinerea profitului. Aici exprimarea profitului şi pierderii este vitală. Problema managementului birocratic este exact lipsa unei astfel de metode de calcul.

În domeniul întreprinderilor ce urmăresc obţinerea profitului, obiectivul activităţilor specialistului în management este clar determinat de supremaţia motivului „profit". Scopul său este să reducă costurile fără să pericliteze valoarea pe piaţă a rezultatelor sau să reducă costurile mai mult decât preconizata reducere a valorii pe piaţă a rezultatelor sau să ridice valoarea pe piaţă a rezultatelor mai mult decât creşterile necesare ale costurilor. Dar în domeniul guvernamental, rezultatele nu au valoare pe piaţă. Ele nu pot fi nici cumpărate, nici vândute.

Să considerăm trei exemple.

Un departament al poliţiei are ca sarcină protejarea unei uzine din domeniul apărării împotriva sabotajului. Sunt desemnate treizeci de gărzi pentru această sarcină. Comisionarul responsabil nu are nevoie de sfatul unui expert pentru a descoperi că poate economisi bani prin reducerea gărzilor la numai douăzeci de oameni. Dar întrebarea este: contrabalansează această economie creşterea riscului? Sunt lucruri serioase în joc: apărarea naţională, starea de spirit a forţelor armate şi a civililor, repercursiunile în domeniul afacerilor externe, vieţile multor muncitori. Toate aceste lucruri valoroase nu pot fi exprimate în termeni băneşti. Responsabilitatea de a aloca resursele necesare revine în întregime Congresului şi Executivului. Ei nu pot evita acest lucru prin lăsarea deciziei în seama unui sfătuitor iresponsabil.

Una din misiunile Oficiului de Resurse Interne este fixarea finală a impozitelor. Datoria sa este interpretarea şi aplicarea legii. Aceasta nu este numai o acţiune birocratică, ci şi un fel de funcţie juridică. Orice plătitor de impozite care obiectează împotriva modului de interpretare a legii de către comisionar este liber să îl aducă în faţa unui Tribunal Federal pentru a-şi recupera suma plătită. Cu ce poate fi de folos pentru conducerea unei astfel de afaceri un specialist în productivitate cu studiile sale despre timp şi iniţiativă? Cronometrul lui va fi nepotrivit în camerele unui birou administrativ. Este evident că – toate celelalte lucruri rămânând constante – un funcţionar care lucrează mai repede este un angajat mai de dorit decât altul care este încet, dar problema principală este calitatea acţiunii. Numai funcţionarii experimentaţi pot să aprecieze corect realizările ajutoarelor lor. Munca intelectuală nu poate fi măsurată şi evaluată prin procedee mecanice.

În sfârşit, să considerăm un exemplu în care nici probleme de politici „înalte", şi nici corecta aplicare a legii nu sunt implicate. Un birou administrativ este însărcinat să cumpere toate lucrurile necesare pentru conducerea tehnică a muncii de birou. Aceasta este o muncă relativ simplă. Dar, fără îndoială, este o muncă mecanică. Cel mai bun funcţionar nu este cel care completează cele mai multe ordine într-o zi. Cea mai bună realizare este să cumpere materialele cele mai potrivite la preţurile cele mai mici.

De aceea, în ceea ce priveşte managementul guvernamental, nu este corect să afirmăm că studiile de timp, studiile de iniţiativă şi alte instrumente ştiinţifice ale managementului „arată, cu o acurateţe rezonabilă, cât timp şi ce efort sunt cerute pentru fiecare metodă valabilă" şi că, din această cauză, „pot să arate care dintre procedurile şi metodele posibile cer cel mai puţin timp şi efort"[2]. Asemenea lucruri sunt nefolositoare pentru că nu pot fi coordonate cu calitatea activităţii realizate. Doar viteza nu este o măsură pentru munca intelectuală. Nu poţi „măsura" un doctor după timpul pe care îl petrece examinând un pacient. Şi nu poţi „măsura" un judecator după timpul în care rezolvă un caz.

Dacă un om de afaceri realizează un anumit produs pentru a-l exporta, el este nerăbdător să reducă numărul de ore-muncitor necesare pentru fabricarea diferitelor părţi ale bunului respectiv. Dar licenţa pentru transportul în străinătate al acestui bun nu face parte din produsul respectiv. Guvernul, prin eliberarea licenţei, nu contribuie cu nimic la producţia, marketingul şi transportul bunului respectiv. Biroul guvernului nu este un atelier care să producă o parte necesară finalizării produsului. Ceea ce urmăreşte guvernul prin realizarea dependenţei exporturilor de acordarea licenţelor este restrângerea comerţului exterior. El vrea să reducă volumul total al exporturilor sau volumul exporturilor realizate de exportatori neagreaţi sau vândute unor cumpărători neagreaţi. Emiterea licenţelor nu este un obiectiv, ci o metodă tehnică pentru atingerea lui. Din punctul de vedere al guvernului, licenţele refuzate sau cele care nici măcar nu au fost cerute sunt mai importante decât cele acordate. De aceea, nu trebuie să fie luat „totalul de ore-muncitor efectuate per licenţă" ca standard pentru performanţele biroului. Ar fi nepotrivit să se realizeze „operaţia de acordare a licenţei…pe baza unei linii de asamblare"[3].

Aici sunt alte diferenţe. Dacă, în procesul de derulare a producţiei, o piesă este stricată sau se pierde, rezultatul este o creştere sigură, dar limitată, a costului de producţie. Dar dacă o cerere pentru licenţă se pierde în birou, cetăţenii pot suferi pagube importante. Legea poate preveni acest lucru prin posibilitatea de a da în judecată biroul. Dar, în orice caz, obligativitatea politică şi morală a guvernului de a lucra într-un mod grijuliu cu aceste cereri rămâne valabilă.

Conducerea afacerilor guvernamentale este la fel de diferită de procesul industrial ca şi acuzarea, judecarea şi condamnarea unui ucigaş de creşterea porumbului sau de fabricarea de încălţăminte. Eficienţa guvernului şi eficienţa industrială sunt lucruri total diferite. Managementul unei fabrici nu poate fi îmbunătăţit prin luarea ca model a unui departament al poliţiei, şi un oficiu de colectare a impozitelor nu poate deveni mai eficient prin adoptarea metodelor dintr-o fabrică de maşini. Lenin greşea în susţinerea birourilor guvernamentale ca modele pentru industrie. Iar cei care vor să facă managementul birourilor guvernamentale la fel cu cel al fabricilor greşesc la fel de mult.

Sunt multe lucruri din administraţia guvernamentală care trebuie să fie schimbate. Bineînţeles, toate instituţiile umane trebuie ajustate din nou şi din nou la schimbarea condiţiilor. Dar nici o reformă nu poate transforma un birou public într-o întreprindere privată. Un guvern nu este o întreprindere ce urmăreşte obţinerea profitului. Conducerea afacerilor sale nu poate fi

măsurată prin metoda de profit şi pierdere. Realizările lui nu pot fi evaluate în termeni băneşti. Acest lucru este fundamental pentru tratarea oricărei probleme a birocraţiei.

5. Managementul birocratic al personalului

Un birocrat se deosebeşte de un non-birocrat pentru că el lucrează într-un domeniu în care este imposibil să apreciezi rezultatul efortului unui om în termeni monetari. Naţiunea cheltuieşte bani pentru întreţinerea acestor birouri, pentru plata salariilor şi pentru cumpărarea tuturor materialelor şi echipamentelor necesare. Dar ceea ce primeşte pentru această cheltuială nu poate fi apreciat în bani, oricât de important şi de valoros ar fi acest „output". Aprecierea lui depinde de libertatea de acţiune a guvernului.

Este adevărat că evaluarea diferitelor bunuri vândute şi cumpărate pe piaţă depinde, în aceeaşi măsură, de libertatea de alegere, dar este libertatea de alegere a consumatorilor. Dar cum consumatorii sunt oameni diferiţi, o comunitate anonimă şi neomogenă, judecăţile pe care le fac şi care se transformă într-un fenomen impersonal - preţul pieţei – sunt astfel separate de originea lor arbitrară. Mai mult, ele se referă la bunurile ca atare, şi nu la cei care le-au produs. Legătura dintre vânzător şi cumpărător, ca şi relaţia şef-angajat în afacerile ce urmăresc obţinerea de profit, sunt lucruri de fapt şi impersonale. Există o înţelegere din care fiecare parte obţine un profit. Ei contribuie reciproc la existenţa celuilalt. Dar lucrurile sunt diferite în managementul birocratic. Aici legătura dintre şef şi subordonat este personală. Subordonatul depinde de judecata şefului asupra personalităţii, şi nu asupra muncii sale. Atâta timp cât funcţionarul poate să se bazeze pe şansele sale de a obţine o slujbă într-o afacere privată, această dependenţă nu poate deveni atât de agresivă, încât să îi marcheze întregul caracter. Dar altfel stau lucrurile în condiţiile tendinţei prezente de birocratizare generală.

Până acum câţiva ani, scena americană nu ştia de birocrat ca tip particular de fiinţă umană. Întotdeauna au fost birouri şi au fost conduse, din necesitate, într-un mod birocratic. Dar existau puţine clase de oameni care considerau munca în birourile publice ca singura lor chemare profesională. Exista un schimb continuu de personal între slujbele guvernamentale şi cele private. Sub tutela conducerii civile, serviciul public a devenit o carieră obişnuită. Numirile erau bazate pe examinări şi nu mai depindeau de apartenenţa politică a candidaţilor. Mulţi au rămas în serviciul public pe viaţă. Dar ei şi-au păstrat libertatea personală pentru că puteau întotdeauna să se gândească la o slujbă în domeniul privat.

Altfel era în Europa continentală. Aici birocraţii au format de mult un grup integrat. Numai pentru câţiva oameni eminenţi era deschisă oportunitatea de a se întoarce la viaţa nebirocratică. Cei mai mulţi erau legaţi de birouri pe viaţă. Ei au dezvoltat un caracter specific îndepărtării lor totale de lumea afacerilor al căror scop era profitul. Orizontul lor intelectual era ierarhia şi regulile şi regulamentele acesteia. Soarta lor era să depindă în întregime de favorurile superiorilor. Ei erau supuşi conducerii nu numai la birou. Este de înţeles că şi activităţile lor particulare - şi chiar şi cele ale soţiilor lor – trebuiau să fie conforme cu o anumită demnitate dată de poziţia lor şi cu un anumit cod de conduită – nescris – potrivit unui „Staatsbeamter" sau „fonctionnaire". Era de aşteptat ca ei să aprobe punctul de vedere politic al miniştrilor cabinetului care erau în acel moment în funcţie. Oricum, libertatea lor de a susţine un partid de opoziţie era sensibil limitată.

Formarea unei clase largi de asemenea oameni dependenţi de guvern a devenit o ameninţare serioasă pentru menţinerea instituţiilor constituţionale. Au fost făcute încercări de a proteja funcţionarul împotriva judecăţii arbitrare a superiorilor săi. Dar singurul rezultat obţinut a fost că disciplina a fost relaxată şi că scăderea performanţei profesionale s-a răspândit tot mai mult.

America este novice în domeniul birocraţiei. Are mult mai puţină experienţă în această chestiune decât clasicele ţări ale birocraţiei: Franţa, Germania, Austria, Rusia. În Statele Unite încă domină o înclinaţie către o supraevaluare a utilităţii regulamentelor din serviciul civil. Astfel de regulamente cer candidaţilor o anumită vârstă, absolvirea unor anumite şcoli şi trecerea anumitor examinări. Pentru promovarea pe poziţii mai înalte şi pentru obţinerea unui salariu mai mare sunt cerute alte examinări şi un anumit număr de ani petrecut în poziţii inferioare. Este evident că toate aceste cereri se referă la lucruri mai mult sau mai puţin superficiale. Nu este necesar să se sublinieze că frecventarea şcolilor, examinările şi anii petrecuţi în poziţii inferioare nu califică neapărat un om pentru o poziţie mai înaltă. Acest mecanism de selecţie uneori împiedică unii oameni foarte competenţi să aibă acces la o slujbă şi nu previne întotdeauna numirea unui incompetent total. Dar cel mai grav efect este că principala preocupare a funcţionarilor este să se supună acestor formalităţi. Ei uită că slujba lor este să realizeze cât mai bine posibil o datorie desemnată.

Într-un sistem de servicii publice bine pus la punct, promovarea către poziţiile superioare depinde în principal de vechime. Şefii departamentelor sunt, în mare parte, oameni în etate, care ştiu că după câţiva ani se vor pensiona. Petrecând cea mai mare parte a vieţii lor în poziţii de subordonare, ei şi-au pierdut vigoarea şi iniţiativa. Ei evită inovaţiile şi modernizările. Ei analizează fiecare proiect de reformă ca pe o tulburare a liniştii lor. Conservatorismul lor rigid frustrează toate eforturile unui ministru de a adapta serviciul la condiţiile în schimbare. Ei îl privesc pe ministru ca pe un profan neexperimentat. În toate ţările cu birocraţie, lumea spune: Cabinetele vin şi pleacă, dar birourile rămân.

Ar fi o greşeală să atribuim frustrarea cauzată de birocraţia europeană neajunsurilor intelectuale şi morale ale personalului. În toate aceste ţări erau multe familii ale căror vlăstare au ales cariera birocratică pentru că erau bine intenţionaţi în a servi naţiunea. Idealul unui băiat sărac, dar inteligent, care vroia să obţină o poziţie mai bună în viaţă era să se alăture personalului din administraţie. Mulţi dintre membrii înzestraţi şi îngâmfaţi ai „intelighenţiei" lucrau la birourile statului. Prestigiul şi statutul social ale funcţionarilor guvernamentali surclasau de departe pe cele ale oricărei alte clase de populaţie, cu excepţia ofiţerilor de armată şi a membrilor vechilor şi bogatelor familii aristocratice.

Mulţi slujbaşi publici au publicat excelente tratate despre problemele legislaţiei şi statisticii administrative. Unii dintre ei erau în timpul liber străluciţi scriitori sau muzicieni. Alţii au intrat în politică şi au devenit eminenţi lideri de partide. Bineînţeles, cea mai mare parte a birocraţilor erau oameni mai degrabă mediocri. Dar este indubitabil că un număr considerabil de oameni capabili se găseau printre angajaţii guvernului.

Eşecul birocraţiei europene nu s-a datorat în mod sigur incapacităţii personalului. A fost un rezultat al inevitabilei slăbiciuni a oricărei afaceri din administraţia publică. Lipsa unor standarde, care să dovedească în mod clar succesul sau insuccesul îndeplinirii datoriilor oficiale, creează probleme de nerezolvat. Omoară ambiţia, distruge iniţiativa şi curajul de a face mai mult decât minimul necesar. Face ca birocratul să se uite la instrucţiuni, şi nu la succesul material şi real.

[1] Aceasta nu este o definiţie a guvernării democratice, ci o descriere a tehnicii administrative dintr-o guvernare democratică. Definiţia guvernării democratice este: un sistem de guvernământ sub care toţi cei conduşi se află în poziţia de a determina, direct prin plebiscit sau indirect prin alegeri, exercitarea puterii legislative şi executive şi selectarea miniştrilor.

[2] J.M.Juran, Bureaucracy, a Challenge to Better Management (New York, 1944), pag. 75.

[3] J.M.Juran, opere citate, pag. 34, 76.

Managementul birocratic al întreprinderilor publice

1. Inaplicabilitatea controlului guvernamental complet

Socialismul, exprimat prin controlul guvernamental deplin al tuturor activităţilor economice, este inaplicabil, deoarece comunităţii socialiste i-ar lipsi instrumentul intelectual indispensabil al proiectării şi planificării economice: calculul economic. Ideea centrală majoră a planificării statale centralizate se contrazice pe sine. Un centru de conducere socialist ce urmărește administrarea producţiei va fi neajutorat în faţa problemelor ce trebuie rezolvate. În cadrul unui astfel de centru nu se va şti niciodată dacă proiectele luate în considerare sunt avantajoase sau dacă rezultatele acestora nu vor duce la risipa mijloacelor avute la dispoziţie. Socialismul trebuie să ducă, prin urmare, la un haos total.

Recunoaşterea acestui adevăr a fost o vreme îndelungată împiedicată de tabuurile marxismului. Una dintre contribuţiile principale ale marxismului la succesul propagandei pro-socialiste a fost condamnarea studiului problemelor economice legate de bunăstarea socialistă. Asemenea studii erau, în opinia lui Karl Marx şi a sectei sale, semnul unui ,,utopism" iluzoriu. Socialismul ,,ştiinţific", aşa cum îşi denumeau Marx şi Engels propria lor creaţie, nu trebuie să se preocupe cu asemenea investigaţii nefolositoare. Socialiştii ,,ştiinţifici" trebuie să se mulţumească cu viziunea unui socialism care este sortit să apară şi care va transforma Pământul într-un paradis. Ei nu trebuie să fie atât de ridicoli, încât să întrebe cum va funcţiona sistemul socialist.

Una dintre cele mai remarcabile realităţi ale istoriei intelectualităţii între secolul XIX şi începutul secolului XX este aceea că Verboten-ul marxist a fost respectat cu stricteţe. Puţinii economişti care au îndrăznit să-l înfrunte n-au fost luaţi în seamă şi au fost daţi curând uitării. Doar în urmă cu 25 de ani vraja s-a rupt. Imposibilitatea realizării calculului economic în socialism a fost demonstrată într-o manieră categorică.

Bineînţeles, câţiva marxişti încăpăţânaţi au ridicat obiecţii. Ei nu au putut să nu admită că problema calculului economic era cea mai importantă temă a socialismului, fiind scandalos faptul că socialiştii şi-au pierdut vremea timp de 80 de ani de propagandă fanatică fără să realizeze în ce consta problema principală. Ei şi-au asigurat însă partizanii alarmaţi că va fi simplu să găsească o soluţie satisfăcătoare. Într-adevăr, numeroşi profesori şi scriitori socialişti atât din Rusia, cât şi din ţările occidentale au sugerat scheme de calcul economic în cadrul socialismului. Aceste scheme s-au dovedit complet eronate. Nu a fost dificil pentru economişti să le demaşte erorile şi contradicţiile. Socialiştii au dat greş în totalitate în încercările lor disperate de a respinge demonstraţia conform căreia nici un calcul economic nu este posibil în vreun sistem socialist[1] .

Este evident că o administraţie socialistă ar dori de asemenea să furnizeze comunităţii un maximum posibil de mărfuri ce pot fi produse în condiţiile existente ale ofertei de factori de producţie şi de cunoştinţe tehnologice. Un guvern socialist va fi gata să folosească factorii de producţie disponibili pentru producţia acelor bunuri care în opinia sa sunt cele mai cerute şi va amâna producerea acelor bunuri pe care le consideră mai puţin cerute. Dar neputinţa aplicării calculului economic va face imposibilă găsirea celor mai economice metode de producţie a bunurilor cerute.

Guvernele socialiste ale Rusiei şi Germaniei funcţionează într-o lume în care cea mai mare parte încă este ataşată de economia de piaţă. Ele pot astfel folosi pentru calculul lor economic preţurile stabilite în exterior. Numai datorită raportării la aceste preţuri sunt ele capabile să calculeze, să înregistreze şi să planifice. Ar fi cu totul altfel dacă toate ţările ar adopta socialismul. Atunci nu ar mai exista preţuri pentru factorii de producţie şi calculul economic ar fi imposibil[2] .

2. Întreprinderea publică într-o economie de piaţă

La fel stau lucrurile şi în cazul întreprinderilor deţinute şi administrate de guvernul sau municipalităţile unei ţări în care cea mai mare parte a activităţilor economice se află sub managementul întreprinderilor libere. Pentru ele calculul economic nu pune mari probleme.

Nu trebuie să ne întrebăm dacă ar fi sau nu fezabil ca astfel de întreprinderi de stat să fie conduse la fel ca cele private. Aceasta deoarece este o realitate faptul că întreprinderile aparţinând guvernului, statului sau municipalităţilor sunt înclinate să devieze de la sistemul bazat pe profit. Administraţia nu îşi conduce întreprinderile având ca scop atingerea celui mai mare profit posibil. Ea consideră împlinirea altor sarcini ca fiind mai importantă. Ea este gata să renunţe la profit sau cel puţin la o parte din acesta, acceptând chiar pierderi pentru atingerea altor obiective.

Oricare ar fi aceste alte obiective, rezultatele unei astfel de politici duc întotdeauna la subvenţionarea unor persoane pe spinarea altora. Dacă o întreprindere de stat operează în pierdere sau obţine numai o parte din profitul pe care l-ar fi putut obţine în cazul în care ar fi fost condusă numai conform motivaţiei-profit, rezultatele sale negative afectează bugetul, şi în acest mod contribuabilii. Dacă, spre exemplu, un sistem de transport urban aflat în administraţia primăriei cere clienţilor un tarif atât de scăzut, încât costurile operative nu pot fi acoperite, plătitorii de taxe îi subvenţionează în realitate pe călătorii din acel oraş.

Dar nu vom urmări în această carte, ce atacă problemele birocraţiei, aspecte financiare precum cele de mai sus. Din punctul nostru de vedere, un alt rezultat merită a fi luat în considerare.

Imediat ce o activitate nu se mai desfăşoară sub incidenţa motivaţiei-profit, alte principii trebuie adoptate pentru a defini cadrul său de desfăşurare. Autorităţile locale nu pot instrui pur şi simplu managerii: Nu lua în seamă profitul. Ele trebuie să dea managerilor ordine precise şi bine definite. Ce fel de ordine pot fi acestea?

Campionii întreprinderilor de stat la nivel central şi local sunt înclinaţi să răspundă la această întrebare într-o manieră mai degrabă naivă: Obiectivul întreprinderii publice este să aducă servicii folositoare comunităţii. Dar problema nu este chiar aşa de simplă. Sarcina fiecărei activităţi este să aducă servicii utile. Dar ce înseamnă acest termen? Cine trebuie, în cazul întreprinderii publice, să decidă când un serviciu este folositor? Şi mai important decât aceasta: Cum descoperim noi dacă serviciile prestate nu sunt mult prea costisitoare pentru rezultatele lor, adică dacă factorii de producţie absorbiţi de producerea lor nu sunt retraşi din alte linii de utilizare în care puteau aduce servicii mai valoroase?

În cazul întreprinderilor private bazate pe profit, problema aceasta este rezolvată de atitudinea populaţiei. Dovada utilităţii serviciilor aduse este aceea că un număr suficient de cetăţeni este gata să plătească preţul cerut pentru ele. Nu încape îndoială că serviciile aduse de brutării sunt considerate de clienţii lor utile. Aceştia sunt gata să plătească preţul cerut pentru

pâine. La acest preţ, producţia de pâine tinde să se extindă până la saturare, adică până acolo unde o extindere ulterioară ar determina retragerea de factori de producţie din alte ramuri ale industriei pentru care cererea de produse la nivelul consumatorilor este mai intensă. Prin folosirea motivaţiei-profit pe post de ghid, întreprinderile libere îşi ajustează activitatea conform dorinţelor manifestate de populaţie. Motivaţia-profit determină fiecare întreprinzător să realizeze acele servicii pe care consumatorii le consideră cele mai urgente. Structura preţurilor de pe piaţă le arată întreprinzătorilor cât de liberi sunt să investească în fiecare ramură de producţie.

Însă în cazul în care o întreprindere publică este administrată fără luarea în considerare a profiturilor, comportamentul populaţiei nu mai furnizează un criteriu al utilităţii sale. Dacă guvernul sau autorităţile locale hotărăsc să meargă mai departe în ciuda faptului că plăţile primite de la clienţi nu acoperă costurile operaţionale, unde mai poate fi găsit un criteriu pentru măsurarea utilităţii serviciilor prestate? Cum putem să aflăm dacă deficitul nu este prea mare faţă de aceste servicii? Şi cum să descoperim dacă deficitul nu poate fi redus fără a micşora valoarea serviciilor în cauză?

O afacere privată este sortită dispariţiei dacă activităţile sale aduc numai pierderi şi nu poate fi găsită nici o cale pentru remedierea situaţiei. Lipsa profitului este dovada dezaprobării din partea consumatorilor. În cazul întreprinderii private, nu există mijloc de a sfida acest verdict şi a continua activitatea. Managerul unei fabrici în pierdere poate da explicaţii şi se poate scuza pentru eşec. Dar aceste justificări nu sunt de nici un folos, ele nu pot opri abandonul final al proiectului nereuşit.

Lucrurile stau altfel în situaţia unei întreprinderi publice. În acest caz, apariţia unui deficit nu este considerată o dovadă a eşecului acesteia. Managerul nu este responsabil pentru deficit. Este dorinţa şefului său, guvernul, să vândă la un preţ atât de scăzut, încât pierderea nu poate fi evitată. Dacă guvernul şi-ar limita interferenţa numai la fixarea preţului de vânzare, lăsând toate celelalte atribuţii în seama managerului, acestuia din urmă i-ar reveni puteri depline de alimentare din fondurile trezoreriei.

Este important de înţeles că problema noastră nu are nimic de-a face cu necesitatea de a preveni abuzul de putere al managerului. Plecăm de la premisa că guvernul sau municipalitatea a numit un manager onest şi eficient şi că climatul moral al ţării sau oraşului, precum şi organizarea propriu-zisă a activităţilor economice oferă o protecţie satisfăcătoare împotriva acţiunilor din afara legii. Problema noastră este cu mult diferită. Ea pleacă de la realitatea că fiecare serviciu poate fi îmbunătăţit prin creşterea cheltuielilor. Oricât de excelente ar fi un spital, un sistem de metrouri sau o reţea de apă menajeră, managerul ştie întotdeauna cum să îmbunătăţească serviciile prestate dacă are fondurile necesare la dispoziţie. În nici un domeniu al nevoilor umane nu poate fi atinsă satisfacţia deplină în asemenea mod încât nici o îmbunătăţire să nu mai fie posibilă. Specialiştii au ca scop îmbunătăţirea satisfacerii nevoilor în ramura lor specifică de activitate. Ei nu se preocupă şi nici nu trebuie să se preocupe de restricţiile pe care extinderea activităţii încredinţate lor le pricinuieşte altor categorii de satisfacere a nevoilor. Nu este sarcina directorului de spital să renunţe la anumite îmbunătăţiri ale spitalului municipal ca nu cumva să dăuneze îmbunătăţirii metroului şi vice-versa. Tocmai managerul eficient şi onest va încerca să facă serviciile din domeniul său cât mai bune cu putinţă. Dar cum el nu este restricţionat de nici un parametru al succesului financiar, costurile implicate vor plasa o grea povară pe fondurile publice. Managerul va deveni un fel de cheltuitor iresponsabil al banilor proveniţi de la contribuabili. Cum aşa ceva nu este acceptabil, guvernul trebuie să acorde atenţie multor detalii legate de procesul de

conducere. El trebuie să definească într-un mod precis calitatea şi cantitatea serviciilor ce trebuie prestate şi ale bunurilor ce trebuie vândute, trebuie să furnizeze instrucţiuni detaliate referitoare la metodele ce trebuie aplicate în achiziţia de factori de producţie materiali şi în angajarea şi retribuirea forţei de muncă. Cum contul de profit şi pierderi nu trebuie să fie considerat criteriul succesului sau eşecului managerial, singura cale de a face managerul responsabil faţă de trezoreria statului este de a-i limita accesul la fonduri prin reguli şi reglementări. Dacă managerul crede că este avantajos să cheltuiască mai mult decât permit aceste instrucţiuni, el trebuie să înainteze o cerere pentru o alocare specială de fonduri. În acest caz, decizia revine şefului său, guvernul sau municipalitatea. În aceste condiţii, managerul nu este un administrator de afaceri veritabil, ci un birocrat, adică un funcţionar silit să respecte diverse instrucţiuni. Criteriul unui bun management nu este aprobarea clienţilor având ca rezultat un exces de venituri raportat la costuri, ci supunerea strictă în faţa unui set de reguli birocratice. Regula supremă a managementului devine obedienţa faţă de regulile existente.

Desigur, guvernul sau consiliul local va fi gata să redacteze aceste reguli şi regulamente astfel încât serviciile prestate să aibă nivelul de utilitate dorit, iar deficitul să nu aibă un nivel mai ridicat decât cel propus. Dar aceasta nu înlătură caracterul birocratic al realizării activităţilor economice. Managementul se află în situaţia de a se supune unui anumit cod de instrucţiuni; doar atât contează. Managerul nu este răspunzător dacă acţiunile sale sunt corecte din punctul de vedere al acestui cod. Sarcina sa principală nu poate fi eficienţa ca atare, ci eficienţa în limitele aservirii la regulamente. Poziţia sa nu este aceea a unui cadru de conducere într-o întreprindere ce urmăreşte profitul, ci a unui funcţionar public, cum ar fi, spre exemplu, şeful unui departament de poliţie.

Singura alternativă la activităţile economice bazate pe profit este deci managementul birocratic. Ar fi pe deplin inaplicabilă delegarea unui individ sau unui grup de indivizi cu puterea de a se alimenta liber din fondurile publice. Este necesar să se limiteze puterea managerilor sistemelor publice centrale sau locale prin soluţii birocratice, pentru a nu fi consideraţi risipitori iresponsabili ai banilor publici şi pentru ca managementul lor să nu dezorganizeze întregul buget.

[1] Pentru o abordare mai documentată a acestei probleme primordiale puteţi consulta: Mises, Socialism, an Economic and Sociological Analysis, tradus de Kahane (New York, 1936), pag. 113-122, 131-142, 516-521[în românește: Socialismul. O analizã economicã şi sociologicã, tradus de Sergiu Marcus]; Mises, Nationaloekonomie (Geneva, 1940), pag.188-223, 634-645; Hayek, Colectivist Economic Planning (London, 1935); Hayek, „Socialist Calculation: The Competitive Solution" (Economica, VII, 125-149).

[2] Mises, Omnipotent Government (New Haven, 1944), pag. 55-58.

Managementul birocratic în întreprinderile private

1. Cum intervenţia statului şi deteriorarea motivului-profit duc afacerea către birocratizare

Nici o întreprindere nu va cădea pradă metodelor birocratice ale managementului dacă este condusă cu singurul scop de a obţine profit. Deja s-a subliniat că, sub influenţa motivului-profit, orice agregat industrial, nu contează cât de mare, se află în poziţia de a-şi organiza întreaga afacere şi fiecare parte a sa în aşa fel încât spiritul capitalist îl străbate de sus până jos.

Dar noi ne aflăm într-o eră a atacului general asupra motivului-profit. Opinia publică îl condamnă ca imoral şi foarte dăunător pentru bunăstarea publică. Partidele politice şi guvernele sunt nerăbdătoare să îl înlocuiască şi să îl pună la locul lui, pe care ei îl numesc punctul de vedere „al serviciului" şi care, de fapt, este management birocratic.

Nu cred că este necesar să analizăm în detaliu ceea ce au obţinut naziştii în acest domeniu. Naziştii au reuşit să elimine în întregime motivul-profit din conducerea afacerilor. În Germania nazistă nu se mai discuta de libera iniţiativă. Nu mai existau întreprinzători. Foştii întreprinzători au fost reduşi la statutul de Betriebsführer (manageri de magazin). Nu mai sunt liberi în operaţiunile lor; ei trebuie să se supună, necondiţionat, ordinelor emise de Consiliul Central al Managementului de Producţie, Reichswirtschaftsministerium, şi birourilor districtuale şi de ramură ale acestuia. Guvernul nu numai că determină preţurile şi rata dobânzii, creşterea veniturilor şi a salariilor, cantitatea ce trebuie produsă şi metodele ce trebuie folosite în producţie, dar stabileşte şi un anumit venit pentru managerii de magazine, ceea ce îi transformă în funcţionari publici salariaţi. În afară de folosirea unor termeni, acest sistem nu are nimic în comun cu capitalismul şi cu economia de piaţă. Este pur şi simplu socialism de tip german: Zwangswirtschaft. El diferă de socialismul de tip rusesc, care este sistemul naţionalizării tuturor fabricilor, numai în problemele tehnice şi este bineînţeles, ca şi sistemul rusesc, un mod de organizare socialistă pur şi simplu autoritară.

În restul lumii, lucrurile nu au mers chiar atât de departe. În ţările anglo-saxone sunt încă întreprinderi private. Dar tendinţa generală din zilele noastre este să lăsăm guvernul să intervină în afacerile private. Şi, în multe cazuri, această intervenţie forţează managementul birocratic în întreprinderile private.

2. Intervenţia în mărimea profitului

Guvernul poate să aplice diferite metode pentru a limita profitul pe care o întreprindere este liberă să îl obţină. Cele mai frecvente metode sunt:

1. Profitul pe care o categorie specială de întreprinzători este liberă să îl obţină este limitat. Un surplus trebuie fie înmânat autorităţii (de exemplu, oraşului), fie împărţit angajaţilor, fie eliminat prin reducerea ratelor sau a preţurilor pentru clienţi.

2. Autoritatea este liberă să determine preţurile sau ratele pe care o întreprindere este îndreptăţită să le practice pentru bunurile vândute şi pentru serviciile prestate. Autoritatea foloseşte această metodă pentru a preveni ceea ce ea numeşte „profituri excesive".

3. Întreprinderea nu poate să aibă preţuri pentru bunurile vândute şi pentru serviciile prestate mai mari decât costurile de producţie plus o anumită sumă stabilită de autoritate fie ca un procentaj din costuri, fie ca o sumă fixă.

4. Întreprinderea este liberă să câştige cât de mult îi permit condiţiile pieţei, dar impozitele absorb tot profitul sau cea mai mare parte din acesta ce depăşeşte un anumit nivel.

Ceea ce este comun tuturor acestor situaţii este faptul că întreprinderea nu mai este interesată să îşi mărească profitul. Îşi pierde motivarea de a scădea costurile şi de a-şi face treaba cât se poate de eficient şi de ieftin. Dar, pe de altă parte, toate obstacolele în calea îmbunătăţirii procedurilor şi a încercării de a reduce costurile rămân. Riscurile legate de adoptarea de noi măsuri de a reduce costurile cad în sarcina întreprinzătorului. Nemulţumirile provocate de respingerea cererii lucrătorilor pentru salarii mai mari îi sunt lăsate lui.

Opinia publică, influenţată negativ de „poveştile" despre socialism, se grăbeşte să îi învinuiască pe întreprinzători. Ni s-a spus că imoralitatea lor duce la scăderea eficienţei. Dacă ei ar fi la fel de conştiincioşi şi de devotaţi promovării bunăstării publice ca şi funcţionarii publici dezinteresaţi, ei ar avea ca scop nestrămutat folosirea capacităţilor lor pentru îmbunătăţirea serviciilor, deşi interesele lor egoiste pentru obţinerea profitului nu ar fi implicate. Lăcomia lor meschină este cea care periclitează munca în întreprinderi cu şanse limitate de profit. De ce cineva nu face tot ce poate dacă nu aşteaptă avantaje personale din realizarea bună a îndatoririlor sale?

Nimic nu este mai fără sens decât să susţii birocratul ca model pentru întreprinzător. Birocratul nu este liber să ţintească îmbunătăţirea. El este ţinut să se supună regulilor şi regulamentelor stabilite de un organism superior. El nu are nici un drept să iniţieze inovaţii dacă superiorii nu sunt de acord. Datoria şi virtutea lui este să fie supus.

Să luăm un exemplu din viaţa militară. Armatele sunt, cu siguranţă, cele mai ideale şi perfecte organizaţii birocratice. În majoritatea ţărilor ele sunt comandate de superiori care sunt sinceri dedicaţi unui singur scop: să facă tot posibilul ca forţa armată a naţiunii să fie eficientă. Fără îndoială, conducerea afacerilor armatei este caracterizată de o încăpăţânare ostilă faţă de orice încercare de îmbunătăţire. S-a spus că personalul militar este întotdeauna pregătit pentru ultimul război, şi niciodată pentru următorul. Orice nouă idee se loveşte întotdeauna de o opoziţie neclintită din partea celor care se ocupă de management. Campionii progresului au avut multe experienţe neplăcute. Nu este nevoie să insistăm asupra acestor fapte; ele sunt familiare tuturor.

Motivul pentru starea nesatisfăcătoare a lucrurilor este evident. Progresul, de orice fel, este întotdeauna în opoziţie cu ideile vechi şi bine stabilite şi, deci, cu codurile realizate pe baza lor. Fiecare pas al progresului este o schimbare ce implică multe riscuri. Numai puţini oameni, înzestraţi cu calităţi rare şi excepţionale, au darul de a planifica noi lucruri şi de a le recunoaşte binecuvântările. În capitalism, inovatorul este liber să încerce să realizeze planurile sale în ciuda împotrivirii majorităţii de a le recunoaşte meritele. Este suficient dacă el reuşeşte să convingă nişte oameni înţelepţi să îi împrumute fonduri pentru a putea începe. În sistemul birocratic este necesar să îi convingi pe cei din „vârf", de obicei oameni în vârstă care sunt obişnuiţi să facă lucrurile într-un mod prestabilit şi care nu mai sunt deschişi pentru idei noi. Nu ne putem aştepta nici la progres şi nici la reformă în situaţiile în care primul pas este să se obţină acordul oamenilor în vârstă. Iniţiatorii unor metode noi sunt consideraţi rebeli şi sunt trataţi ca atare. Pentru o minte birocratică, supunerea faţă de reguli, de exemplu, agăţarea de obiceiuri şi de vechile metode, este prima dintre virtuţi.

Să îi spui unui întreprinzător al unei firme cu şanse limitate de profit: „Poartă-te ca un birocrat conştiincios" este acelaşi lucru cu a-i spune să evite orice reformă. Nimeni nu poate fi, în acelaşi timp, un birocrat corect şi un inovator. Progresul este exact acel lucru ce nu poate fi prevăzut de reguli şi regulamente; şi, cu siguranţă, este în afara activităţilor birocratice.

Virtutea sistemului de profit este aceea că pune un premiu destul de mare pe îmbunătăţiri, astfel încât să se stimuleze asumarea de riscuri ridicate. Dacă acest premiu este eliminat sau substanţial redus, atunci nici nu se poate pune problema progresului.

Marile afaceri cheltuiesc sume mari pentru cercetare pentru că sunt dornice să profite de noi metode de producţie. Orice întreprinzător este în permanentă căutare de îmbunătăţiri; vrea să profite fie de scăderea costurilor, fie de perfecţionarea produselor sale. Publicul vede numai inovaţiile care au succes. Nu îşi dă seama câte întreprinderi eşuează pentru că au greşit adoptând metode noi.

Este fără folos ca, în ciuda lipsei motivării prin profit, să îi ceri unui întreprinzător să iniţieze toate îmbunătăţirile pe care le-ar fi făcut dacă profitul aşteptat l-ar fi îmbogăţit. Liberul întreprinzător ia decizia pe baza examinării tuturor motivelor pro şi contra şi pe baza cântăririi şanselor de succes sau de eşec. El pune în balanţă posibilul câştig cu posibila pierdere. Fie pierderea, fie câştigul va influenţa averea sa. Aceasta este esenţial. Să cântăreşti riscul de a-ţi pierde proprii bani cu şansa guvernului sau a populaţiei de a obţine profit înseamnă să priveşti problema dintr-un punct de vedere diferit.

Dar există şi ceva mult mai important. O inovaţie defectuoasă nu numai că afectează capitalul investit, ci reduce şi profiturile viitoare. Marea parte a profitului, dacă ar fi fost câştigat, ar fi intrat în trezorerie. Deci, eşecul afectează veniturile guvernului. Guvernul nu va permite întreprinzătorilor să rişte ceea ce consideră că este venitul său. El va considera că nu este justificat să lase întreprinzătorului dreptul de a expune pierderii banii care, în realitate, sunt ai guvernului. El va limita libertatea întreprinzătorului de a-şi conduce afacerea „sa", care, practic, nu mai este a sa, ci a guvernului.

Ne aflăm deja la începutul unei astfel de politici. În cazul unor contracte ce implică adăugarea unei marje la cost, guvernul încearcă nu numai să vadă dacă acele costuri cerute de partener sunt explicabile, ci şi dacă sunt acceptabile conform condiţiilor din contract. Trebuie făcute reduceri de costuri ce sunt necesare, dar aici nu se includ cheltuielile care, în opinia angajaţilor guvernului, birocraţii, nu sunt necesare. Situaţia care rezultă este următoarea: partenerul va cheltui ceva bani cu intenţia de a reduce costurile de producţie. Dacă reuşeşte, rezultatul este – după metoda cost plus un procent din cost – că profitul său este micşorat. Dacă nu reuşeşte, guvernul nu rambursează capitalul iniţial şi va pierde şi el. Orice încercare de a schimba ceva în rutina tradiţională de producţie se va sfârşi rău pentru el. Singura cale de nu fi penalizat este să nu schimbe nimic.

În domeniul impozitării, limitările asupra salariilor reprezintă punctul de plecare pentru o nouă dezvoltare. În prezent, ele afectează numai salariile mari. Dar nu se vor opri aici. O dată ce principiul a fost acceptat - ca Biroul de Venituri Interne să aibă dreptul de a declara dacă anumite costuri, reduceri sau pierderi sunt justificate sau nu – va fi restrânsă şi puterea întreprinzătorilor în legătură cu celelalte componente ale costurilor. Apoi, managementul va fi nevoit să se asigure, înainte de a lua iniţiativa unei schimbări, dacă autorităţile care se ocupă cu impozitarea aprobă

cheltuielile cerute. Colectorii venitului intern vor deveni autorităţile supreme în domeniul producţiei.

3. Intervenţia în alegerea personalului

Orice amestec al statului în treburile întreprinderilor private are aceleaşi consecinţe dezastruoase. Paralizează iniţiativa şi naşte birocraţia. Nu putem să analizăm toate metodele aplicate. Va fi suficient să considerăm un caz deosebit de neplăcut.

Chiar în secolul XIX, în plin liberalism european, întreprinderile private nu au fost niciodată atât de libere cum au fost odinioară în această ţară. În Europa continentală, fiecare întreprindere şi, în special, fiecare corporaţie era, în multe privinţe, la discreţia agenţiilor guvernamentale. Birourile aveau puterea să producă serioase pagube oricărei firme. Pentru a evita aceste neajunsuri, era necesar ca managementul să convieţuiască în bune relaţii cu cei de la putere.

Cea mai frecventă metodă era să se supună dorinţelor guvernului în ceea ce priveşte componenţa consiliului director. Chiar şi în Anglia, un consiliu de directori care nu includea şi câţiva pairi nu era considerat respectabil. În Europa continentală şi, în special, în Europa de Est şi de Sud, consiliile erau pline de foşti miniştri şi generali, de politicieni şi de veri, de cumnaţi, colegi de şcoală şi alţi prieteni ai acestori demnitari. Cu astfel de directori nu era necesară nici o abilitate comercială sau experienţă în afaceri.

Prezenţa acestor ignoranţi în consiliul director era cu totul inofensivă. Tot ceea ce făceau era să colecteze taxele lor şi să îşi împartă profiturile. Dar existau rude şi prieteni ai celor de la putere care nu erau potriviţi pentru posturile de directori. Pentru ei erau posturi remunerate în personal. Aceşti oameni erau mai mult o responsabilitate decât un ajutor.

Pe măsură ce a crescut intervenţia guvernului în afaceri, a devenit o necesitate să se numească directori a căror datorie era să netezească dificultăţile cu autorităţile. Mai întâi a fost numai un vicepreşedinte care se ocupa cu „afacerile legate de administraţia guvernamentală". Apoi, cerinţa principală pentru un preşedinte şi pentru toţi vicepreşedinţii era ca ei să se înţeleagă bine cu guvernul şi cu partidele politice. În sfârşit, nici o corporaţie nu-şi putea permite „luxul" de a avea un director neagreat de administraţie, de sindicate şi de marile partide politice. Foştii oficiali guvernamentali, secretarii de stat şi consilierii de la diferite ministere erau consideraţi cei mai potriviţi pentru poziţiile executive. Unor astfel de directori nu le păsa nici un pic de prosperitatea companiei. Ei erau obişnuiţi cu managementul birocratic şi modificau, cu bună ştiinţă, conducerea companiei. De ce să se obosească să producă mărfuri mai bune şi mai ieftine dacă se puteau baza pe suport din partea guvernului? Contractele guvernamentale, protecţie tarifară eficientă şi alte favoruri guvernamentale erau pentru ei principalele preocupări. Şi plăteau pentru astfel de privilegii prin contribuţii la fondurile partidelor, prin fonduri pentru propaganda guvernului şi prin numirea unor oameni favorizaţi de autorităţi.

A trecut mult timp de când personalul marilor corporaţii germane era ales după abilităţile comerciale şi tehnice. Foştii membri ai unor cluburi studenţeşti cu credibilitate politică aveau o şansă în plus de a fi angajaţi şi promovaţi decât nişte experţi eficienţi.

Situaţia din America este foarte diferită. Ca în orice sferă a birocraţiei, America este în „urmă" şi în domeniul birocratizării întreprinderilor private. Este o întrebare deschisă dacă secretarul Ickes a avut dreptate când a spus: „Orice afacere mare este o birocraţie"[1]. Dar dacă secretarul de interne are dreptate, sau în măsura în care are dreptate, aceasta nu este o consecinţă a afacerilor private, ci o consecinţă a creşterii intervenţiei statului în afaceri.

4. Dependenţa nelimitată de bunul-plac al birourilor guvernamentale

Orice om de afaceri american care a avut posibilitatea să cunoască condiţiile economice din Europa de Sud şi de Est îşi concentrează observaţiile sale în două puncte: pe întreprinzătorii din aceste ţări nu îi interesează eficienţa producţiei şi guvernele sunt pe mâinile unor grupări corupte. Această caracterizare este, în general, corectă. Dar nu se menţionează că atât ineficienţa industrială, cât şi corupţia sunt consecinţele metodelor de intervenţie ale guvernelor în afaceri, metode folosite în aceste tări.

În acest sistem, guvernul are puteri nelimitate de a ruina orice întreprindere sau de a revărsa favoruri asupra ei. Succesul sau eşecul oricărei afaceri depinde în întregime de bunul-plac neîngrădit al celor din birouri. Dacă se întâmplă ca omul de afaceri să nu fie cetăţean al unei naţiuni străine puternice, căruia agenţiile consulare şi diplomatice nu îi garantează protecţie, se află la mila administraţiei şi a partidului de la guvernare. Ei îi pot lua toate bunurile şi îl pot închide. Sau îl pot îmbogăţi.

Guvernul determină mărimea tarifelor şi a taxelor de transport. Poate să acorde sau să respingă licenţele de export şi de import. Toţi cetăţenii şi rezidenţii trebuie să îşi vândă guvernului banii câştigaţi contra valută la un preţ stabilit de guvern. Pe de altă parte, guvernul este singurul vânzător de valută străină; este liber să refuze, ad libitum, cererile pentru valută străină. În Europa, unde aproape toată producţia depinde de importul de echipament, maşini, materiale şi semi-fabricate din străinatate, un asemenea refuz echivalează cu închiderea fabricii. Determinarea finală a taxelor este lăsată la discreţia nelimitată a autorităţilor. Guvernul poate folosi orice pretext pentru închiderea oricărei fabrici şi a oricărui magazin. Parlamentul este o păpuşă în mâinile conducătorilor; judecătorii sunt aleşi „pe sprânceană".

Într-un asemenea mediu, întreprinzătorii trebuie să facă uz de două mijloace: diplomaţie şi mituire. Ei trebuie să folosească aceste metode nu numai în ceea ce priveşte partidul de la guvernare, dar şi pentru grupurile persecutate din opoziţie pentru că, într-o bună zi, pot prelua puterea. Este un fel de joc dublu foarte periculos; numai oameni fără teamă şi fără inhibiţii pot supravieţui în acest mediu decăzut. Oamenii de afaceri care s-au dezvoltat în condiţiile unei ere mai liberale trebuie să plece şi sunt înlocuiţi cu aventurieri. Întreprinzătorii vest-europeni şi americani, obişnuiţi cu un mediu legal şi corect, sunt pierduţi dacă nu îşi asigură serviciile agenţilor naţionali.

Bineînţeles, sistemul nu oferă mari oportunităţi pentru îmbunătăţiri tehnologice. Întreprinzătorul ia în calcul o investiţie suplimentară numai dacă poate să cumpere maşina, pe credit, de la o firmă străină. Să fii debitor al unei corporaţii vest-europene este considerat un avantaj, pentru că este de aşteptat ca diplomaţii implicaţi să intervină pentru protecţia creditorului, şi aceasta îl ajută şi pe debitor. Noi ramuri de producţie sunt inaugurate numai dacă guvernul acordă asemenea avantaje, încât profituri uriaşe sunt de aşteptat.

Ar fi o greşeală să învinuim pentru corupţie sistemul intervenţiei guvernului în afaceri ca şi birocraţia. Birocraţia a degenerat într-o posibilitate de a profita, în mâinile politicienilor corupţi. Totuşi, trebuie să realizăm că aceste ţări ar fi evitat răul dacă nu ar fi abandonat sistemul liberei iniţiative. Reconstrucţia economică postbelică trebuie să înceapă în aceste ţări cu o schimbare radicală a politicii lor.

[1] The New York Times Magazine, 16 ianuarie 1944, p. 9.

Implicaţiile economice şi politice ale birocratizării

1. Filosofia birocratismului

Duşmănia cu care s-au confruntat oamenii în primele lupte pentru libertate era simplă şi putea fi înţeleasă de toată lumea. Pe de o parte, erau tiranii si suporterii lor; iar, pe de altă parte, erau apărătorii guvernului popular. Conflictele politice erau de fapt luptele pentru supremaţie ale diferitelor grupuri. Întrebarea era: Cine să conducă? Noi sau ei? Cei puţini sau cei mulţi? Despotul sau aristocraţia sau poporul?

Astăzi, filosofia la modă a etatismului a încâlcit problema. Conflictele politice nu mai sunt văzute ca lupte între diferite grupuri de oameni. Sunt considerate ca un război între două principii, binele şi răul. Binele este întruchipat de marele zeu Stat, materializarea eternei idei a moralismului, iar răul - de „individualismul dur" al oamenilor egoişti[1]. În acest conflict, Statul are întotdeauna dreptate, iar individul întotdeauna greşeşte. Statul este reprezentantul bunăstării, al justiţiei, al civilizaţiei şi este înţelepciunea superioară. Individul este un biet amărât, un prost vicios.

Când un german spune „der Staat" sau când un marxist spune „societate", ei sunt copleşiţi de o admiraţie reverenţioasă. Cum ar putea un om să fie atât de corupt, încât să se răzvrătească împotriva acestei Fiinţe Supreme?

Ludovic al XIV-lea a fost foarte sincer când a spus: „Statul sunt eu". Etatistul modern este modest. El spune: „Sunt angajatul statului"; dar, implicit, spune: „Statul este Dumnezeu". Te poţi răzvrăti împotriva unui rege Bourbon, şi francezii chiar au făcut-o. Aceasta a fost, bineînţeles, o luptă a omului împotriva altui om. Dar nu te poţi răzvrăti împotriva zeului Stat şi împotriva umilei lui unelte, birocratul.

Să nu punem, pentru început, sub semnul întrebării sinceritatea unui birocrat bine intenţionat. El este pe deplin îndoctrinat cu ideea că este misiunea lui sacră să lupte pentru idolul său sau împotriva egoismului poporului. În opinia lui, el este campionul eternei legi divine. El nu se simte, moral, legat de legile umane pe care apărătorii individualismului le-au scris în statut. Omul nu poate modifica adevărata lege a zeului, Statul. Individul, încălcând una din legile statului său, este un criminal care merită să fie pedepsit. El a acţionat pentru avantajul său egoist. Dar cu totul altfel stau lucrurile dacă un birocrat evită legile în vigoare ale naţiunii în beneficiul „Statului". În opinia tribunalelor „reacţionare", tehnic, poate fi vinovat de o contravenţie. Dar într-un sens moral superior, el a avut dreptate. A încălcat legile umane ca să nu violeze o lege divină.

Aceasta este esenţa filosofiei birocratismului. Legile scrise sunt, în ochii birocraţilor, bariere ridicate pentru apărarea celor necinstiţi împotriva obiecţiilor îndreptăţite ale societăţii. De ce un criminal să scape de pedeapsă doar pentru că „Statul", în procesul împotriva lui, a încălcat câteva formalităţi fără importanţă? De ce cineva să plătească impozite mai mici doar pentru că în textul legii există o mică greşeală? De ce avocaţii să trăiască de pe urma sfătuirii oamenilor cum să profite de imperfecţiunile legii scrise? Care este folosul tuturor acestor restricţii impuse de legea scrisă străduinţei oneste a birocraţilor de a-i face pe oameni fericiţi? Numai dacă n-ar fi constituţii, drepturi, legi, parlamente şi tribunale! Nici ziare şi nici avocaţi! Ce frumoasă ar fi lumea dacă „Statul" ar fi liber să vindece tot răul!

Nu este decât un singur pas de la o asemenea mentalitate la totalitarismul perfect al lui Stalin şi al lui Hitler.

Răspunsul care trebuie să fie dat acestor birocraţi radicali este evident. Cetăţenii pot replica: Poate că sunteţi oameni excelenţi şi morali, mult mai buni decât noi, ceilalţi cetăţeni. Nu punem sub semnul întrebării competenţa şi inteligenţa voastră. Dar nu sunteţi vicarii unui zeu numit „Stat". Sunteţi servitorii legii, ai legilor în vigoare ale naţiunii noastre. Nu este treaba voastră să criticaţi legea, cu atât mai puţin să o încălcaţi. Încălcând o lege poate că sunteţi mai vinovaţi decât marea parte a escrocilor, şi nu contează cât de bune ar fi intenţiile voastre. Pentru că sunteţi numiţi, însărcinaţi şi plătiţi să aplicaţi legea, şi nu să o încălcaţi. Cea mai proastă lege este mai bună decât tirania birocratică.

Principala diferenţă dintre un poliţist şi un răpitor şi cea dintre un colector de impozite şi un hoţ este aceea că poliţistul şi colectorul de impozite se supun legii şi o aplică, în timp ce răpitorul şi hoţul o încalcă. Îndepărtaţi legea şi societatea va fi distrusă de anarhie. Statul este singura instituţie îndreptăţită să recurgă la coerciţie şi constrângeri şi să pedepsească indivizii. Această mare putere nu poate fi lăsată la discreţia unor oameni, indiferent de cât de competenţi şi deştepţi se cred. Este necesar să se restricţioneze aplicarea ei. Aceasta este sarcina legilor.

Oficialii şi birocraţii nu sunt Statul. Ei sunt oameni selectaţi să aplice legile. Unii pot numi aceste opinii ortodoxe şi doctrinare. Acestea sunt într-adevăr expresia vechii înţelepciuni. Dar alternativa la conducerea prin lege este conducerea despoţilor.

2. Mulţumirea birocratică

Sarcina oficialului este să servească publicul. Biroul său a fost înfiinţat - direct sau indirect - printr-un act legislativ şi prin alocarea de la buget a mijloacelor necesare funcţionării lui. El execută legile ţării sale. În realizarea sarcinilor sale, el se dovedeşte a fi un folositor membru al societăţii, chiar dacă legile pe care le pune în aplicare sunt în detrimentul bunăstării comunităţii. Pentru că nu el este responsabil pentru faptul că legile nu sunt adecvate. Poporul suveran trebuie învinuit, nu credinciosul executant al voinţei poporului. Aşa cum cei care distilează băuturile nu sunt responsabili pentru oamenii care se îmbată, aşa nici funcţionarii guvernului nu sunt responsabili pentru consecinţele nedorite ale unor legi prea puţin înţelepte.

Pe de altă parte, nu este meritul birocraţilor pentru multele rezultate benefice derivate din acţiunile lor. Faptul că munca dintr-o secţie de poliţie este eficientă, astfel încât cetăţenii sunt destul de bine protejaţi împotriva crimei, jafului şi furtului, nu îi obligă pe ceilalţi oameni să fie mai recunoscători ofiţerilor de poliţie decât faţă de ceilalţi cetăţeni care prestează servicii folositoare. Dreptul ofiţerului de poliţie şi al pompierului nu este mai mare decât cel al doctorilor, inginerilor de la căile ferate, sudorilor, marinarilor sau producătorilor de orice bun folositor. Agentul de circulaţie nu are de ce să fie mai mândru decât producătorul stopurilor de circulaţie. Nu este meritul lui că superiorul său i-a desemnat o sarcină prin care el, în fiecare zi şi în fiecare oră, previne accidente mortale şi prin aceasta salvează multe vieţi omeneşti.

Este adevărat că societatea nu s-ar descurca fără serviciile patrulelor, colectorilor de impozite şi funcţionarilor judecătoriilor. Dar nu este mai puţin adevărat că toţi ar suferi pagube mari dacă nu ar exista gunoieri, măturători de coşuri, spălători de vase şi deratizatori. În cadrul cooperării sociale, fiecare cetăţean depinde de serviciile prestate de toţi ceilalţi cetăţeni. Cel mai mare chirurg şi un eminent muzician nu ar fi fost niciodată capabili să îşi concentreze toate eforturile asupra chirurgiei şi asupra muzicii dacă diviziunea muncii nu i-ar fi eliberat de necesitatea de a se ocupa de nenumărate nimicuri, care i-ar fi impiedicat să devină specialişti perfecţi. Ambasadorul şi administratorul nu pot aspira la epitetul de stâlp al societăţii mai mult decât Pullman hamalul şi decât femeia de serviciu. Pentru că, în cazul diviziunii muncii, structura societăţii se sprijină pe umerii tuturor bărbaţilor şi ai tuturor femeilor.

Există, bineînţeles, bărbaţi şi femei care servesc într-un mod altruist şi complet detaşat. Omenirea nu ar fi ajuns la prezenta stare de civilizaţie fără eroismul şi sacrificiul de sine din partea unei elite. Fiecare pas înainte pe drumul spre îmbunătăţirea condiţiilor morale a fost o realizare a oamenilor care au fost gata să sacrifice bunăstarea, sănătatea şi vieţile lor de dragul unei cauze pe care ei au considerat-o dreaptă şi benefică. Ei au făcut ceea ce au considerat că este de datoria lor, fără să le pese dacă ei înşişi vor fi victimizaţi. Aceşti oameni nu au lucrat de dragul recompensei, ei au servit cauza lor până la moarte.

A fost o confuzie intenţionată din partea etatiştilor metafizicieni germani atunci când au înveşmântat toţi oamenii din serviciul guvernamental în nimbul acestui sacrificiu de sine altruist. Din scrierile etatiştilor germani, funcţionarul public apare ca o fiinţă sfântă, un fel de călugăr care renunţă la toate plăcerile pământeşti şi la toată fericirea personală pentru a-l servi, cu toate puterile sale, pe locotenentul lui Dumnezeu, cândva regele de Hohenzollern, şi astăzi Fuhrerul. Staatbeamte nu munceşte pentru bani, pentru că nici un salariu, oricât de mare, nu ar putea să fie considerat o recompensă adecvată pentru beneficiile inestimabile şi de nepreţuit de care beneficiază societatea ca urmare a sacrificiului de sine. Societatea nu îi datorează bani, ci o întreţinere adecvată rangului său din ierarhia socială. Este o greşeală să numim această întreţinere salariu[2]. Numai liberalii, influenţaţi de prejudecăţile şi de erorile comercialismului, folosesc un asemenea termen nefericit. Dacă Beamtengehalt (salariul funcţionarului public) ar fi un salariu real, ar fi drept şi natural să se dea celui mai modest funcţionar un venit mai mare decât al oricui altcuiva din afara ierarhiei birocratice. Fiecare funcţionar public reprezintă, când este de serviciu, un mandatat al suveranităţii şi infailibilităţii Statului. Mărturia lui în tribunale contează mai mult decât a unui om obişnuit.

Toate acestea erau pur şi simplu prostii. În toate ţările, majoritatea oamenilor se alăturau personalului din birourile guvernamentale pentru că salariul şi pensia oferite erau mai mari decât cele ce puteau fi câştigate din celelalte ocupaţii. Ei nu renunţau să servească guvernul. Serviciul public era pentru ei cea mai profitabilă slujbă pe care puteau să o găsească.

Motivaţia oferită de serviciul public din Europa consta nu numai din nivelul salariului şi al pensiei; mulţi dintre candidaţi, şi nu neapărat cei mai buni, erau atraşi de uşurinţa muncii şi de securitatea oferită. De regulă, slujbele guvernamentale erau mai puţin exigente decât cele din mediul afacerilor. Mai mult, slujba era pe viaţă. Un angajat putea fi concediat numai când, în cadrul unui fel de proces judiciar, era găsit vinovat de neglijarea responsabilităţilor sale. În Germania, Rusia şi Franţa, în fiecare an mii de băieţi al căror plan de viaţă era fixat intrau în cel mai de jos nivel al sistemului de învăţământ secundar. Ei îşi luau diplomele, obţineau o slujbă în unul din

multele departamente, serveau 30 sau 40 de ani şi apoi se retrăgeau cu o pensie. Pentru ei, viaţa nu avea nici o surpriză şi nici o senzaţie, totul era monoton şi ştiut dinainte.

Diferenţa dintre prestigiile sociale ale slujbelor guvernamentale din Europa continentală şi din America poate fi ilustrată cu un exemplu. În Europa, discriminarea socială şi politică împotriva unui grup minoritar se manifesta prin interzicerea acestor oameni de a avea acces la slujbele guvernamentale, indiferent de cât de modeste erau poziţia şi salariul. În Germania, Imperiul Austro-Ungar şi în multe alte ţări, toate slujbele modeste care nu cereau aptitudini speciale sau pregătire - ca însoţitori, plasatori, curieri, portari - erau rezervate legal foştilor soldaţi care, în mod voluntar, serveau mai mulţi ani în forţele armate decât era cerut prin lege. Aceste slujbe erau considerate o recompensă foarte valoroasă pentru ofiţerii de rang inferior. În ochii poporului era un privilegiu să serveşti ca ajutor într-un birou. Dacă în Germania ar fi existat o clasă cu un statut social ca cel al negrilor din America, aceste persoane nu s-ar fi încumetat niciodată să candideze pentru o asemenea slujbă. Ei ar fi ştiut că o asemenea ambiţie ar fi extravagantă pentru ei.

3. Birocratul ca alegător

Birocratul nu este numai un angajat guvernamental. Conform unei constituţii democratice, el este în acelaşi timp şi alegător şi, prin aceasta, o parte a suveranului, şeful său. El se află într-o poziţie ciudată: este şi şef, şi angajat. Interesul său pecuniar în calitate de angajat este mult deasupra celui de şef, pentru că partea pe care o ia din fondurile publice este cu mult mai mare decât partea cu care contribuie.

Această dublă relaţie devine mult mai importantă pe măsură ce numărul oamenilor plătiţi de guvern creşte. Birocratul, ca alegător, este mai interesat să obţină o mărire a salariului decât să menţină bugetul echilibrat. Grija lui cea mai mare este să mărească statele de plată.

Structura politică a Germaniei şi a Franţei, în ultimii ani de dinaintea prăbuşirii constituţiilor lor democratice, a fost foarte mult influenţată de faptul că, pentru o mare parte a electoratului, statul era sursa de venituri. Nu este vorba numai de cei care erau funcţionari publici şi de cei care lucrau în ramurile naţionalizate (de exemplu, căile ferate, poştă, telegraf, telefoane), ci şi de cei care primeau ajutor de şomaj şi ajutor social, precum şi de fermierii şi alte grupuri pe care guvernul, în mod direct sau indirect, le subvenţiona. Principala lor preocupare era să obţină cât mai mulţi bani din fondurile publice. Lor nu le păsa de probleme „ideale" precum libertatea, dreptatea, supremaţia legii şi buna guvernare. Ei cereau mai mulţi bani, şi atât. Nici un candidat pentru parlament, consiliile regionale sau cele orăşeneşti nu ar putea risca să se opună apetitului angajaţilor publici pentru o mărire a salariului. Diferitele partide politice se întreceau în generozitate.

În secolul al XIX-lea, guvernele intenţionau să reducă cheltuielile publice pe cât de mult posibil. Acum cumpătarea a devenit vrednică de dispreţ. Cheltuielile fără limită erau considerate ca fiind o politică înţeleaptă. Atât partidul de la conducere, cât şi opoziţia luptau pentru popularitate prin dărnicie. Crearea de noi birouri cu noi angajaţi era considerată o politică „pozitivă", şi orice încercare de a preveni risipa fondurilor publice era catalogată drept „negativism".

Democraţia reprezentativă nu poate subzista dacă majoritatea alegătorilor se află pe statele de plată ale guvernului. Dacă parlamentarii nu s-ar mai considera mandataţii contribuabililor, ci

deputaţii celor care primesc salarii, subvenţii, ajutoare şi alte beneficii de la trezorerie, democraţia ar fi distrusă.

Acesta este unul dintre faptele inerente problemelor constituţionale din ziua de astăzi. Acest lucru a făcut ca mulţi oameni să nu mai aibă nici o speranţă în ceea ce priveşte viitorul democraţiei. Pe măsură ce au devenit mai convinşi că este inevitabilă tendinţa către o mai mare interferenţă a guvernului în afaceri, către mai multe birouri cu mai mulţi angajaţi, către mai multe ajutoare şi subvenţii, ei au pierdut încrederea în guvernarea de către popor.

4. Birocratizarea minţii

Tendinţa modernă către omnipotenţa guvernamentală şi totalitarism ar fi fost înăbuşită în faşă dacă suporterii ei nu ar fi reuşit să îndoctrineze tinerii cu principiile lor şi să îi ţină departe de învăţăturile economiei.

Economia este o ştiinţă teoretică şi de aceea nu spune oamenilor ce valori să prefere şi spre ce rezultate să ţintească. Ea nu stabileşte ultimul rezultat. Aceasta nu este sarcina omului care gândeşte, ci a celui care acţionează. Ştiinţa este rezultatul gândirii, iar acţiunea este rezultatul voinţei. În acest sens putem spune că economia, ca ştiinţă, este neutră în ceea ce priveşte ultimul rezultat al străduinţei umane.

Dar este diferit în ceea ce priveşte mijloacele ce trebuie aplicate pentru obţinerea unor anumite rezultate sociale. În acest domeniu, economia este singurul ghid de încredere pentru a acţiona. Dacă oamenii doresc să reuşească să obţină un rezultat social, ei trebuie să îşi modifice acţiunea lor în funcţie de rezultatele gândirii economice.

Faptul cel mai remarcabil din istoria intelectuală a ultimului secol este lupta împotriva ştiinţei economice. Suporterii omnipotenţei guvernamentale nu au intrat într-o discuţie despre problemele implicate. Ei i-au batjocorit pe economişti, au suspectat motivele lor, i-au ridiculizat şi i-au blestemat.

Oricum, sarcina acestei cărţi nu este să se ocupe de acest fenomen. Trebuie să ne limităm la descrierea rolului pe care birocraţia l-a jucat în această dezvoltare.

În majoritatea ţărilor din Europa, universităţile sunt deţinute şi conduse de guvern. Ele sunt sub controlul direct al Ministerului Educaţiei, aşa cum o unitate de poliţie este subordonată şefului departamentului de poliţie. Profesorii sunt angajaţi publici, ca şi patrulele şi vameşii. Liberalismul din secolul al XIX-lea a încercat să limiteze dreptul Ministerului Educaţiei de a interveni în libertatea profesorilor universitari de a preda ceea ce ei consideră adevărat şi corect. Dar cum guvernul a numit aceşti profesori, şi numeşte numai oameni demni de încredere, adică oameni care împărtăşesc punctul de vedere al guvernului, ei sunt gata să critice ştiinţa economică şi să predea doctrina omnipotenţei guvernamentale.

Ca şi în celelalte domenii ale birocratizării, Germania secolului al XIX-lea se afla cu mult înaintea altor naţiuni şi în acest domeniu. Nimic nu caracterizează mai bine spiritul universităţilor germane decât un pasaj dintr-un discurs al fiziologului Emil du Bois-Reymond, ţinut în 1870 în dubla sa calitate de rector al Universităţii din Berlin şi preşedinte al Academiei Prusace de Ştiinţe: „Noi, Universitatea din Berlin, situaţi lângă palatul regelui, suntem, prin acţiunea înfiinţării noastre, apărătorii Casei de Hohenzollern”. Ideea că un asemenea slujitor regal ar avea puncte de vedere

contrare celor ale guvernului, şeful său, este incompatibilă cu mintea prusacului. Susţinerea teoriei conform căreia există legi economice era considerată ca un fel de revoltă. Dacă ar exista legi economice, atunci guvernul nu ar mai putea fi considerat omnipotent, pentru că politicile lor ar avea succes numai dacă sunt ajustate la aceste legi. De aceea principala preocupare a profesorilor germani de ştiinţe sociale era să denunţe erezia scandaloasă ce se întâlneşte în fenomenul economic. Predarea economiei a fost anatemizată şi a fost înlocuită cu wirtschaftliche Staatswissenschaften (aspectele economice ale ştiinţei politice). Singura calitate necesară unui profesor universitar de ştiinţe economice era spiritul critic la adresa sistemului de piaţă şi un suport entuziast al controlului guvernamental. În timpul Kaiserului, marxiştii radicali care susţineau în mod deschis o schimbare revoluţionară şi schimbarea prin violenţă a guvernului nu au fost desemnaţi ca profesori cu normă întreagă; Republica de la Weimar teoretic a abolit această discriminare.

Economia se ocupă cu operarea întregului sistem de cooperare socială, cu interacţiunea tuturor factorilor determinanţi şi cu interdependenţa diferitelor ramuri de producţie. Nu poate fi despărţită în domenii separate care să fie studiate de specialişti care neglijează restul. Este pur şi simplu absurd să studiezi banii sau munca sau comerţul exterior cu aceeaşi specializare pe care o folosesc istoricii când împart istoria umană în compartimente diferite. Istoria Suediei poate fi tratată aproape fără nici o referire la istoria Peru. Dar nu poţi cerceta ratele salariale fără să te ocupi în acelaşi timp şi de preţurile bunurilor, de ratele dobânzilor şi de profituri. Orice schimbare în unul dintre elementele economiei afectează toate celelalte elemente. Nimeni nu va descoperi vreodată ce politică anume sau ce schimbare se produce dacă îşi va limita investigaţia doar la un anume segment al întregului sistem.

Această interdependenţă este cea pe care guvernul nu vrea să o vadă atunci când se amestecă în afacerile economice. Guvernul pretinde că este înzestrat cu puterea mistică de a acorda favoruri dintr-un inepuizabil corn al abundenţei. El este atât atotştiutor, cât şi atotputernic. El poate să creeze fericire şi abundenţă cu o baghetă magică.

Adevărul este că statul nu poate să dea dacă nu ia de la cineva. O subvenţie nu este niciodată plătită din propriile fonduri; statul acordă subvenţii pe seama contribuabililor. Inflaţia şi expansiunea creditului, metodele preferate ale generozităţii guvernelor actuale, nu adaugă nimic la suma resurselor disponibile. Acestea fac doar pe câţiva să fie mai prosperi, dar prin sărăcirea altora. Intervenţia în cadrul pieţei, în stabilirea preţurilor, a ratelor salariale şi a ratelor dobânzilor, aşa cum sunt determinate de cerere şi de ofertă, poate să ducă, pe termen scurt, la rezultatul dorit de guvern. Dar pe termen lung, aceste măsuri duc întotdeauna la o stare a afacerilor care - din punctul de vedere al guvernului - este mai rea decât cea pe care a vrut să o modifice.

Nu stă în puterea guvernului să îi facă pe toţi mai prosperi. Poate să crească veniturile fermierilor prin restrângerea forţată a producţiei agricole interne. Dar preţurile mai mari ale acestor produse sunt plătite de consumatori, şi nu de guvern. Contrapartea creşterii nivelului de trai al fermierilor este scăderea nivelului de trai al restului naţiunii. Guvernul poate să protejeze micile magazine împotriva competiţiei marilor magazine şi a lanţurilor de magazine. Dar şi de data aceasta tot consumatorul plăteşte. Statul poate să îmbunătăţească condiţiile unei părţi a salariaţilor prin adoptarea unei legislaţii aşa-numite pro-laburiste sau prin acordarea sindicatelor a dreptului de a recurge la presiuni şi ameninţări. Dar dacă această politică nu are ca rezultat creşterea corespunzătoare a preţurilor produselor, readucând astfel salariului real la nivelul pieţei, va avea drept rezultat lipsa de locuri de muncă pentru o mare parte a celor dornici să câştige salarii.

O cercetare a acestor politici, din punctul de vedere al teoriei economice, le va arăta neapărat zădărnicia. Din această cauză, economia este un lucru tabu pentru birocraţi. Dar guvernul îi încurajează pe specialiştii care îşi limitează observaţiile la un domeniu îngust, fără să îi intereseze consecinţele unei anumite politici. Economiştii forţei de muncă (labor economists - n. trad.) se ocupă doar de rezultatele imediate ale politicilor pro-laburiste, economiştii agriculturii (farm economists - n. trad.) numai de creşterea preţurilor produselor agricole. Ei văd problema numai din punctul de vedere al acelor grupuri de presiune care sunt imediat favorizate de măsurile în discuţie şi nu iau în considerare consecinţele sociale. Ei nu sunt economişti, ci extind activităţile guvernului în anumite ramuri ale administraţiei.

În cazul intervenţei guvernului în afaceri, aceasta a dus de mult la dezintegrarea unităţii politicilor guvernamentale în părţi prost coordonate. S-au dus de mult vremurile în care încă era posibil să se vorbească de o politică guvernamentală. Astăzi, în majoritatea ţărilor, fiecare departament îşi urmează propriul curs, lucrând împotriva străduinţelor celorlalte departamente. Departamentul pentru forţa de muncă ţinteşte către salarii mai mari şi costuri de viaţă mai scăzute. Dar, în aceeaşi administraţie, departamentul pentru agricultură ţinteşte către preţuri mai mari la produsele alimentare, în timp ce departamentul pentru comerţ încearcă să ridice preţurile la bunurile interne prin impunerea de taxe. Un departament luptă împotriva monopolului, iar alt departament este dornic să introducă - prin taxe, licenţe si alte măsuri - condiţiile necesare pentru construirea unui monopol. Şi fiecare departament se bazează pe opinia expertă a celor specializaţi în domeniul respectiv.

De aceea studenţii nu mai sunt iniţiaţi în economie. Ei învaţă incoerent şi disparat faptele despre diferitele măsuri guvernamentale care se contrazic unele pe altele. Tezele lor de doctorat şi munca lor de cercetare nu se ocupă de economie, ci de diferite aspecte legate de istoria economiei şi de modurile de intervenţie a guvernului în afaceri. Aceste studii despre condiţiile trecutului recent (de multe ori denumite în mod greşit condiţii „actuale"), detaliate şi foarte bine documentate din punct de vedere statistic, au o mare valoare pentru viitorii istorici. Nu sunt mai puţin importante pentru pregătirea avocaţilor şi a funcţionarilor. Dar, în mod cert, nu substituie lipsa de educaţie despre economie. Este uimitor faptul că teza de doctorat a lui Stresemann a avut ca subiect condiţiile comerţului cu sticle cu bere din Berlin. În condiţiile activităţii universitare germane, aceasta înseamnă că a dedicat o bună parte a activităţii sale universitare pentru studierea marketingului berii şi a obiceiurilor de băutură ale populaţiei. Acesta este echipamentul intelectual pe care glorificatul sistem universitar german l-a dat unui om care mai târziu a fost cancelarul Reichului în cei mai critici ani din istoria Germaniei.

După ce au murit profesorii bătrâni care şi-au ocupat locurile în timpul scurtului liberalism german, a devenit imposibil să mai auzi ceva despre economie în universităţile Reich-ului. Nu au mai existat economişti germani, iar cărţile economiştilor străini nu se puteau găsi în bibliotecile universităţilor. Profesorii de ştiinţe sociale nu au urmat exemplul profesorilor de la teologie care au familiarizat studenţii cu principiile şi cu dogmele celorlalte biserici şi secte şi cu filosofia ateismului, pentru că ei erau dornici să discrediteze credinţele pe care le considerau erezii. Tot ceea ce studenţii de la ştiinţe sociale au învăţat de la profesorii lor a fost că economia este o ştiinţă nefundamentată şi că aşa-numiţii economişti sunt, aşa cum spunea Marx, susţinătorii linguşitori ai intereselor necinstite ale clasei exploatatorilor burghezi, gata să vândă poporul în schimbul

marilor afaceri şi al capitalului financiar[3]. Absolvenţii părăseau universităţile ca susţinători convinşi ai totalitarismului, fie în varianta nazistă, fie în cea marxistă.

Condiţiile din celelalte ţări erau similare. Cea mai vestită instituţie franceză de învăţământ era Ecole Normale Supérieure din Paris; absolvenţii ei ocupau cele mai importante posturi din administraţia publică, politică şi învăţământul superior. Această şcoală era dominată de marxişti şi de alţi suporteri ai controlului guvernamental total. În Rusia, Guvernul Imperialist nu admitea la conducerea unei universităţi pe cineva suspectat de a susţine ideile liberale ale economiilor „apusene". Pe de altă parte, erau numiţi mulţi marxişti din ramura „loială" a marxismului, adică aceia care se dădeau la o parte din drumul fanaticilor revoluţionari. De aceea, chiar ţarii au contribuit la succesul de mai târziu al marxismului.

Totalitarismul european este rezultatul final al superiorităţii birocraţiei din domeniul educaţiei. Universităţile au pavat drumul pentru dictatori.

Astăzi, atât în Rusia, cât şi în Germania, universităţile sunt cele mai importante fortăreţe ale sistemului unipartit. Nu numai ştiinţele sociale, istoria şi filosofia, ci şi celelalte ramuri ale ştiinţei, artei şi literaturii sunt controlate strict sau, aşa cum spun naziştii, gleichgeschaltet. Chiar şi Sidney şi Beatrice Webb, admiratori naivi şi necritici ai Sovietelor, au fost şocaţi când au descoperit că „Jurnalul pentru ştiinţe naturale marxist-leniniste" susţinea „partidul în matematică" şi „puritatea teoriei marxist-leniniste în chirurgie" şi că „Jurnalul sovietic de venerologie şi dermatologie" doreşte considerarea tuturor problemelor pe care le discută din punctul de vedere al materialismului dialectic[4].

5. Cine ar trebui să fie stăpânul?

n orice sistem al diviziunii muncii este necesar un principiu al coordonării activităţilor diferiţilor specialişti. Efortul specialistului ar fi fără sens şi contrar scopului dacă el nu ar găsi un ghid în supremaţia publicului. Bineînţeles, unicul scop al producţiei este să ofere servicii consumatorului.

Într-o societate de piaţă, motivul profitului este principiul director. În cazul controlului guvernamental, acesta este controlul strict. A treia posibilitate nu există. Pentru un om care nu este condus de impulsul de a câştiga bani pe piaţă, ar trebui să existe un cod care să-i spună ce să facă şi cum.

Cea mai frecventă obiecţie care se ridică împotriva sistemului liberal şi democratic al capitalismului este aceea că se subliniază în special drepturile individului, neglijându-se atribuţiile lui. Oamenii îşi cer drepturile, şi uită de obligaţiile lor. Oricum, din punct de vedere social, atribuţiile cetăţenilor sunt mai importante decât drepturile lor.

Nu ne este de nici un ajutor să ne oprim asupra aspectelor politice şi constituţionale ale acestei critici antidemocratice. Drepturile omului, aşa cum sunt stipulate în diferite documente, au fost adoptate pentru protejarea individului împotriva arbitrarităţii guvernamentale. Dar după ei, toţi oamenii ar trebui să fie sclavii conducătorilor despotici.

În sfera economică, dreptul de a obţine şi de a deţine o proprietate nu este un privilegiu. Acesta este principiul care asigură cea mai bună satisfacere a nevoilor consumatorilor. El, cel care este dornic să câştige, să obţină şi să deţină avere, trebuie să servească consumatorul. Motivul

profitului este mijlocul prin care publicul devine suveran. Cu cât un om reuşeşte mai bine să servească consumatorii, cu atât mai mare devine câştigul său. Este în avantajul tuturor ca cel care produce pantofi buni la preţurile cele mai mici să se îmbogăţească; mulţi ar avea de suferit o pierdere dacă ar exista o lege care să limiteze dreptul lui de a se îmbogăţi. O astfel de lege ar favoriza pe competitorii lui mai puţin eficienţi. Nu ar duce la scăderea preţurilor la pantofi, ci la creşterea lor.

Profitul este recompensa pentru cea mai bună îndeplinire a unor obligaţii asumate în mod voluntar. Acesta este instrumentul prin care masele devin suverane. Omul obişnuit este consumatorul pentru care lucrează „căpitanii" industriei şi ajutoarele lor.

S-a spus că aceasta nu este adevărat în ceea ce priveşte marile afaceri. Consumatorul nu are altă soluţie decât fie să susţină afacerea, fie să renunţe la satisfacerea unei nevoi vitale. El este astfel obligat să se supună preţului cerut de producător. Marea afacere nu mai este un furnizor şi un transportator, ci un stăpân. El nu trebuie să îşi îmbunătăţească şi să-şi ieftinească serviciile.

Să considerăm cazul unei căi ferate ce leagă două oraşe, care nu mai sunt legate prin altă linie ferată. Putem chiar ignora faptul că celelalte mijloace de transport sunt în competiţie cu calea ferată: autobuze, maşini, avioane şi vapoare. În aceste condiţii, este adevărat că oricine vrea să călătorească este obligat să folosească linia ferată. Dar aceasta nu face să se schimbe interesul companiei pentru servicii bune şi ieftine. Nu toţi cei care călătoresc sunt forţaţi să o facă în orice condiţii. Numărul pasagerilor care călătoresc pentru plăcere şi afaceri depinde de eficienţa serviciilor şi de tarife. Unii oameni vor călători în orice condiţii. Alţii vor călători numai dacă rapiditatea şi calitatea serviciului şi tarifele mici fac călătoria atractivă. Prin patronajul acestui al doilea grup se poate face diferenţa dintre afacerea neinteresantă sau chiar proastă şi afacerea profitabilă. Dacă acest lucru este adevărat pentru o cale ferată în condiţiile extreme descrise mai sus, este cu atât mai adevărat pentru orice altă ramură a afacerilor.

Toţi specialiştii, oameni de afaceri sau oameni profesionişti, sunt pe deplin conştienţi de dependenţa lor de directivele consumatorilor. Experienţa zilnică îi învaţă că, în capitalism, principala lor sarcină este să îi servească pe consumatori. Specialiştii cărora le lipseşte puterea de înţelegere a problemelor sociale fundamentale se simt jigniţi de această „servitute" şi vor să se elibereze. Revolta experţilor obtuzi este una dintre cele mai puternice forţe ce conduc la birocratizarea generală.

Arhitectul trebuie să îşi modifice planurile după dorinţele acelora pentru care construieşte casele; sau - în cazul blocurilor - după cele ale proprietarilor care vor să deţină o clădire care să se potrivească gusturilor potenţialilor chiriaşi şi care poate fi astfel uşor de închiriat. Nu are rost să aflăm dacă arhitectul are dreptate să creadă că el ştie cum ar trebui să arate o casă frumoasă mai bine decât omul obişnuit căruia îi lipseşte bunul gust. El poate să spumege de furie când este nevoit să modifice minunatele sale proiecte pentru a-l mulţumi pe consumator. Şi aspiră către o formă ideală a afacerilor în care să poată construi casele care să satisfacă standardele sale artistice. El tânjeşte după un birou guvernamental al caselor şi se vede, în timpul viselor sale cu ochii deschişi, în vârful acestui birou. Apoi el va construi clădirile după propria gândire.

Arhitectul va fi foarte ofensat dacă cineva l-ar denumi un posibil dictator. Singurul meu scop, va putea spune el, este să-i fac pe oameni fericiţi oferindu-le case mai frumoase; aceşti oameni sunt prea ignoranţi ca să ştie ce ar putea să le asigure mai bine bunăstarea; expertul, sub auspiciile guvernului, trebuie să aibă grijă de ei; ar trebui să existe o lege împotriva clădirilor urâte. Dar, ne

întrebăm noi, cine ar trebui să decidă care stil arhitectonic ar trebui să fie considerat bun şi care rău? Arhitectul nostru va răspunde: Bineînţeles, eu, expertul. El dispreţuieşte cu curaj faptul că există, chiar şi printre arhitecţi, discuţii cu privire la stiluri şi valori artistice.

Nu vrem să subliniem faptul că acest arhitect, chiar şi într-o dictatură birocratică şi tocmai în acest sistem totalitar, nu va fi liber să construiască conform propriilor idei. El va trebui să se supună gusturilor superiorilor săi birocraţi, iar aceştia vor fi subordonaţi toanelor dictatorului suprem. Nici în Germania nazistă arhitecţii nu sunt liberi. Ei trebuie să se adapteze planurilor artistului frustrat, Hitler.

Mult mai important este următorul fapt. Nu există, în domeniul esteticii, ca şi în celelalte domenii ale muncii umane, nici un criteriu absolut cu privire la ce este frumos şi ce nu. Dacă un om îşi forţează concetăţenii să se supună propriilor sale standarde artistice, aceasta nu îi va face fericiţi. Numai ei pot decide ce îi face fericiţi şi ce le place. Nu poţi mări fericirea unui om dornic să vizioneze „Trandafirul irlandez al lui Abie", forţându-l să urmărească, în schimb, o reprezentaţie perfectă a lui „Hamlet". Poţi să iei în derâdere prostul său gust. Dar numai el este suveran în ceea ce priveşte propria satisfacţie.

Expertul dictatorial din alimentaţie vrea să îşi hrănească concetăţenii după propriile idei despre o alimentaţie perfectă. El vrea să se poarte cu oamenii aşa cum crescătorii de vite se poartă cu vacile lor. El nu îşi dă seama că alimentaţia nu este un scop în sine, ci un mijloc de a realiza alte scopuri. Fermierul nu îşi hrăneşte vaca pentru a o face fericită, ci pentru a obţine un rezultat la care va folosi vaca bine hrănită. Există câteva moduri de a hrăni o vacă. Pe care o va alege depinde de dorinţa de a obţine cât mai mult lapte sau cât mai multă carne sau orice altceva. Fiecare dictator plănuieşte să îngrijească, să crească, să hrănească şi să-i antreneze pe concetăţenii săi, aşa cum fermierul se poartă cu turmele sale. Scopul său nu este să-i facă fericiţi pe oameni, ci să-i aducă într-o stare care să-l facă pe el, pe dictator, fericit. El vrea să-i domesticească, să le dea statutul de turmă. Şi crescătorul de vite este un despot generos.

Întrebarea este: cine ar trebui să fie stăpânul? Ar trebui să fie omul liber să îşi aleagă propriul drum către ceea ce crede el că îl va face fericit? Sau ar trebui ca un dictator să-i folosească pe oameni drept pioni în străduinţa lui de a se face pe el fericit?

Putem admite că unii experţi au dreptate când ne spun că majoritatea oamenilor se poartă prosteşte în încercarea lor de a fi fericiţi. Dar nu poţi face pe cineva mai fericit punându-l sub pază. Experţii diferitelor agenţii guvernamentale sunt cu siguranţă oameni buni. Dar ei nu au dreptate să se indigneze de fiecare dată când legislaţia le încurcă planurile elaborate cu grijă. Ce sens are guvernul reprezentativ, se întreabă ei; el doar zădărniceşte bunele noastre intenţii. Dar întrebarea este: Cine ar trebui să conducă ţara? Alegătorii sau birocraţii?

Chiar şi o persoană stupidă poate folosi un bici şi să-i forţeze pe ceilalţi să i se supună. Dar este necesară inteligenţă şi sârguinţă pentru a servi publicul. Numai câţiva oameni reuşesc să facă pantofi mai buni şi mai ieftini decât concurenţii lor. Expertul ineficient va ţinti întotdeauna spre supremaţia birocraţiei. El este pe deplin conştient că nu poate avea succes într-un sistem concurenţial. Pentru el, birocratizarea totală este un refugiu. Echipat cu puterea unui birou, el îşi va întări conducerea cu ajutorul poliţiei.

La baza acestei susţineri fanatice a planificării şi socialismului de multe ori nu se află decât conştiinţa profundă a propriei inferiorităţi şi ineficienţe. Omul care este conştient de incapacitatea sa de a face faţă competiţiei dispreţuieşte „acest nebun sistem competitiv". El, cel care nu este potrivit pentru servirea concetăţenilor săi, vrea să îi conducă.

[1] Aceasta este interpretarea politică a problemei. Pentru interpretarea economică actuală vezi VII, 3.

[2] Cf. Laband, Das Staatsrecht des Deutschen Rieches (editia a 5-a, Tübingen, 1911) I, 500.

[3] Cf. Pohle, Die gegenwärtige Krise der deutschen Volkswirtschaftslehre (ed. a 2-a, Leipzig, 1921).

[4] Sidney şi Beatrice Webb, Soviet Communism: A New Civilization? (New York, 1936), II, 1000.

Consecinţele psihologice ale birocratizării

1. Mişcarea tineretului german

Intelectualii îşi întorc privirile către filosofia lui Horaţiu Alger. Alger a reuşit mai bine ca oricine să sublinieze punctele caracteristice ale societăţii socialiste. Capitalismul este un sistem în care fiecare are posibilitatea să se îmbogăţească, care dă tuturor oportunităţi nelimitate. Dar, bineînţeles, nu toţi au noroc. Foarte puţini devin milionari. Dar toată lumea ştie că efortul susţinut şi numai efortul susţinut se plăteşte. Toate drumurile sunt deschise tânărului inteligent. El este optimist pentru că îşi cunoaşte puterea. Are încredere în sine şi este plin de speranţă. Pe măsură ce îmbătrâneşte şi îşi dă seama că multe dintre planurile lui au avut de suferit, el nu are motiv să dispere. Copiii lui vor începe cursa din nou, şi nu vede nici un motiv pentru care ei nu ar reuşi acolo unde el a dat greş. Viaţa merită să fie trăită pentru că este plină de promisiuni.

Toate acestea sunt adevărate pentru America. În bătrâna Europă încă mai supravieţuiesc multe prejudecăţi moştenite de la vechiul regim (ancient regime). Chiar şi în plină epocă a liberalismului aristocraţii şi funcţionarii publici se luptau pentru menţinerea privilegiilor lor. Dar în America nu existau asemenea rămăşiţe ale Evului Întunecat. Din acest punct de vedere, era o ţară tânără, era o ţară liberă. Aici nu existau nici coduri industriale, nici ghilde. Thomas Alva Edison şi Henry Ford nu au fost nevoiţi să înfrunte obstacolele ridicate de guvernele mioape şi de opinia publică îngustă la minte.

În astfel de condiţii, generaţiile noi sunt conduse de spiritul de pionierat. Ei se nasc într-o societate în progres şi îşi dau seama că rolul lor este să contribuie cu ceva la îmbunătăţirea lucrurilor din societatea umană. Ei vor schimba lumea, modelând-o după propriile idei. Ei nu au timp de pierdut, ziua de mâine este a lor şi trebuie să se pregătească pentru lucrurile măreţe care îi aşteaptă. Ei nu vorbesc despre faptul că sunt tineri sau despre drepturile tinerilor; ei se poartă aşa cum trebuie să se poarte tinerii. Nu vorbesc despre "dinamismul" lor; ei sunt dinamici şi nu trebuie să sublinieze această calitate. Nu provoacă generaţiile mai vechi la discuţii arogante. Ei vor să câştige prin fapte.

Dar este un lucru cu totul diferit în condiţiile valului de birocraţie. Slujbele guvernamentale nu oferă nici o posibilitate pentru etalarea talentelor şi harurilor personale. Controlul strict spulberă iniţiativa. Tânărul nu îşi face nici o iluzie cu privire la viitorul său. El ştie ce îi este hărăzit. Va obţine o slujbă în unul din nenumăratele birouri, va fi doar o rotiţă dintr-o maşinărie imensă, iar munca lui va fi mai mult sau mai puţin mecanică. Rutina unei tehnici birocratice îi va răni mintea şi îi va lega mâinile. Se va bucura de securitate. Dar această securitate va fi mai degrabă asemănătoare cu securitatea de care se bucură deţinutul într-o închisoare. Nu va fi niciodată liber să ia decizii şi să-şi modeleze soarta. Va fi pentru totdeauna un om de care se va avea grijă. Nu va fi niciodată un om adevărat care să se bazeze pe propria putere. Se va cutremura la vederea imenselor clădiri cu birouri, în care se va îngropa.

În perioada de dinaintea celui de-al doilea război mondial, Germania, ţara cea mai înaintată pe calea către birocratizare, a fost martora apariţiei unui fenomen de care nu se ştia până atunci: mişcarea tineretului. Găşti turbulente de băieţi şi fete cutreierau ţara, făcând mult zgomot şi chiulind de la ore. Cu vorbe bombastice anunţau venirea "Vârstei de Aur". Generaţiile de dinainte, spuneau ei, erau pur şi simplu idioate; incapacitatea lor a transformat pământul în iad.

Dar noua generaţie nu mai este dispusă să îndure "gerontocraţia" supremaţia senilităţii incapabile şi imbecile. De aceea, tinerii inteligenţi vor conduce. Vor distruge tot ce este vechi şi fără rost, vor respinge tot ceea ce a fost de preţ pentru părinţii lor, vor schimba ideologiile şi valori le vechi şi false ale civilizaţiei capitaliste şi burgheze cu unele noi, reale şi substanţiale şi vor construi o nouă societate de giganţi şi de supraoameni.

Această vorbărie înflăcărată a adolescenţilor era doar o încercare de a masca lipsa lor de idei şi a oricărui program definit. Nu aveau nimic de spus decât:"Suntem tineri şi deci cei aleşi; suntem naivi pentru că suntem tineri; noi suntem viitorul; noi suntem duşmanii de moarte ai burghezilor decăzuţi şi ai filistinilor". Şi dacă cineva, căruia nu îi era teamă, îi întreba care sunt planurile lor, ei ştiau un singur răspuns:"Conducătorii noştri vor rezolva toate problemele".

Întotdeauna a fost sarcina tineretului să provoace schimbări. Dar trăsătura caracteristică a mişcării tineretului a fost că ei nu aveau nici idei noi, nici planuri. Au denumit acţiunea lor "mişcarea tineretului" tocmai pentru că nu aveau nici un program pe care să-l folosească pentru a da un nume eforturilor lor. De fapt, ei au îmbrăţişat în întregime programul părinţilor lor. Ei nu s-au opus tendinţei guvernului spre omnipotenţă şi birocratizare. Radicalismul revoluţionar nu a fost decât impetuozitatea vârstei dintre copilărie şi maturitate; a fost un fenomen al unei pubertăţi prelungite. A fost lipsit de orice conţinut ideologic.

Conducătorii mişcării tineretului erau nevrozaţi şi dezechilibraţi mintal. Mulţi dintre ei erau afectaţi de o sexualitate morbidă, erau fie destrăbălaţi, fie homosexuali. Nici unul dintre ei nu excela în vreo activitate şi nu au contribuit cu nimic la progresul umanităţii. Numele lor sunt de mult uitate; singura urmă pe care au lăsat-o au fost câteva cărţi şi poeme care propăvăduiau perversitatea sexuală. Dar majoritatea urmaşilor lor a fost diferită. Aveau un singur ţel: să obţină o slujbă în aparatul birocratic cât mai repede cu putinţă. Cei care nu au fost ucişi în războaie şi revoluţii sunt astăzi birocraţii pedanţi şi timizi din nenumăratele birouri din "Zwangswirtschaft"-ul german (economia reglementată). Ei erau sclavii supuşi şi credincioşi ai lui Hitler. Dar vor fi la fel de supuşi şi de credincioşi şi succesorilor lui Hitler, indiferent dacă va fi un naţionalist german sau o marionetă a lui Stalin.

Din Germania, mişcarea tineretului s-a răspândit şi în alte ţări. Fascismul italian a fost mascat ca o mişcare a tineretului. Imnul partidului – "Giovinezza" – este un imn al tineretului.

Bufonul de Duce se lăuda, la cei cincizeci de ani ai săi cu vigoarea lui tinerească şi era nerăbdător să-şi ascundă vârsta ca o doamnă cochetă. Dar singura preocupare a membrilor fascismului era să obţină o slujbă guvernamentală. În timpul războiului etiopian,autorul de faţă a cerut, câtorva absolvenţi ai uneia din cele mai mari universităţi italiene o explicaţie a ostilităţii lor faţă de Franţa şi Marea Britanie. Răspunsul a fost uimitor: "Italia", au spus ei,"nu oferă suficiente oportunităţi intelectualităþii sale. Vrem să cucerim coloniile britanice şi cele franceze pentru a obţine, în administraţia acestor teritorii, slujbele care acum sunt în mâinile birocraţilor francezi şi britanici".

Mişcarea tineretului a fost expresia nesiguranţei tineretului în faţa perspectivelor întunecate pe care le oferea tendinţa generală către birocratizare. A fost o falsă rebeliune, condamnată să eşueze pentru că nu au îndrăznit să lupte serios împotriva ameninţării transformării guvernului într-un sistem de control totalitarist. Tumultoşii aşa-zişi răzvrătiţi erau neajutoraţi, pentru că se aflau sub vraja superstiţiilor totalitariste. Ei se complăceau în vorbărie destabilizatoare şi cântau cântece înflăcărate, dar, mai întâi de toate, voiau slujbe guvernamentale.

Astăzi, mişcarea tineretului este aproape moartă în ţările avansate pe calea către totalitarism. În Rusia, în Germania şi în Italia, copiii şi adolescenţii sunt ferm integraţi în controlul aparatelor omniprezente ale statului. Copiii, de la vârste fragede, sunt membri ai organizaţiilor politice. Din leagăn şi până în mormânt, toţi cetăţenii sunt supuşi maşinăriei sistemului cu un singur partid, constrânşi să se supună fără să pună nici o întrebare. Nici o asociaţie sau întrunire "particulară" nu este permisă. Aparatele oficiale nu tolerează nici o concurenţă, nici o dezaprobare. Aceasta este realitatea despre utopia birocraţiei.

2. Soarta generaţiei tinere într-un mediu birocratic

Mişcarea tineretului a fost o revoltă neputincioasă şi fără succes a tinerilor împotriva dezvoltării birocratizării. A fost condamnată pentru că nu a atacat rădăcina răului, tendinţa către socializare. De fapt, a fost doar expresia confuzã a neliniştii, fără vreo idee clară şi un program bine definit. Adolescenţii răzvrătiţi erau atât de prinşi de vraja ideilor socialiste, că pur şi simplu nu ştiau ce vor.

Este evident că tineretul este prima victimă a tendinţei către birocratizare. Tinerii sunt deposedaţi de orice posibilitate de a-şi modela soarta. Pentru ei nu mai este nici o şansă. Sunt, de fapt,"generaţia pierdută", pentru că le lipseşte cel mai de preţ drept al generaţiilor noi, şi anume, dreptul de a aduce ceva nou la vechea civilizaţie. Sloganul: "Omenirea a atins stadiul maturităţii", a fost cauza eşecului generaţiei noi. Ce sunt tinerii cărora nu li se lasă nici o şansă să schimbe sau să îmbunătăţească? A căror unică perspectivă este să înceapă de la cel mai de jos nivel al ierarhiei birocratice şi să urce încet în strictă concordanţă cu regulile formulate de superiorii vârstnici? Văzută din punctul lor de vedere, birocratizarea înseamnă supunerea celor tineri dominaţiei celor în vârstă. Aceasta duce la întoarcerea unui sistem asemănător cu cel al castelor.

În toate naţiunile şi civilizaţiile – în perioadele precedente apariţiei liberalismului modern şi a mlădiţei lui, capitalismul – societatea se baza pe statut. Naţiunea era divizată în caste. Existau caste privilegiate, ca cele ale regilor şi nobililor, şi caste neprivilegiate, ca cele ale şerbilor şi sclavilor. Un om s-a născut într-o anumită castă, şi acolo va rămâne pentru toată viaţa şi va transmite şi copiilor lui statutul său din castă. Cel care s-a născut într-o castă de rang inferior este pentru totdeauna deposedat de dreptul de a obţine, în viaţă, o situaţie care a fost rezervată celor privilegiaţi. Liberalismul şi capitalismul abolesc toate aceste discriminări şi îi fac pe toţi oamenii egali în faţa legii. Acum, teoretic, fiecare este liber să concureze pentru orice loc în societate.

Marxismul dă o interpretare diferită realizărilor liberalismului. Principala dogmă a lui Karl Marx este doctrina conflictului ireconciliabil al claselor economice. Societatea capitalistă este divizată în clase ale căror interese sunt antagonice. Astfel, luptele de clasă sunt inevitabile. Ele vor dispărea numai în viitoarea societate fără clase a socialismului.

Faptul cel mai remarcabil al acestei doctrine este că nu a fost niciodată pe deplin explicată. În "Manifestul Comunist", pentru ilustrarea luptelor de clasă s-au folosit exemple referitoare la conflictele dintre caste. Apoi, Marx mai spune că societatea burgheză modernă a stabilit noi clase. Dar nu spune niciodată ce este aceea o clasă şi la ce s-a gândit atunci când a vorbit despre clase, despre antitezele dintre clase şi despre transformarea claselor în caste. Toate scrierile sale se învârt în jurul acestor termeni care nu sunt niciodată definiţi. Deşi neobosit în a publica articole şi

cărţi pline de definiţii sofisticate şi de amănunte scolastice, Marx niciodată nu a încercat să explice, nici măcar într-un limbaj ambiguu, care este caracteristica unei clase economice. Când a murit, la 35 de ani după publicarea "Manifestului Comunist", a lăsat neterminat manuscrisul de la cel de-al III-lea volum al celui mai important tratat al său,"Capitalul". Şi ceea ce este foarte semnificativ, manuscrisul se termină exact în momentul în care este pe punctul de a da explicaţia noţiunii fundamentale a întregii lui filosofii. Nici Marx, nici vreunul din mulţimea de scriitori marxişti nu au putut să ne spună ce este o clasă socială, cu atât mai puţin dacă aceste clase sociale joacă, în structura socială, rolul desemnat în doctrină.

Bineînţeles, din punct de vedere logic, este permis să se clasifice lucrurile după orice caracteristică. Întrebarea este dacă o clasificare pe baza unor criterii selecţionate este folositoare pentru o viitoare investigaţie şi pentru clasificarea şi îmbogăţirea cunoştinţelor noastre.

Deci, întrebarea nu este dacă, într-adevăr, clasele marxiste există, ci dacă ele au importanţa pe care le-o dă Marx. Marx a eşuat în a da o definiţie precisă conceptuluide "clasă socială", concept pe care l-a folosit în toate scrierile sale într-un mod incert şi neglijent, pentru că o definiţie ar fi demascat superficialitatea şi lipsa de valoare în rezolvarea problemelor economice şi sociale şi absurditatea transformării claselor în caste sociale.

Principala caracteristică a castei este rigiditatea. Clasele sociale, aşa cum Marx denumeşte clasele diferite ale capitaliştilor, întreprinzătorilor şi salariaţilor, sunt caracterizate prin flexibilitate. Există o permanentă schimbare în structura diferitelor clase. Unde sunt astăzi urmaşii celor care, în timpul lui Marx, erau întreprinzători? Şi unde erau înaintaşii întreprinzătorilor contemporani cu Marx? Accesul către diferite poziţii ale societăţii moderne capitaliste este deschis tuturor. Putem numi senatorii Statelor Unite o clasă, fără a încălca principiile logice. Dar ar fi o greşeală să spunem că este o castă aristocratică ereditară, cu toate că unii senatori sunt descendenţii senatorilor din alte vremuri.

A fost deja subliniat faptul că forţele anonime care acţionează pe piaţă determină în permanenţă cine trebuie să fie întreprinzătorii şi cine să fie capitaliştii.

Consumatorii, într-adevăr, votează cu cei care vor ocupa poziţiile cele mai înalte din structura economică naţională.

În socialism nu există nici întreprinzători, nici capitalişti. În acest sens, ceea ce Marx a denumit "clasă" nu mai există, deci are dreptate să spună că socialismul este o societate fără clase. Dar aceasta nu ajută la nimic. Vor exista alte diferenţe în funcţiile sociale pe care le putem numi clase, cu aceeaşi justificare ca cea a lui Marx. Vor exista cei care dau ordine şi cei care sunt obligaţi să se supună necondiţionat acestor ordine; vor fi cei care fac planuri şi cei a căror misiune este să îndeplinească aceste planuri.

Singurul lucru care contează este că în capitalism fiecare este arhitectul propriului său noroc. Un băiat dornic să-şi îmbunătăţească poziţia sa trebuie să se bazeze pe propria putere şi pe propriul efort.

Votul consumatorilor judecă fără să respecte persoana. Sunt evaluate realizările candidatului, şi nu persoana lui. Munca bine făcută şi serviciile bine prestate sunt singurul mod de a reuşi.

Dimpotrivă, în socialism, începătorul trebuie să-i mulţumească pe cei care se află deja acolo. Acestora din urmă nu prea le plac noii veniţii eficienţi. (Nici întreprinzătorii cu vechime nu agreează astfel de oameni, dar, totodată, datorită supremaţiei consumatorilor, ei nu pot preveni competiţia.) În maşinăria birocratică a socialismului, drumul către promovare nu constă în realizări, ci în favorurile superiorilor. Tinerii depind în întregime de buna-dispoziţie a celor mai în vârstă, generaţia nouă este la mila celei vechi.

Este fără folos să negăm acest lucru. Nu există clase marxiste într-o societate socialistă. Dar este un conflict ireconciliabil între cei care sunt în favoarea lui Stalin şi a lui Hitler, pe de o parte, şi cei care nu sunt, pe de cealaltă parte. Este pur şi simplu omenesc pentru un dictator să îi prefere pe cei care îi împărtăşesc opiniile şi îi laudă opera, decât pe cei care nu o fac.

A fost în zadar că fasciştii italieni au făcut un imn care să întinerească cântecul lor de partid şi că socialiştii austrieci şi-au învăţat copiii să spună "Suntem tineri şi asta-i bine". Nu este bine să fii tânăr într-un management birocratic. Singurul drept de care se bucură tinerii în acest sistem este să fie docili, supuşi şi servili. Nu este loc pentru inovatorii nesupuşi care au idei proprii.

Aceasta este mai mult decât o criză a tineretului. Este o criză a progresului şi civilizaţiei. Omenirea este condamnată când tinerii sunt deposedaţi de posibilitatea de a remodela societatea după propriul model.

3. Paza autoritară şi progresul

Guvernul paternal, prin oamenii săi morali şi înţelepţi, prin orice elită de nobili birocraţi, poate revendica un eminent susţinător, Platon.

Statul ideal şi perfect al lui Platon trebuia să fie condus de filosofi altruişti. Aceştia trebuiau să fie judecători integri şi administratori imparţiali, întotdeauna supunându-se legilor eterne. Aceasta este caracteristica filozofiei lui Platon: nu acordă atenţie evoluţiei condiţiilor economice şi sociale şi nici schimbărilor ideilor umanităţii cu privire la mijloace şi rezultate.

Există modelul peren al unui stat bun, şi orice deviere a condiţiilor actuale de la acest model nu poate fi decât denaturare şi degradare. Problema este să fie întemeiată societatea perfectă şi să fie ferită de orice modificare, pentru că schimbarea este sinonomă cu deteriorarea. Instituţiile economice şi sociale sunt rigide. Noţiunea de progres în cunoştinţe, în proceduri tehnologice, în metode de afaceri şi în organizaţii sociale este necunoscută gândirii lui Platon. Toţi utopiştii de mai târziu, care au modelat planurile unui paradis pământesc după exemplul lui Platon, credeau şi ei în imuabilitatea lucrurilor umane.

Idealul lui Platon – conducerea de către elită – a fost pusă în aplicare de Biserica Catolică. Biserica romană sub organizarea Tridentină aşa cum a rezultat din Contrareformă este o birocraţie perfectă. A rezolvat cu succes problemele cele mai delicate ale oricărui guvern nedemocratic, şi anume selecţia conducătorilor. Teoretic, fiecărui băiat îi este deschisă oportunitatea accesului la cele mai înalte demnităţi ale Bisericii. Preotul local este dornic să netezească drumul către educaţie al celor mai inteligenţi tineri din parohia sa; ei sunt învăţaţi în seminariile episcopului. Odată hirotonisiţi, cariera lor viitoare depinde numai de caracterul, zelul şi intelectul lor. Printre prelaţi există mulţi urmaşi ai unor familii nobile şi bogate. Dar poziţia lor nu se datorează vechimii familiilor lor. Ei trebuie să concureze, aproape în condiţii egale, cu fiii ţăranilor săraci, ai muncitorilor şi ai iobagilor. Prinţii Bisericii Catolice, abaţii şi profesorii din universităţile teologice

formează un grup de oameni eminenţi. Chiar şi în ţările cele mai dezvoltate ei sunt rivali demni ai celor mai străluciţi savanţi, filosofi, oameni de ştiinţă şi oameni de stat.

Acest lucru extraordinar îl dau ca exemplu autorii tuturor utopiilor socialiste moderne. Cazul este exemplificat de doi înaintaşi ai socialismului de astăzi: contele Henri de Saint-Simon şi Auguste Comte. Dar a fost acelaşi lucru şi cu mulţi alţi autori socialişti, deşi, din motive evidente, nu au arătat Biserica drept exemplu. Nici un alt precedent de ierarhie perfectă nu a putut fi găsit în afară de cel prezentat de catolicism.

Oricum, referirea la Biserică este falsă. Creştinătatea pe care Papa şi ceilalţi episcopi o administrează nu este supusă nici unei schimbări. Este construită pe o doctrină perenă şi imuabilă. Credinţa este fixată pentru totdeauna. Nu există nici un progres şi nici o evoluţie. Există doar supunere în faţa legii şi a dogmei. Metodele de selecţie adoptate de Biserică sunt foarte eficiente în guvernarea unui organism ce depinde de un set de reguli şi regulamente indiscutabile şi de neschimbat. Ele sunt perfecte în alegerea paznicilor bogăţiei eterne a doctrinei.

Dar cazul societăţii umane şi al guvernării civile este diferit. Este cel mai de preţ privilegiu al unui om să se zbată neîncetat pentru îmbunătăţire şi să lupte prin metode mai bune împotriva obstacolelor pe care natura i le ridică în viaţa şi în bunăstarea sa. Acest impuls nativ i-a transformat pe urmaşii oamenilor cruzi ce trăiau în peşteri în aceşti oameni civilizaţi din zilele noastre. Dar omenirea încă nu a atins un stadiu de perfecţionare dincolo de care nici un progres nu mai este posibil. Forţele care au construit civilizaţia prezentă nu au murit încă. Dacă nu ar fi legate de un sistem rigid dintr-o organizaţie socială, ele ar continua şi ar aduce noi îmbunătăţiri. Principiul electiv prin care Biserica Catolică îşi alege viitorii conducători este devoţiunea eternă şi credinţa în dogmele Bisericii. Nu se caută inovatori sau reformatori, pionieri ai unor idei noi, radicale în opoziţie cu cele vechi. Acesta este un lucru care poate fi protejat prin alegerea viitorilor şefi de către actualii conducători, bătrâni şi încercaţi. Nici un sistem birocratic nu poate realiza altceva. Dar exact acest conservatorismde fier face ca metodele birocratice să fie cu totul inadecvate pentru conducerea afacerilor sociale şi economice.

Birocratizarea este cu siguranţă rigidă, pentru că implică observarea regulilor stabilite şi a practicilor. Dar în viaţa socială, rigiditatea duce la pietrificare şi moarte. Este un fapt semnificativ că stabilitatea şi securitatea sunt cele mai preţuite slogane ale "reformatorilor" din zilele noastre. Dacă oamenii primitivi au adoptat principiul stabilităţii, ei nu au avut niciodată securitate; ei au fost demult distruşi de animalele sălbatice şi de microbi.

Marxiştii germani au inventat un dicton: Dacă socialismul este împotriva naturii umane, atunci natura umană trebuie să fie schimbată. Ei nu şi-au dat seama că, dacă natura omului este schimbată, el încetează să mai fie om. Într-un sistem birocratic atotcuprinzătr, nici birocraţii şi nici subordonaţii lor nu mai sunt cu adevărat fiinţe umane.

4. Alegerea dictatorului

Toţi campionii salvării prin regula nobililor despoţi au presupus orbeşte că nu poate exista îndoială în privinţa celui care trebuie să fie conducător şi a celor care fac parte din clasa conducătoare şi că toţi oamenii trebuie să cedeze de bunăvoie în faţa supremaţiei acestui dictator supraumman sau a aristocraţiei. Ei nu şi-au dat seama că mulţi oameni şi grupuri de oameni pot reclama puterea pentru ei înşişi. Dacă decizia alegerii între diferiţi candidaţi nu este lăsată în

seama votului majoritar, nu va mai exista nici un principiu al selecţiei în afara războiului civil. Alternativa la principiul democratic al alegerilor prin vot este acapararea puterii de către aventurieri nemiloşi.

În secolul al doilea după Hristos, Imperiul Roman a fost condus conform unui principiu al Führer-ului sublim detaliat. Împăratul era cel mai capabil şi eminent om. El nu lăsa moştenire demnitatea sa unui membru al familiei sale, dar îşi alegea ca succesor un om pe care îl considera ca fiind cel mai potrivit pentru conducere. Acest sistem a dat Imperiului o succesiune de patru mari monarhi: Traian, Hadrian, Antoninus Pius şi Marcus Aurelius. Dar apoi au urmat era pretorienilor, nesfârşite războaie civile, anarhie şi decădere rapidă. Regula celui mai bun a fost înlocuită cu regula celui mai rău. Generali ambiţioşi, susţinuţi de mercenari, au acaparat puterea şi au condus până când un alt curajos i-a înfrânt. Trădarea, răscoala şi crima au devenit principiul selecţiei.

Istoricii îl învinovăţesc pe Marcus Aurelius, ultimul dintre împăraţii buni. El a fost vinovat, spun ei, pentru că a abandonat practica înaintaşilor săi şi, în loc să aleagă pentru succesiune un om potrivit, l-a încoronat pe fiul său incompetent, Commodus. Oricum, un sistem care se prăbuşeşte din vina unui singur om este un sistem prost, chiar dacă vina este mai puţin pardonabilă şi de înţeles decât cea a unui tată care supraevaluează caracterul şi capacitatea fiului său. Adevărul este că în mod sigur sistemul Führer-ului are ca rezultat războaie civile permanente din momentul în care sunt mai mulţi candidaţi la puterea supremă.

Toţi dictatorii din ziua de azi au venit la putere prin violenţă, apoi au trebuit să-şi apere de rivalii lor supremaţia obţinută. Limbajul politic a inventat un termen care se referă la asemenea acţiuni: ei sunt numiţi purificatori. Succesorii acestori dictatori vor lua puterea prin aceleaşi metode şi vor aplica aceeaşi cruzime şi severitate pentru a o menţine. Ultima bază a unui sistem birocratic atotcuprinzător este violenţa. Aceasta, chipurile, susţine securitatea, dar în fapt duce la tumultul unui război civil fără sfârşit.

5. Dispariţia spiritului critic

Socialiştii susţin că sistemul capitalist este degradant, că este incompatibil cu demnitatea omului, că slăbeşte capacităţile intelectuale ale oamenilor şi le strică integritatea morală. În capitalism, spun ei, fiecare om trebuie să-l privească pe aproapele său ca pe un concurent. Instinctele native ale oamenilor de benevolenţă şi companie sunt transformate în ură şi în dorinţa nemiloasă de a obţine succesul personal pe seama celorlalţi. Dar socialismul va readuce virtuţile naturii umane. Amiciţia, fraternitatea şi camaraderia vor fi caracteristicile omului viitor. Ceea ce este necesar, în primul rând, este să fie eliminat acest rău suprem – competiţia.

Dar competiţia nu poate fi niciodată eliminată. Pentru că întotdeauna vor fi poziţii pe care oamenii le valorează mai mult decât pe altele, ei vor lupta pentru ele şi vor încerca să-şi elimine rivalii. Este irelevant dacă numim această întrecere rivalitate sau competiţie. Oricum, într-un fel sau altul, trebuie să se decidă dacă un om merită sau nu să obţină o slujbă pentru care candidează. Singura întrebare este doar ce fel de competiţie trebuie să existe.

Varietatea capitalistă a concurenţei constă în aducerea pe piaţă a celor mai buni, care oferă mărfurile cele mai ieftine şi de calitate superioară.

Varietatea birocratică constă în intrigile de la "curţile" celor de la putere.

Întotdeauna există flatare, adulaţie, servitute şi linguşire la curţile tuturor conducătorilor despotici. Dar întotdeauna au existat cel puţin câţiva oameni cărora nu le-a fost teamă să le spună tiranilor adevărul. În zilele noastre este altfel. Politicienii şi scriitorii se întrec în adularea suveranului,"omul simplu". Nu se aventurează să-şi pericliteze popularitatea prin idei nepopulare. Curtenii lui Ludovic al XIV-lea nu au mers niciodată aşa de departe ca unii oameni din zilele noastre în preamărirea Führer-ilor şi a susţinătorilor lor, masele. Contemporanii noştri se pare că şi-au pierdut orice urmă de bun-simţ şi capacitate de autocritică.

La un congres al Partidului Comunist, un scriitor numit Avdyenko i s-a adresat lui Stalin astfel: "Vor trece secole, iar generaţiile comuniste viitoare ne vor considera cei mai fericiţi muritori care au trăit vreodată pe acest pământ, pentru că l-am întâlnit pe Stalin, liderul genial, Stalin cel Înţelept, cel mai simplu om, zâmbitor şi bun. Când l-am văzut pe Stalin, chiar şi de la distanţă, m-am cutremurat de puterea sa, de magnetismul său şi de măreţia sa. Aş vrea să cânt, să ţip, să urlu de fericire şi exaltare."[1]. Un birocrat care se adresează superiorului de care depinde promovarea sa este mai puţin poetic, dar la fel de linguşitor.

Când, la Jubileul de Diamant al Împăratului Franz Joseph, un statistician i-a atribuit împăratului meritul că după 60 de ani de domnie ţara are multe mii de kilometri de căi ferate, când la început erau mult mai puţine, publicul (şi probabil chiar şi Împăratul) pur şi simplu a râs la auzul acestei linguşiri. Dar nimeni nu a râs când, la Târgul Internaţional de la Paris şi la cel de la New York, guvernul rus s-a lăudat mândru că, cu toate că în Rusia ţaristă nu se foloseau tractoarele, un sfert de secol mai târziu deja reuşiseră să imite această nouă invenţie a americanilor.

Nimeni nu va crede vreodată că absolutismul părintesc al Mariei Tereza şi al nepotului său Franz a fost justificat de faptul că Mozart, Haydn şi Schubert au compus muzică nemuritoare. Dar o simfonie a unui compozitor rus contemporan, care probabil va fi uitată în câţiva ani, este arătată ca dovadă a desăvârşitului totalitarism sovietic.

Întrebarea este care sistem – sistemul controlului birocratic sau sistemul libertăţii economice – este mai eficient. La această întrebare se poate răspunde doar folosind criterii economice. Simpla presupunere că ţigările fabricate de monopolul de stat din Franţa nu erau destul de proaste ca să-i facă pe francezi să se lase de fumat nu este un argument în favoarea intervenţiei guvernului în industria respectivă. Nu este argument nici că ţigările fabricate de monopolul de stat din Grecia erau deliciul fumătorilor. Nu este meritul birocraţilor greci că toate condiţiile de climă şi cele psihologice din ţara lor au făcut ca tutunul cultivat de ţărani să fie delicat şi savuros.

Toţi germanii au luat ca atare faptul că înseşi esenţa şi natura lucrurilor fac necesar ca universităţile, căile ferate, telegraful şi telefoanele să fie controlate de guvern. Pentru un rus, ideea că un om poate trăi fără un paşaport valabil şi autentificat de poliţie pare întotdeauna paradoxală. În condiţiile care s-au dezvoltat în ultimii 30 de ani, cetăţenii din Europa continentală au devenit dependenţi de actele de identificare. În multe ţări era riscant să ieşi pentru o plimbare fără aceste acte. În majoritatea ţărilor europene, un om nu putea să stea peste noapte într-un loc fără să anunţe imediat la poliţie locul unde înnoptează şi orice schimbare a adresei[2].

Este posibil să se fi obţinut ceva bun din această reglementare. Bineînţeles, nu a fost de mare ajutor în combaterea criminalităţii şi în condamnarea criminalilor. Pentru a se ascunde, un criminal nu se va codi să încalce legea prin neraportarea schimbării adresei[3].

Apărându-şi sistemul, birocraţii devin melodramatici. Ei întreabă populaţia cum pot bieţii copii abandonaţi să-şi regăsească părinţii lipsiţi de scrupule. Ei nu spun că un detectiv inteligent ar fi capabil să-i găsească. Mai mult, faptul că există unii răufăcători nu poate fi considerat un motiv suficient pentru restrângerea libertăţii majorităţii covârşitoare a cetăţenilor decenţi.

O întreprindere care urmăreşte obţinerea profitului este susţinută de patronajul voluntar al publicului. Ea nu poate rezista dacă consumatorii nu sunt interesaţi să contribuie. Birourile însă îşi aleg cu forţa "patronii". Faptul că un birou este frecventat de mulţi oameni nu este dovadă a satisfacerii unor nevoi umane urgente. Arată doar că se implică în probleme importante pentru viaţa tuturor.

Pălirea spiritului critic este o serioasă ameninţare a păstrării civilizaţiei noastre. Face doar mai uşoară "sarcina" escrocilor de a-i păcăli pe oameni. Este de remarcat faptul că oamenii educaţi sunt mai naivi decât cei mai puţin educaţi. Cei mai entuziaşti susţinători ai marxismului, nazismului şi fascismului au fost intelectualii, şi nu neciopliţii. Intelectualii nu erau niciodată suficient de pătrunzători pentru a vedea contradicţiile dintre credinţele lor. Nu a deteriorat nici un pic popularitatea fascismului faptul că Mussolini, în acelaşi discurs, a preamărit italienii ca fiind naţiunea cea mai reprezentativă a vechilor civilizaţii vestice şi, totodată, cea mai tânără dintre naţiunile civilizate. Nici unui naţionalist german nu i-a păsat când brunetul Hitler, corpolentul Goering şi şchiopul Goebbels au fost lăudaţi ca fiind cei mai strălucitţi reprezentanţi ai celor înalţi, slabi şi blonzi din rasa ariană conducătoare. Nu este surprinzător faptul că multe milioane de oameni din afara Rusiei sunt ferm convinşi că regimul sovietic este democratic, chiar mai democratic decât cel din America?

Lipsa criticii face posibil să le spui oamenilor că vor fi liberi într-un sistem de înregimentare completă. Oamenii îşi închipuie că un regim în care toate lucrurile sunt deţinute de stat şi în care guvernul este singurul care angajează este un tărâm al libertăţii. Niciodată ei nu iau în considerare posibilitatea că atotputernicul guvern al utopiei lor ar putea ţinti către scopuri pe care ei le dezaprobă în întregime. Întotdeauna ei presupun, tacit, că dictatorul va face exact ceea ce ei ar vrea ca el să facă.

[1] Citat de W.H. Chamberlin, Collectivism, a False Utopia (New York, 1937), p.43.

[2] Dosarele departamentelor de poliţie din multe oraşe europene oferă informaţii complete despre ultimii 100 de ani şi chiar despre ultimii 150 de ani în legătură cu sejurul oricărui rezident sau vizitator şi cu toate schimbările de adresă. O sursă nepreţuită şi bine exploatată de biografi.

[3] Americanilor li se pare curios faptul că în multe procese din Europa, juriul trebuie să răspundă la două întrebări. Prima: este inculpatul vinovat de a fi ucis victima? A doua: este inculpatul vinovat de a nu fi declarat schimbarea adresei?

Există vreo soluţie disponibilă?

1. Eşecurile din trecut

Trebuie să ştim că, până acum, toate încercările de a opri avansarea birocratizării şi a socializării au fost zadarnice. În cei 27 de ani care au trecut de când preşedintele Wilson a dus America la război pentru a face lumea mai sigură pentru democraţie, democraţia a pierdut din ce în ce mai mult teren. Despotismul a triumfat în majoritatea ţărilor europene. Chiar şi America a adoptat politici pe care, cu ani în urmă, le dispreţuia ca „prusace". Omenirea se îndreaptă spre totalitarism. Generaţia nouă tânjeşte după control guvernamental total în toate sferele vieţii.

Avocaţi bine instruiţi au publicat tratate excelente ce descriu substituirea progresivă a regulii legii cu arbitrariatea administrativă[1]. Ei povestesc cum trecerea treptată la auto-guvernare a făcut ca toate drepturile cetăţenilor să dispară şi a apărut un hiper-despotism de stil oriental. Dar socialiştii nu dau doi bani pe libertate şi liberă iniţiativă.

Nici cărţile satirice nu au avut un succes mai mare decât tomurile voluminoase ale avocaţilor. Unii dintre scriitorii eminenţi ai secolului al XIX-lea – Balzac, Dickens, Gogol, Maupassant, Courteline – au tras săgeţi devastatoare asupra birocraţiei. Aldous Huxley a fost chiar suficient de curajos să transforme paradisul visat de socialism în ţinta ironiei sale sardonice. Publicul a fost încântat. Dar cititorii lui s-au grăbit, oricum, să candideze pentru posturile din guvern.

Unora dintre oameni le place să facă haz de unele trăsături extravagante ale birocraţiei. Este într-adevăr curios cum guvernul celei mai bogate şi mai puternice ţări conduce un birou – Biroul Economiilor Domestice al Departamentului Agriculturii al Statelor Unite – care are, printre sarcinile sale, şi pe aceea de a realiza pantaloni pentru „copilul mic care tocmai învaţă să se îmbrace". Pentru mulţi dintre contemporanii noştri însă, acest lucru nu este deloc ridicol. Ei îşi doresc un mod de guvernământ în care producţia de salopete, lenjerie şi alte asemenea lucruri folositoare să fie sarcina autorităţilor.

Toţi criticii eminenţi şi satirele de spirit nu sunt de nici un folos, pentru că ele nu ating miezul problemei. Birocratizarea este doar o trăsătură caracteristică a socializării. Problema principală este: Capitalism sau Socialism? Care dintre ele?

Toţi suporterii socialismului susţin că sistemul capitalist este un sistem nedrept de exploatare, care este extrem de dăunător bunăstării maselor şi că are drept rezultat mizeria, degradarea şi pauperizarea progresivă a marii majorităţi a populaţiei. Pe de altă parte, ei descriu utopia lor socialistă ca un tărâm al făgăduinţei, în care curge lapte şi miere şi unde toţi vor fi fericiţi şi bogaţi. Au dreptate sau se înşală? Aceasta este întrebarea.

2. Economie versus planificare şi totalitarism

Aceasta este în întregime o problemă economică. Ea nu poate fi tranşată fără o incursiune în ştiinţa economică. Sloganele false, doctrinele eronate ale celor ce pledează pentru control guvernamental, socialism, comunism, planificare şi totalitarism nu pot fi demascate decât prin raţionamente economice. Chiar dacă vă place sau nu, este adevărat faptul că problema principală

a politicii din ziua de azi este de natură pur economică şi nu poate fi înţeleasă fără o cunoaştere a teoriei economice. Numai un om familiarizat cu principalele probleme economice poate să-şi formeze o opinie proprie despre problemele implicate. Toţi ceilalţi doar repetă ceea ce au reuşit să audă. Ei sunt o pradă uşoară pentru pungaşii demagogi şi pentru escrocii idioţi. Credulitatea lor este un pericol pentru păstrarea democraţiei şi pentru civilizaţia apuseană.

Prima datorie a cetăţeanului într-o societate democratică este să se autoeduce şi să strângă cunoştinţele necesare înţelegerii fenomenelor civice. Sufragiul nu este un privilegiu, ci o datorie şi o responsabilitate morală. Un alegător este un virtual funcţionar; funcţia sa este suverană şi implică cele mai mari responsabilităţi. Un cetăţean absorbit în întregime de munca sa ştinţifică în alte domenii sau de chemarea sa de artist poate invoca circumstanţe atenuante atunci când nu reuşeşte să-şi îndeplinească datoria de autoinstruire. Poate că astfel de oameni au dreptate să pretindă că au de îndeplinit sarcini mai importante. Dar toţi ceilalţi oameni „inteligenţi" nu sunt numai frivoli, dar şi răuvoitori prin neglijerea educaţiei şi a instruirii lor pentru a-şi îndeplini bine datoria lor ca alegători suverani.

Principalul truc al propagandei făcută de suporterii aşa-numitei politici „progresiste" de control guvernamental este să blameze capitalismul pentru tot ceea ce este nesatisfăcător în condiţiile prezente şi să laude binecuvântarea pe care socialismul o poate aduce omenirii. Ei nu au încercat niciodată să-şi dovedească falsele dogme şi cu atât mai puţin să combată obiecţiile ridicate de economişti. Tot ceea ce au făcut a fost să-şi denigreze adversarii şi să răspândească suspiciuni asupra motivelor acestora. Şi, din nefericire, majoritatea cetăţenilor nu văd dincolo de aceste stratageme.

Să luăm spre exemplu şomajul în masă care se prelungeşte an după an. Politica „progresistă" a interpretat acest lucru ca pe un rău inseparabil de capitalism. Publicul naiv este gata să înghită această explicaţie. Oamenii nu realizează că, pe o piaţă liberă a forţei de muncă, necondusă nici de presiunea sindicatelor şi nici de salariile minime impuse de guvern, şomajul afectează numai grupuri mici pentru perioade scurte de timp. În capitalismul liber, şomajul este un fenomen temporar, relativ neimportant; aici predomină o tendinţă permanentă pentru ca şomajul să dispară. Schimbările economice pot aduce un nou val de şomaj. Dar, la nivelurile salariilor stabilite pe piaţa liberă a forţei de muncă, toţi cei care doresc un salariu până la urmă găsesc o slujbă. Şomajul, ca fenomen de masă, este efectul aşa-numitelor politici „pro-muncă" ale guvernelor şi ale presiunii şi constrângerii sindicatelor.

Această explicaţie este fără îndoială ciudată pentru cei pe care „progresiştii" îi numesc „reacţionari". Însuşi Karl Marx era pe deplin convins că sindicatele nu pot reuşi să crească salariile pentru toţi muncitorii. Adepţii marxismului, mulţi ani, s-au opus ferm încercărilor de a se stabili niveluri minime ale salariilor. Ei le-au considerat contrare intereselor marii majorităţi a salariaţilor.

Este o iluzie să credem că prin cheltuieli guvernul poate crea locuri de muncă pentru şomeri, de fapt pentru cei care nu pot găsi un loc de muncă cu ajutorul sindicatelor sau al politicilor guvernamentale. Dacă cheltuielile guvernului sunt finanţate prin metode neinflaţioniste, de fapt prin impozite sau prin împrumuturi de la populaţie, pe de o parte desfiinţează tot atâtea locuri de muncă pe cât a înfiinţat pe de cealaltă parte. Dacă sunt finanţate prin inflaţie, de fapt prin creşterea monedei din circulaţie sau prin împrumuturi de la băncile comerciale, şomajul se reduce numai dacă salariile rămân în urma creşterii preţurilor, de fapt dacă, şi atâta timp cât, va scădea nivelul real al ratelor salariale. Nu există decât un singur mod de a creşte ratele salariale reale pentru toţi

cei care doresc să aibă un salariu: acumularea progresivă de capital nou şi îmbunătăţirea metodelor tehnice de producţie pe care noul capital le aduce. Adevăratele scopuri ale muncii coincid cu cele ale afacerilor.

Încercarea de a rezolva problemele economice nu constă în asimilarea negândită a unor cifre şi fapte mai mult sau mai puţin conexe. Constă, mai degrabă, în analiza şi examinarea atentă a condiţiilor printr-o reflecţie înţeleaptă. Ceea ce este necesar, mai presus de orice, este bunul-simţ şi claritatea logicii. Să se meargă direct la rădăcina lucrurilor este regula principală. Să nu ne lăsăm târâţi de soluţii şi explicaţii superficiale. Să ne folosim puterea de gândire şi capacităţile critice.

Ar fi o greşeală stupidă să credem că această recomandare a studiilor economice doreşte o substituire a propagandei diferitelor guverne şi partide politice cu un nou tip de propagandă. Propaganda este unul dintre cele mai mari rele ale birocraţiei şi ale socialismului. Propaganda este întotdeauna propaganda minciunilor, a înşelătoriilor şi a superstiţiilor. Adevărul nu are nevoie de nici o propagandă, o deţine pe a sa proprie. Caracteristica adevărului este că reprezintă corect realitatea, adică o stare de fapt care este şi care funcţionează chiar dacă cineva o recunoaşte sau nu. Recunoaşterea şi pronunţarea adevărului este o condamnare a tot ceea ce nu este adevărat. Îndeplineşte acest lucru prin simplul fapt că este adevărat.

De aceea, să-i lăsăm pe falşii profeţi să continue. Să nu încercăm să le imităm politicile. Să nu încercăm, aşa cum fac ei, să îi reducem la tăcere sau să îi scoatem în afara legii pe cei care îşi susţin părerile lor. Mincinoşii se tem de adevăr şi de aceea încearcă să împiedice pronunţarea lui. Dar avocaţii adevărului îşi pun speranţele în faptul că ei au dreptate. Adevărul nu se teme de minciuni. Adevărul poate face faţă competiţiei. Propagandiştii pot continua să răspândească fabulele lor şi să îndoctrineze tineretul. Vor eşua lamentabil.

Lenin şi Hitler ştiau foarte bine de ce suprimă libertatea de gândire, a discursurilor şi a presei şi de ce au închis frontierele ţărilor lor împotriva oricărui import de idei din străinătate. Sistemele lor nu puteau supravieţui fără lagăre de concentare, cenzori şi călăi. Principalele lor instrumente au fost G. P.U. şi Gestapo-ul.

Campionii britanici ai socializării şi birocratizării sunt la fel de conştienţi ca şi bolşevicii şi naziştii de faptul că practicând libertatea cuvântului şi a vorbirii nu îşi vor atinge niciodată scopurile. Profesorul Harold Laski este destul de sincer să declare că o restricţionare a puterii Parlamentului este necesară pentru a salfgarda tranziţia către socialism[2]. Sir Stafford Cripps, candidatul favorit al liberalilor la funcţia de prim-ministru, a realizat un „Act de planificare şi împuternicire" care, o dată aprobat de Parlament, nu poate fi rediscutat, cu atât mai puţin abrogat. În virtutea acestui act, care ar trebui să fie foarte general şi să lase toate „detaliile" la latitudinea Cabinetului, Guvernului i s-ar da puteri irevocabile. Ordinele şi decretele sale nu vor mai fi niciodată discutate de Parlament; şi nici nu se va mai putea face recurs la Curtea de Justiţie. Toate birourile ar trebui să fie conduse de „membri loiali de partid", de „oameni care cunosc vederile socialiste"[3]. „Consiliul britanic al clerului şi al miniştrilor pentru proprietatea comună" declară într-un pamflet, la care Episcopul de Bradford a scris introducerea, că stabilirea reală şi permanentă a socialismului cere „ca toate opoziţiile fundamentale să fie lichidate, adică reduse politic prin ridicarea dreptului de vot şi, dacă este necesar, prin închisoare"[4]. Profesorul Joan Robinson de la Universitatea Cambridge, a doua după însuşi Lordul Keynes la conducerea şcolii keynesiene, nu este mai puţin intolerantă în dorinţa ei de a realiza socialismul. În viziunea ei, „noţiunea de libertate este foarte alunecoasă". „Numai atunci când nu există nici un inamic serios,

în interior sau în exterior, libertatea deplină a cuvântului poate fi permisă în deplină siguranţă." Doamna Robinson nu se teme doar de bisericile independente, de universităţi, de societăţile academice şi de edituri, dar şi de societăţile de teatru independente şi de filarmonici. Tuturor aceste instituţii, consideră dânsa, ar trebui să li se permită să existe numai „dacă regimul este suficient de sigur pentru a risca să fie supus criticii"[5]. Şi un alt distins avocat al colectivismului britanic, J.G.Crowther, nu se sfieşte să laude binefacerile inchiziţiei[6]. Ce păcat că dinastia Stuart nu mai trăieşte să vadă triumfând principiile lor!

Aşadar, mulţi ditre apărătorii eminenţi ai socialismului admit implicit că principiile şi planurile lor nu pot face faţă criticilor ştiinţei economice şi că sunt condamnate sub un regim al libertăţii.

Dar cum, din fericire, mai sunt câteva ţări libere, mai există speranţa reînvierii adevărului.

3. Cetăţeanul obişnuit versus propagandiştii profesionişti ai birocraţiei

Scopul popularizării ştiinţei economice nu este să transforme toţi cetăţenii în economişti. Ideea este să îi pregătească pe cetăţeni pentru rolul lor civic în societate.

Conflictul între capitalism şi totalitarism, de rezultatul căruia depinde soarta civilizaţiei, nu va fi rezolvat de războaie civile şi de revoluţii. Este un război al ideilor. Opinia publică va determina cine câştigă şi cine pierde.

Oricând şi oriunde se vor întâlni oamenii să discute orice problemă legată de oraşul, statul sau naţiunea lor, opinia publică se va forma şi se va schimba, oricât de neînsemnat ar fi subiectul discuţiei. Opinia publică este influenţată de orice se discută sau se realizează în tranzacţiile dintre cumpărători şi vânzători, dintre angajaţi şi şefii lor, dintre creditori şi debitori. Opinia publică este modelată de dezbaterile numeroaselor organisme reprezentative, comitete şi comisii, asociaţii şi cluburi, de editoriale şi scrisori adresate editorilor, de pledoariile avocaţilor şi de opiniile judecătorilor.

În toate aceste discuţii, profesioniştii au un avantaj în faţa oamenilor de rând. Şansele sunt în favoarea acelora care îşi concentrează toate eforturile lor exclusiv către un singur lucru. Cu toate că nu în mod necesar experţi, şi adeseori cu siguranţă nu mai inteligenţi decât amatorii, ei se bucură de avantajul de a fi specialişti. Tehnicile lor, ca şi pregătirea lor, sunt superioare. Ei vin la întâlniri cu mintea şi cu trupul odihnit, nu ca amatorii obosiţi după o lungă zi de muncă.

Acum, aproape toţi aceşti profesionişti sunt susţinătorii înfocaţi ai birocraţiei şi ai socialismului. În primul rând, e vorba despre mulţimea de angajaţi ai diferitelor birouri de propagandă ale guvernului şi ale partidelor. Mai mult, sunt profesori în diferite instituţii educaţionale, care, destul de curios, consideră că radicalismul birocratic, socialist sau marxist este un semn al perfecţiunii ştiinţifice. Există editori şi colaboratori la revistele şi magazinele „progresiste", lideri de sindicate şi organizatori şi ambiţioşi oameni fără ocupaţie, nerăbdători să ajungă pe prima pagină a ziarelor prin exprimarea vederilor lor radicale. Oamenii de afaceri obişnuiţi, avocaţii sau salariaţii nu prezintă interes pentru ei.

Amatorul poate avea succes în dovedirea argumentelor sale. Dar nu este de nici un folos. Pentru că adversarul său, acoperit cu demnitatea poziţiei sau a profesiei sale, replică: „Falsitatea argumentelor domnilor a fost de mult demascată de faimoşii profesori germani Mayer, Műler şi

Schmid. Numai un idiot se poate agăţa de aceste vechi idei depăşite". Amatorul este discreditat în ochii audienţei, pe deplin încrezătoare în profesionalismul infailibil. El nu ştie ce să mai răspundă. Nu a auzit niciodată numele acestor eminenţi profesori germani. De aceea, ei nu ştiu că aceste cărţi ale lor sunt simple minciuni, pline de prostii şi care nu discută problemele pe care el le aduce în discuţie. Poate că va afla mai târziu. Dar nu poate schimba faptul că a fost, pentru moment, învins.

Sau amatorul poate demonstra inteligent impractibilitatea unor programe propuse. Atunci, profesionistul răspunde: „Acest domn este atât de ignorant, că nu ştie că acest plan propus a avut succes în Suedia socialistă şi în Viena Roşie". Din nou omul nostru este redus la tăcere. De unde să ştie el că aproape toate cărţile în engleză despre Suedia şi Viena sunt produse propagandistice care distorsionează în mod grav faptele? El nu a avut şansa să fie corect informat din surse originale.

Apogeul discursurilor profesioniştilor întotdeauna este, bineînţeles, referirea la Rusia, paradisul muncitorilor şi al ţăranilor. Pentru aproape 30 de ani, numai fanaticilor comunişti şi simpatizanţilor partidului comunist li s-a permis să intre în Rusia. Rapoartele lor sunt glorificări de necriticat la adresa Uniunii Sovietice, unele sunt total false, restul – copilăreşti în credulitatea lor naivă. Este unul dintre cele mai reconfortante lucruri faptul că unii dintre aceşti simpatizanţi şi-au abandonat în Rusia înclinaţiile lor pro-sovietice şi, o dată întorşi în ţară, au publicat adevărul. Dar profesioniştii au scăpat uşor de aceste cărţi, numindu-i pe autorii lor „fascişti".

Ceea ce este necesar este să se găsească lideri potriviţi pentru asemenea întâlniri cu predicatorii profesionişti ai birocraţiei şi socialismului. Nu se poate stopa tendinţa către birocratizare numai prin simpla exprimare a indignării şi printr-o nostalgică glorificare a frumoaselor vremuri trecute. Aceste zile trecute nu au fost atât de bune pe cât par unor contemporani ai noştri. Ceea ce a fost minunat la ele a constat în dependenţa lor de tendinţa de îmbunătăţire a sistemului economiei de piaţă libere. Nu s-a crezut în bunătatea dumnezeiască a guvernului. Aceasta a fost gloria lor.

Cel mai dăunător rezultat al respingerii de către majoritatea cetăţenilor a unei probleme economice constă în faptul că sunt pregătiţi să susţină un program de compromis. Ei văd conflictul dintre capitalism şi socialism ca o ceartă între două grupări – munca şi capitalul – fiecare dintre ele reclamând pentru sine întreaga problemă adusă în discuţie.

Cum ei înşişi nu sunt pregătiţi să evalueze corectitudinea argumentelor avansate de fiecare parte, consideră că ar fi o soluţie corectă să încheie disputa pe cale amiabilă: fiecare dintre părţi să aibă partea sa de dreptate. De aceea programul guvernului de intervenţie în afaceri a obţinut prestigiu. Ar trebui să nu fie nici capitalism în totalitate, nici socialism în totalitate, ci undeva între ele, o cale de mijloc. Acest al treilea sistem, spun susţinătorii lui, ar trebui să fie capitalism reglementat şi condus de intervenţia guvernului în afaceri. Dar această intervenţie nu trebuie să crească până la control guvernamental total asupra tuturor activităţilor economice; trebuie să se limiteze la eliminarea unor creşteri nedorite ale capitalismului, fără să se suprime totuşi activităţile întreprinzătorilor. Deci, va rezulta o ordine socială care este la fel de departe de capitalism, ca şi de socialismul pur, şi, în timp ce va reţine avantajele celor două sisteme, va evita dezavantajele lor. Aproape toţi cei care nu susţin necondiţionat socialismul sunt de acord cu acest sistem de intervenţie, şi toate guvernele care nu sunt în totalitate şi sincer pro-socialiste au elaborat o politică de intervenţie economică. În prezent, sunt foarte puţini aceia care se opun oricărui fel de intervenţie guvernamentală, în stabilirea preţurilor, nivelului salariilor, ratei dobânzii şi a

profitului şi nu se tem să susţină că ei consideră capitalismul şi libera iniţiativă singurul sistem realizabil, benefic pentru întreaga societate şi pentru toţi membrii săi.

Susţinerea acestei soluţii de mijloc este total falsă. Conflictul dintre socialism şi capitalism nu este o luptă între două grupări pentru obţinerea unei părţi mai mari de dividende sociale. A vedea problema în acest fel este acelaşi lucru cu o acceptare totală a principiilor marxiste şi ale celorlalţi socialişti. Adversarii socialismului neagă faptul că o anume clasă sau grupare ar duce-o mai bine în socialism decât în capitalism. Ei contestă teoria că muncitorii ar fi mai avantajaţi într-o comunitate socialistă şi de aceea sunt jigniţi de însăşi existenţa sistemului capitalist. Ei nu recomandă capitalismul de dragul intereselor egoiste ale întreprinzătorilor şi capitaliştilor, ci pentru binele tuturor membrilor societăţii. Marele conflict istoric privind problema organizării economice a societăţii nu poate fi tratat ca o neînţelegere între doi oameni de afaceri privind o anumită sumă de bani; nu poate fi rezolvat printr-o cale de mijloc.

Intervenţionismul economic este o politică de auto-distrugere. Măsurile individuale pe care le aplică nu au efectul scontat. Se ajunge la o stare de fapte care – chiar din punctul de vedere al celor care susţin acest lucru – este mult mai rea decât starea iniţială pe care au vrut să o schimbe. Şomajul unei mari părţi a celor care sunt dispuşi să muncească, prelungit an după an, monopolul, crizele economice, restricţiile generale ale productivităţii economice, naţionalismul economic şi războiul sunt consecinţele de neevitat ale intervenţiei guvernului în afaceri, aşa cum este ea recomandată de suporterii celei de-a treia soluţii. Toate aceste rele pentru care socialiştii îi învinuiesc pe capitalişti sunt exact consecinţa acestei nefericite politici „progresiste". Evenimentele catastrofice, care reprezintă un avantaj pentru socialiştii radicali, sunt rezultatul ideilor celor care spun: „Nu am nimic împotriva capitalismului, dar…". Aceşti oameni nu sunt altceva decât precursori ai socialismului şi ai birocratizării depline. Ignoranţa lor duce la dezastru.

Diviziunea muncii şi specializarea sunt caracteristici esenţiale ale civilizaţiei. În absenţa lor, atât prosperitatea materială, cât şi progresul intelectual ar fi imposibile. Existenţa unui grup integrat de oameni de ştiinţă, intelectuali şi cercetători este rezultatul diviziunii muncii, la fel ca şi existenţa oricărei alte clase de specialişti. Un om specializat în economie este un expert ca orice alt expert. În viitor, progresul ştiinţei economiei va fi realizarea oamenilor ce-şi vor dedica toate eforturile acestei misiuni.

Dar ar fi greşeală fatală pentru cetăţeni să lase problema cercetărilor economice în sarcina specialiştilor, ca domeniul lor exclusiv. Cum principala problemă a politicilor prezente este în esenţă de natură economică, o asemenea resemnare ar duce la completa abdicare a cetăţenilor în favoarea profesioniştilor. Dacă cei care votează sau membrii parlamentului se confruntă cu problemele ivite datorită unui proiect de lege cu privire la prevenirea unei boli a animalelor sau cu privire la construirea unui birou, ei pot lăsa discutarea detaliilor în seama specialiştilor. Asemenea probleme ale veterinarilor şi inginerilor nu se amestecă cu elementele fundamentale ale vieţii politice şi sociale. Ele sunt importante, dar nu primare şi vitale. Dar, dacă nu în unanimitate, cel puţin majoritatea celor aleşi declară: „Aceste probleme monetare pot fi înţelese doar de specialişti; noi nu avem înclinaţia de a le studia; în această problemă trebuie să-i credem pe experţi", ei renunţă de fapt la suveranitatea lor în favoarea specialiştilor. Nu contează dacă, formal, au delegat sau nu puterile lor legislative. În orice caz, specialiştii îi surclasează. Birocraţii merg mai departe.

Cetăţeanul de rând greşeşte când se plânge că birocraţii şi-au arogat drepturi; el însuşi şi reprezentanţii lui au renunţat la suveranitatea lor. Propria ignoranţă în ceea ce priveşte problemele economice fundamentale i-a făcut pe profesionişti experţii absoluţi. Orice detalii tehnice sau juridice ale legislaţiei pot şi ar trebui lăsate în seama experţilor. Dar democraţia devine impracticabilă dacă cetăţenii eminenţi, lideri intelectuali ai societăţii, nu sunt în măsură să îşi formeze propriile opinii despre principiile de bază sociale, economice şi politice ale intervenţiilor statului. Dacă cetăţenii sunt sub influenţa hegemoniei intelectuale a profesioniştilor birocraţi, societatea se va împărţi în două caste: profesioniştii conducători, Brahmanii, şi cetăţenii creduli. Despotismul apare, indiferent de constituţie şi de legi.

Democraţia înseamnă auto-determinare. Cum pot cetăţenii să conducă propriile lor afaceri dacă sunt prea indiferenţi să câştige prin propria gândire o judecată independentă asupra problemelor fundamentale politice şi economice? Democraţia nu este un bun de care populaţia se poate bucura fără nici o problemă. Dimpotrivă, este o comoară care trebuie zilnic să fie apărată şi recucerită cu mari eforturi.

[1] Este suficient să citäm două dintre cele mai strălucite cărţi din acest domeniu: The New Despotism, de Lordul Hewart of Bury, Lord judecător în Anglia (New York, 1929), şi Our Wonderland of Bureaucracy, de James M. Beck, fost procuror general al S.U.A. (New York, 1932). Este demn de notat că această carte din urmă a fost publicată înainte de inaugurarea New Deal-ului.

[2] Laski, Democracy in Crisis (Londra, 1933), pag. 87. Pentru o respingere meritorie a ideilor antidemocratice ale lui Laski, vezi Rappard, The Crisis of Democracy (Chicago, 1938), pag. 213-216.

[3] Vezi excelentul articol al lui James Truslow Adams, „Planners See Where Planning Leads", din Barron`s National Business and Financial Weekly, din 31 ianuarie, 1944, pag. 3.

[4] Ibidem.

[5] Joan Robinson, Private Enterprise or Public Control (broşuri pentru discuţiile grupurilor, publicate pentru Asociaţia pentru Educarea Cetăţenilor, de către English Universities Press Ltd.), pag.13-14. Este ciudat că, în prefaţa acestei broşuri, Asociaţia declară că „noi susţinem democraţia" şi subliniază că obiectivul lor este să antreneze cetăţenii „în respectul pentru drepturile egale şi libertatea celorlalţi".

[6] J. G. Crowther, Social Relations of Science (Macmillan, 1941), pag. 331, 333.

Concluzii

Analiza caracteristicilor tehnice ale managementului birocratic şi ale oponentului său, managementul profitului, aduce o soluţie corectă şi imparţială pentru evaluarea celor două sisteme de a realiza lucrurile în condiţiile diviziunii muncii.

Administraţia publică, conducerea de către aparatul statului prin coerciţie şi constrângeri, trebuie, în mod necesar, să fie formală şi birocratică. Nici o reformă nu poate îndepărta trăsăturile birocratice ale birourilor guvernamentale. Este fără folos să îi învinuim pe ei de încetineală şi ineficienţă. Este în van să ne plângem că asiduitatea, grija şi eforturile muncii depuse de funcţionarii publici sunt sub media realizată de cei care lucrează în domeniul privat. (Există mulţi lucrători civili al căror entuzism se transformă în sacrificiu de sine.) În absenţa unei unităţi de măsură indiscutabile care să calculeze succesul sau eşecul, este aproape imposibil, pentru majoritatea covârşitoare a oamenilor, să afle încurajările şi eforturile mari pe care le oferă foarte uşor calculele monetare ale afacerilor care urmăresc obţinerea profitului. Nu este de nici un folos să criticăm regulile şi regulamentele rigide ale birocraţiei. Aceste reguli sunt indispensabile pentru ca administraţia publică să nu scape din mâinile şefilor şi să nu degenereze în supremaţia funcţionarilor subordonaţi. Mai mult, aceste reguli reprezintă singura modalitate de a face ca legea să fie suverană în conducerea afacerilor publice şi să îi protejeze pe cetăţeni împotriva arbitrarităţii despotismului.

Este simplu pentru un observator să învinuiască aparatele birocratice de extravaganţă. Dar executivul, căruia îi rămâne responsabilitatea serviciilor perfecte, vede problema din alt punct de vedere. Nu îşi asumă riscuri prea mari. Preferă să fie de partea sigură a lucrurilor şi să se asigure de două ori.

Aceste deficienţe sunt proprii desfăşurării serviciilor care nu pot fi verificate prin calcularea monetară a profitului şi pierderii. Într-adevăr, nu am fi recunoscut niciodată că sunt cu adevărat deficienţe dacă nu am fi avut posibilitatea de a compara sistemul birocratic cu cel care are ca obiectiv obţinerea profitului. Acest atât de blamat sistem al încercării „infame" de a obţine profit îi face pe oameni să fie mai eficienţi şi conştiincioşi, mai dornici de mari realizări. Nu ne putem împotrivi. Trebuie să ne împăcăm cu faptul că nimeni nu poate să aplice în politica unui departament sau a unui birou de colectare a impozitelor metodele atât de încercate ale afacerilor care au ca scop profitul.

Întreaga problemă ia o întorsătură diferită în viziunea celor care încearcă cu ardoare să transforme întregul aparat de producţie şi distribuţie într-un birou mamut. Idealul lui Lenin de a lua organizarea serviciilor poştale guvernamentale ca model pentru organizarea economiei şi de a transforma fiecare om într-o rotiţă din marea maşinărie birocratică[1] face să fie necesară demascarea inferiorităţii metodelor birocratice comparativ cu cele din afacerile private. Scopul acestei cercetări minuţioase nu este să critice munca colectorilor de impozite, a funcţionarilor vamali şi a patrulelor sau să diminueze realizările lor. Dar este necesar pentru a arăta în ce aspecte esenţiale diferă o oţelărie de o ambasadă şi o fabrică de încălţăminte de un birou al stării civile şi de ce ar fi dăunător să reorganizăm o brutărie după modelul unui oficiu poştal.

Ceea ce numim, într-o terminologie subiectivă, substituirea principiului profitului cu principiul serviciului public este o abandonare a singurei metode ce face posibile raţionalitatea şi calcularea necesităţilor de producţie. Profitul obţinut de întreprinzător este expresia faptului că el a servit bine consumatorul, de fapt, pe toată lumea. Dar, în ceea ce priveşte eficienţa birourilor, nu este disponibilă nici o metodă de calcul pentru stabilirea succesului sau a eşecului.

În orice sistem socialist, consiliul central al managementului de producţie are puterea de a ordona, iar ceilalţi sunt obligaţi să îndeplinească ordinele primite. Toţi oamenii, exceptându-l pe ţarul producţiei, trebuie să se supună necondiţionat instrucţiunilor, codurilor, regulilor şi regulamentelor stabilite de un organism superior. Bineînţeles că fiecare cetăţean are dreptul să sugereze unele schimbări în acest imens sistem de reguli. Dar drumul parcurs de la propunere până la acceptare de către autoritatea supremă competentă ar fi, în cel mai bun caz, la fel de lung şi de obositor ca şi drumul parcurs astăzi de o scrisoare către un editor sau un articol într-un periodic, sugerând un amendament la o lege, până în momentul în care apare ca schimbare în lege.

În decursul istoriei au fost multe mişcări care cereau cu entuziasm şi fanatism o reformă a instituţiilor sociale. Oamenii au luptat pentru convingerile lor religioase, pentru păstrarea civilizaţiilor lor, pentru libertate, pentru auto-determinare, pentru abolirea iobăgiei şi a sclaviei, pentru dreptate şi justiţie în procedurile de judecată. Astăzi, milioane de oameni sunt fascinate de planul de a transforma întreaga lume într-un birou, de a transforma fiecare persoană într-un birocrat şi de a şterge orice urmă de liberă iniţiativă. Paradisul viitorului este văzut ca un aparat birocratic atotcuprinzător. Cea mai puternică mişcare de reformare pe care a cunoscut-o istoria, prima tendinţă ideologică ce nu s-a limitat doar la o parte a omenirii, ci a fost sprijinită de oameni de toate rasele, naţionalităţile, religiile şi culturile, ţinteşte către o birocratizare totală. Oficiul poştal este modelul construirii Noului Ierusalim. Funcţionarul poştal este prototipul pentru omul viitor. Râuri de sânge au curs pentru ca acest ideal să se înfăptuiască.

În această carte am discutat nu despre oameni, ci despre sistemele de organizare socială. Nu am vrut să spunem că funcţionarul poştal este inferior celorlalţi. Ceea ce trebuie să se înţeleagă este faptul că haina strâmtă a organizării birocratice paralizează iniţiativa individuală, în timp ce în cadrul pieţei capitaliste un inovator are o şansă de reuşită. Primul pregăteşte terenul stagnării şi al păstrării metodelor inveterate, iar cel din urmă înlesneşte progresul şi îmbunătăţirile. Capitalismul este progresiv, socialismul, nu. Nimeni nu poate nega acest lucru prin arătarea faptului că bolşevicii au copiat numeroase invenţii ale americanilor. La fel au făcut şi cei din orient. Dar este un nonsens să deducem de aici că toate naţiunile civilizate trebuie să copieze metodele ruseşti de organizare socială.

Campionii socialismului se auto-denumesc progresişti, dar ei recomandă un sistem care este caracterizat de observarea rigidă a rutinei şi de o rezistenţă la orice îmbunătăţire. Se auto-denumesc liberali, dar ei sunt porniţi să abolească libertatea. Se auto-denumesc democraţi, dar tânjesc după dictatură. Se auto-denumesc revoluţionari, dar vor să facă statul omnipotent. Ei promit binecuvântarea Grădinii Edenului, dar plănuiesc să transforme lumea într-un gigantic oficiu poştal. Toţi până la unul, funcţionari subordonaţi într-un birou, ce utopie frumoasă! Ce cauză nobilă pentru care să lupţi!

Împotriva acestei frenetice agitaţii nu există decât o singură armă disponibilă: raţiunea. Doar bunul simţ este necesar pentru a preveni ca omul să cadă pradă fanteziilor iluzorii şi vorbelor goale.

[1] Lenin, State and Revolution (1917, ed. în New York în 1935), pag. 44.

CUPRINS

Prefaţă la ediţia în limba română, de Vlad Topan..... 1

Prefaţă la ediţia din 1944.....10

Prefaţă la ediţia din 1962..... 12

Introducere

1. Conotaţia peiorativă a termenului „birocraţie”..... 13
2. Acuzaţiile cetăţeanului american la adresa birocratismului..... 13
3. Aspectul „progresiv” al birocratismului..... 18
4. Birocratismul şi totalitarismul..... 20
5. Alegerea: managementul profitului sau managementul birocratic..... 22

1. Managementul profitului

1. Modul de operare al mecanismului pieţei..... 24
2. Calculul economic..... 25
3. Managementul în sistemul de profit..... 30
4. Managementul personalului pe piaţa nealterată a forţeide muncă 32

2. Managementul birocratic

1. Birocraţia sub guvern despotic..... 35
2. Birocraţia în democraţie..... 35
3. Caracteristicile esenţiale ale managementului birocratic..... 37
4. Baza managementului birocratic..... 39
5. Managementul birocratic al personalului..... 42

3. Managementul birocratic al întreprinderilor publice

1. Inaplicabilitatea controlului guvernamental complet..... 45

2. Întreprinderea publică într-o economie de piaţă 46

4. Managementul birocratic în întreprinderile private

1. Cum intervenţia statului şi deteriorarea motivului-profit duc afacerea către birocratizare 49

2. Intervenţia în mărimea profitului..... 49

3. Intervenţia în alegerea personalului..... 52

4. Dependenţa nelimitată de bunul-plac al birourilor guvernamentale 53

5. Implicaţiile economice şi politice ale birocratizării

1. Filosofia birocratismului..... 55

2. Mulţumirea birocratică..... 56

3. Birocratul ca alegător..... 58

4. Birocratizarea minţii..... 59

5. Cine ar trebui să fie stăpânul? 62

6. Consecinţele psihologice ale birocratizării

1. Mişcarea tineretului german..... 66

2. Soarta generaţiei tinere într-un mediu birocratic..... 68

3. Paza autoritară şi progresul..... 70

4. Alegerea dictatorului..... 71

5. Dispariţia spiritului critic 72

7. Există vreo soluţie disponibilă?

1. Eşecurile din trecut..... 75

2. Economie versus planificare şi totalitarism..... 75

3. Cetăţeanul obişnuit versus propagandiştii profesionişti ai birocraţiei..... 78

Concluzii..... 82

*)

Titlul original: Ludwig von Mises, Bureaucracy, Center for Future Education, Cedar Falls, Iowa.

© Translated and published online with the permission of Mrs. Bettina Bien Greaves on behalf of the Estate of Mrs. Ludwig (Margit) von Mises.

© 2003 Institutul Ludwig von Mises - România pentru versiunea în limba română.